

ARŞİV DÜNYASI

YEAR/YIL: 2020 | CİLT/VOLUME: 7 | SAYI/ISSUE: 2

Dergimizin bu sayısı,

Türk Arşivciler Derneği Yönetim Kurulu Başkanı
Sayın Mehmet Âkif Terzi anısına hazırlanmıştır.

TÜRK ARŞİVCİLER
DERNEĞİ

ISSN 2147-2599 | e-ISSN 2717-7335

ARŞİV DÜNYASI DERGİSİ
THE JOURNAL OF ARCHIVAL WORLD

ISSN:2147-2599
e- ISSN: 2717-7335

Cilt/Volume: 7 - Sayı/Issue: 2 – Kış/Winter: 2020

TÜRK ARŞİVCİLER
DERNEĞİ

*Türk Arşivciler Derneği'nin Hakemli Dergisidir.
Refereed Journal Of The Turkish Archivists' Association.*

Arşiv Dünyası, süreli, ücretsiz bir dergidir. Yılda iki kez çıkar. **Hakemli bir dergidir.** Bütün yayın hakkı, Türk Arşivciler Derneği'ne aittir. Yazılara telif ücreti ödenmez. Dergide çıkan yazılar, kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, ilan ve reklamların fikrî ve hukukî sorumluluğu, sahiplerine aittir.

The Archival World is a periodical and free of charge magazine. It is issued twice a year. It is a refereed journal. All copyright belongs to the Society of Turkish Archivists. No royalties are paid for the articles. All can be quoted partly or wholly with reference only. The legal and intellectual responsibility of all the articles, legal notices and ads concern their respective holders.

Arşiv Dünyası Dergisi

Türk Arşivciler Derneği Yayınıdır.

The Journal of Archival Worl or The Archival World

is a publication of Turkish Archivist' Association

Cilt/Volume 7 & Sayı/Issue 2

Türk Arşivciler Derneği Adına Sahibi/

Owner in the name of The Turkish Archivists' Association

Orhan SAKİN

ISSN 2147-2599 e-ISSN 2717-7335

Editör/Editor

Doç. Dr. Bahattin YALÇINKAYA (Marmara Üniversitesi)

İngilizce Editörü/ English Editor

Dr. Öğr. Üyesi Lale ÖZDEMİR ŞAHİN (Marmara Üniversitesi)

Dr. Burak ÖZSÖZ (Marmara Üniversitesi)

Editör Yardımcıları/ Assistant Editors

Dr. Öğr. Üyesi Elif YILMAZ ŞENTÜRK (Marmara Üniversitesi)

Öğr. Gör. Oytun CİBAROĞLU (Bursa Teknik Üniversitesi)

Araş. Gör. Fatih GÜNAYDIN (Florida State University)

Araş. Gör. Nisa ÖKTEM (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Araş. Gör. E.Pınar GEVHEROĞLU (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Editör Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr.	Fahrettin ÖZDEMİRCİ	(Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr.	Filiz DIĞIROĞLU	(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr.	Kenan YILDIZ	(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr.	Şahika EROĞLU	(Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr.	Tolga ÇAKMAK	(Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr.	Nevzat ÖZEL	(Ankara Üniversitesi)
Öğr. Gör.	Emine CENGİZ	(Marmara Üniversitesi)
Öğr. Gör.	Özhan SAĞLIK	(Uludağ Üniversitesi)
Araş. Gör.	Varol SAYDAM	(Marmara Üniversitesi)
	Yüksel BAYCAR	(Devlet Arşivleri Başkanlığı)
	Sinan ÇULUK	(Emekli Arşiv Uzmanı)
	Burcu YILMAZ	(Ankara Üniversitesi BİL-BEM)

Kapak Tasarımı/Cover Design

Deniz ERMİŞOĞLU

Sosyal Medya/Social Media

Furkan AYDIN

Yayın Türü/Type of Periodical

Yılda İki Kez/Semi-annual

Yayın Yeri/Hosted By

Dergi Park

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ad>

HAKEM KURULU

Prof. Dr.	A. Oğuz İCİMSOY	(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr.	Berat BİR	(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr.	Bilgin AYDIN	(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr.	Bülent YILMAZ	(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr.	Coşkun POLAT	(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Prof. Dr.	Doğan ATILGAN	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr.	Fahrettin ÖZDEMİRÇİ	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr.	Fatih RUKANCI	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr.	Fatoş SUBAŞIOĞLU	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr.	Feridun M. EMECEN	(İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr.	Güliden SARIYILDIZ	(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr.	H. İnci ÖNAL	(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr.	Hakan ANAMERİÇ	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr.	Hamza KANDUR	(Antalya Bilim Üniversitesi)
Prof. Dr.	Hasan S. KESEROĞLU	(Kastamonu Üniversitesi)
Prof. Dr.	Hüseyin ODABAŞ	(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Prof. Dr.	İshak KESKİN	(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr.	Kemalettin KUZUCU	(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr.	Mehmet CANATAR	(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr.	Mehmet İPŞİRLİ	(İstanbul Medipol Üniversitesi)
Prof. Dr.	Murat YILMAZ	(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr.	Nazan Özenç UÇAK	(Emekli Öğretim Üyesi)
Prof. Dr.	Nihal SOMER	(Emekli Öğretim Üyesi)
Prof. Dr.	Niyazi ÇİÇEK	(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr.	Oya Gürdal TAMDOĞAN	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr.	Özgür KÜLCÜ	(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr.	Özgür YILMAZEL	(Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr.	Rıfat GÜNALAN	(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr.	S. Serap KURBANOĞLU	(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr.	Sacit ARSLANTEKİN	(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr.	Tuba KARATEPE	(Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr.	Umut AL	(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr.	Ümit KONYA	(İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr.	Yaşar TONTA	(Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr.	Alparslan H. KUZUCUOĞLU	(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr.	Asiye KAKIRMAN YILDIZ	(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr.	Bahattin YALÇINKAYA	(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr.	Burcu Umut ZAN	(Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr.	Burçak ŞENTÜRK	(Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr.	Ekrem TAK	(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr.	Filiz DIĞIROĞLU	(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr.	Gülten ALIR	(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Doç. Dr.	Haydar YALÇIN	(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr.	İşıl İlknur SERT	(İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr.	Kenan YILDIZ	(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr.	Mehmet Ali AKKAYA	(İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Doç. Dr.	Nevzat ÖZEL	(Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr.	Tolga ÇAKMAK	(Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr.	Şahika EROĞLU	(Hacettepe Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Ahmet ALTAY	(Bartın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Didar BAYIR	(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Elif YILMAZ ŞENTÜRK	(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Esin Sultan OĞUZ	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Gökçen COŞKUN ALBAYRAK	(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Güssün GÜNEŞ	(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Huriye ÇOLAKLAR	(Bartın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Kasım BİNİCİ	(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Lâle ÖZDEMİR	(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Leyla KANIK	(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	M. Fahri FURAT	(İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	M. Hanefi KUTLUOĞLU	(İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Malik YILMAZ	(Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Mehmed Ali BEYHAN	(İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Nermin ÇAKMAK	(Erzurum Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Sümeyye AKÇA	(Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi	Türkay HENKOĞLU	(Adnan Menderes Üniversitesi)
Dr.	Ali Osman ÇINAR	(Osmanlı Arşivi)
Dr.	Murat CEBECİOĞLU	(Osmanlı Arşivi Emeklisi)
Dr.	Mustafa KÜÇÜK	(Osmanlı Arşivi)
Dr.	Saffet ÇALIŞKAN	(Osmanlı Arşivi)
Dr.	Saim Çağrı KOCAKAPLAN	(Marmara Üniversitesi)
	Nizamettin OĞUZ	(Osmanlı Arşivi Emeklisi)

DİZİNLER/INDEXES

ASOS
indeks

Başlangıç Tarihi: 2019

Başlangıç Tarihi: 2019

Google Scholar

Başlangıç Tarihi: 2020

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

Başlangıç Tarihi: 2020

İÇİNDEKİLER

Editörden

EDİTÖRYAL

Bahattin YALÇINKAYA.....i-iii

Editöre Mektup

SAHİLİNE KÜSKÜN GİDEN BİR DENİZ: MEHMET AKİF TERZİ ÜZERİNE

Mehmet TORUNLAR.....102-112

Hakemli Makaleler

GALATA KADILIĞI TEREKE KAYITLARINA GÖRE KİTAP SAHİPLİĞİNE NİCEL BİR
BAKIŞ

Nisa ÖKTEM.....113-138

THE FOUR CORNERS OF THE PAGE AND THE DIGITAL RECORD

Michael MOSS, David THOMAS 139-150

Çeviri

PEKİ? BAŞKA YENİ NE VAR? ARŞİVSEL DEĞERLENDİRME İDEOLOJİSİNİN DÜNÜ VE
BUGÜNÜ

Helin İLCEK.....151-156

Tanıtım-Değerlendirme

OTUR BAŞTAN YAZ BENİ: OTO/BİYOGRAFİYE TAZE BAKIŞLAR

Nisa ÖKTEM.....157-158

THE ALLURE OF THE ARCHIVES - “ARŞİVLERİN CAZİBESİ”

Helin İLCEK.....159-161

EDWARD HALLETT CARR, THE TWENTY YEARS’ CRISIS, 1919-1939

Fahri TELLİ.....162-164

YAZARIN BASKISINI GÖREMEDİĞİ BİR KİTAP

Ahmet ERGÜN.....165-167

ARŞİV DÜNYASI

Cilt: 7 - Sayı: 2

2020/Kış

EDİTÖRDEN

Bu sayının editörden kısmını yazmak benim için oldukça zor oldu... Her sayının editör kısmını yazıp dernek başkanımız olan Mehmet Akif TERZİ abime gönderir, ondan görüşlerini isterdim. 2020'nin Ağustos ayında telefonuma gelen acı bir mesajla öncelikle şaşkınlığa uğradım. Mesajın içeriğine inanamayıp telefonla teyit etme ihtiyacı duydum. Daha iki gün önce dernekle, dergi ile ilgili planlar yaptığımız, enerjisi ile bize güç veren ve öngörüsü ile bize hep ışık tutan Dernek başkanımız, kalp krizi geçirerek oldukça erken bir yaşta vefat etmişti. Bu haberin doğrulanması ile adeta bir yanım eksik kaldı. Hem dernek hem de arşiv camiası olarak derin bir üzüntü içindeyiz... Kalbimizde yaşattığımız o kadar buruk hisler var ki bunları kelimelerle ifade etmekte, metne dökmekte güçlük çekmekteyim. Öncelikle, merhum Mehmet Akif TERZİ abimize, başkanımıza Allah'tan rahmet, kederli ailesine, Türk Arşivciler Derneği'nin üyelerine, sevenlerine sabır ve metanet diliyorum. Türk Arşivciliği için her zaman ve her zeminde yılmadan, heyecanla, kararlılıkla ve büyük bir inançla çaba göstermiş, gecesini gündüzüne katmış, arşivcilik mesleğinin ve arşivcilerin prestijini yükseltmek için sürekli bir mücadele içerisinde bulunmuş olan, Dernek Başkanımız Mehmet Akif TERZİ'nin her zaman güzelliklerle ve hayırla hatırlanacak olması bana biraz teselli veriyor.

Bu ani ve beklenmedik kaybımız sebebiyle, Arşiv Dünyası Dergisinin bu sayısı merhum Mehmet Akif TERZİ'nin anısını yâd etmek üzere hazırlanmıştır. Bu çerçevede, dergimizin ilk yazısı her zaman olduğundan farklı olarak bu defa Araştırma Makaleleri ile başlıyor. İlk yazı Mehmet TORUNLAR Bey'in kaleme aldığı "Sahiline Küskün Giden Bir Deniz: Mehmet Akif Terzi Üzerine" başlığını taşıyor. Yazıyı okurken insan duygusal bir atmosferde gerçeklikle yüzleşiyor. Yazarın metne koyduğu her bir başlık, merhum Mehmet Akif TERZİ'nin farklı bir özelliğini anlatıyor. Kendisini hiç tanımayanlar bile bu yazıyı okuduktan sonra ne kadar samimi, yeri zor doldurulur bir insanının ve mesleğin temelinden yetişmiş sağlam ve bilgili bir arşivcinin ebediyete göç ettiğini kolayca kavrayabilirler. Tüm arşivcilerin sesine, hislerine tercüman olan böyle duygusal bir yazıyı kaleme alan Mehmet TORUNLAR Bey'e huzurlarınızda teşekkür ediyorum.

Mehmet Akif Başkanımız erken ölümüyle birlikte tamamlanmamış birçok hayalini de geride bıraktı. Ancak gözünün arkada kalmaması noktasında bizler bu hayallerin peşinden, aynı heyecan ve kararlılıkla gitmeye devam edeceğiz. Türk Arşivciliğini her yönüyle muasır medeniyetler seviyesine çıkartmak için elimizden gelen gayreti göstereceğiz. Başkanımızın vefatı münasebetiyle başsağlığı dileğinde bulunan herkese de ayrı ayrı teşekkür ederiz. Özellikle camiamızda faaliyet gösteren ve taziye dileklerinde bulunan Türk Kütüphaneciler Derneği, Avrasya Kütüphaneciler Derneği, Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu (ANKOS) ve burada adını saymadığım diğer meslek kuruluşlarına, Arşiv Dünyası dergisi olarak teşekkür ediyorum.

Merhum Mehmet Akif TERZİ'nin vefatının ardından Türk Arşivciler Derneği Yönetim Kurulu bayrağı Orhan SAKİN Bey'e verdi. Kendisine bu görevde başarılar diliyoruz. Mehmet Akif TERZİ başkanımızla başlattığımız etkinlikleri ve çalışmalarını yakından bilen Orhan Bey de bu etkinlikleri ve çalışmalarını titizlikle takip ederek desteklerini esirgemiyor. Özellikle Türk Arşivciler Derneği'nin uluslararası alana açılması çabasını 2021 yılının Ocak ayında ICA (International Council on Archives) üyeliği ile perçinlemek istiyoruz. Yürüteceğimiz faaliyetlerle, ICA'nın çalışmalarını daha yakından takip de ederek bu Konseyin önemli ve etkin bir parçası olacağımızı ümit ediyorum.

Dergimizin bu sayısında, iki araştırma makalesi ve bir çeviri ile birlikte, dört tane de kitap değerlendirmesini bulabilirsiniz. Özellikle son kitap değerlendirmesini yapan Ahmet ERGUN Bey “Yazarın Baskısını Göremediği Bir Kitap” başlığını atmış. Değerlendirmesini yaptığı kitabın yazarı ise merhum Mehmet Akif TERZİ’dir.

22 Kasım 2020’de dergimiz, Uluslararası Index Copernicus dizinine kabul edilmiştir. Dizin içerisinde dergimiz detaylarına <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=52558> adresinden erişebilirsiniz. Dergimizin uluslararası bir nitelik kazanıp, diğer uluslararası dizinlerde taranması için çalışmalarımız da yoğun bir çerçevede devam etmektedir.

Dergimizin editör kuruluna yeni katılan, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi’nden Araştırma Görevlisi Emine Pınar GEVHEROĞLU ile Marmara Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı’ndan Öğretim Görevlisi Sayın Emine CENGİZ’e aramıza hoşgeldiniz diyorum.

Dijital Temelli Yeni Hayat Formlarının Yönlendirici Gücü: Elektronik Belge Yönetim Sistemleri adlı e-Belge Günü etkinliği 14 Ekim 2020 tarihinde webinar olarak düzenlenmiştir. Webinarda, moderatörlüğü Sayın Mehmet Torunlar yapmış, Bilgi Yönetimi Dergisi editörü Sayın Prof. Dr. Fahrettin Özdemirci, İstanbul Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi bölümünden Sayın Prof. Dr. Niyazi Çiçek ve ben Marmara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi öğretim üyesi ve Dergimiz editörü Doç. Dr. Bahattin Yalçınkaya ile Cumhurbaşkanlığı Bilgi ve Belge Yönetimi Daire Başkanı Sayın Serkan MENTEŞ misafir konuşmacılar olarak katılmışlardır. Konuşulan konular arasında ana hatlarıyla, Covid-19 salgınında kurumların EBYS kapsamında karşılaştığı problemler, yeni güncellenen Resmi Yazışmalarda Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, gelecekte bizleri bekleyen çeşitli kurumsal ve arşivsel ihtiyaçlar sıralanabilir. Bunlara ek olarak, oturumda 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu’nun (KVKK) EBYS bağlamında değerlendirilmesi ile güncellenmesi beklenen Standart Dosya Planı (SDP) gibi konular da tartışılmıştır. Son olarak Milli e-Arşiv ve Veri Merkezi kurulmasının önemi vurgulanmıştır.

Alanımız ile ilgili bir diğer gelişme ise, Sayın Prof. Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ’nin Ankara Üniversitesi’nde yürütmekte olduğu idari görevlerini kendi isteğiyle bırakması oldu. Kurumsal merkezi arşiv çalışmaları başta olmak üzere birçok önemli projeye imza atan Prof. Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ, Ankara Üniversitesi Belge Yönetimi ve Arşiv Sistemi (BEYAS) Koordinatörlüğü başta olmak üzere üst düzey yönetim görevlerinden kendi isteği ile ayrılmış bulunmaktadır. Hocamıza tüm emekleri için teşekkürlerimi sunarım. Belge Yönetimi ve Arşivcilik konusunda sadece Ankara Üniversitesi’ne değil ülkemize model olabilecek çok sayıda yeniliğe imza attılar.

Dergimiz Hakem Kurulu üyesi Prof. Dr. Özgür KÜLCÜ Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Başkanlığı görevine atanmıştır. Kendisini tebrik eder, yeni görevinde başarılar dileriz.

Dergimiz editör kurulu üyelerinden olan Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyelerinden Dr. Şahika EROĞLU ve Dr. Tolga ÇAKMAK ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğretim üyelerinden Dr. Kenan YILDIZ ve dergimiz hakem kurulu üyelerinden Dr. Ekrem TAK Doçent unvanlarını almaya hak kazanmışlardır. Tüm hocalarımızı büyük emeklerle elde ettikleri yeni akademik unvanları için tebrik ederim.

Ayrıca, dergimizin yeni sayısına ait kapağın tasarımını yapan Sayın Deniz ERMİŞOĞLU’na, bu özenli çalışması için teşekkürlerimi sunarım. Geçmiş sayıların dijitalleştirilerek tamamlanmasında büyük katkısı bulunan Sayın Engin TARHAN ve ekibine de yoğun emekleri için teşekkürlerimi sunarım.

sunuyorum. Bu kapsamda, dergimizin tüm sayılarının <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ad/archive> adresinden 2021 Şubat ayından itibaren takip edilebileceğini belirtmek isterim.

Türk Arşivciliğinin, arşivcilik mesleğinin gelişimi ve etkinliği noktasında bilimsel yeni ufuklara yelken açmak, mesleğe yönelik bilimsel görüşleri, gelişmeleri ve değerlendirmeleri nitelikli bir seviyede tartışmaya ve bilgilerinize sunmak üzere yayımlayacağımız yeni sayılarda, güzel haberlerle görüşmek dileğiyle...

Doç. Dr. Bahattin YALÇINKAYA

SAHİLİNE KÜSKÜN GİDEN BİR DENİZ: MEHMET AKİF TERZİ ÜZERİNE

1. ŞAHSİYETLİ VE KIVAMLİ BİR AHENK

“Kıvam, kıvamını bulmak” hepimizin günlük hayatta, sıklıkla kullandığı kelime ve deyimlerden bir tanesidir. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’te kıvam kelimesine; “yoğunluk” ilk anlam olarak, “bir şeyin en uygun zaman ve durumu” da ikinci anlam olarak verilir. “Kıvamını bulmak” deyimini ise, “gerekli ve istenen şartlar yerine gelmek” olarak izah edilir. “Kıvamlı” kelimesi aynı sözlükte; “gerekten kıvamı bulmuş olan” cümlesiyle aktarılır.

Genellikle yiyeceklerin kalitesi, lezzeti için kullandığımız bu kelime (yemek kıvamsız olduğunda, örneğin tuzu, yağı veya diğer bir katkısı eksik olduğunda, suyu fazla kaçtığına ya da yetersiz piştiğinde, o yemeği yemek mümkün olmaz, yeseniz de tat vermez), insanlarca ayrıca birçok konuda olgunluğu, olmuşluğu, kaliteye erişmeyi açıklayıcı bir sembol ifade olarak da kullanılır.

Kıvamını bulmak dinimizde de önemli bir durumdur. En'am Suresi, 161. Ayette; **“De ki: Şüphesiz Rabbim beni doğru bir yola; kıvamlı (sapasağlam) bir dine, Hakk'a yönelen İbrahim'in dinine iletti. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi”** buyrulmak sureti ile **kıvamlı dine**, kıvamlı olmaya vurgu yapılır.*

Hayatın insanı her saniye yeniden inşa eden, dönüştüren, değiştiren seyri içerisinde, yaşadıklarımız, yansıttıklarımız, konuştuklarımız, davranışlarımız, tepkilerimiz, ifade ettiklerimiz arasındaki ilişki, bu ilişki üzerinden geliştirdiğimiz ve aksettirdiğimiz ahenk de, şahsiyetimizin kıvamını ve kalitesini belirler.

Ancak çağımızda yaratılışımızdan verili gelenleri kendi irademizle geliştirdiklerimizle beraber diğer insanlara sunumu olarak da adlandırabileceğimiz bu ahenge özen göstermek pek makbul bir davranış

* Kıvamlı insan ve kıvamlı din kavramlarına, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Dr. Muammer İpek'in “Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılış Hikmeti ve Sorumluluğu” başlıklı makalesinde, Beykoz ilçesi ve sonra Kırklareli Müftüsü Hüseyin Demirtaş'ın konferans ve konuşma metinlerinde, Ali Rıza Demircan'ın yazılarında ve pek çok ilahiyatçı hocanın eserlerinde, makalelerinde, yazılarında sıklıkla rastlanılmaktadır.

modeli olarak görülüyor. Duygularınızı, düşüncelerinizi, görüşlerinizi, değerler dizininizi, asli inançlarınızı gizleyerek hayatınıza devam etmek sanki üstün bir vasıfmış gibi itibara uğruyor, bu da ikiyüzlülüğün neş ü nema bulmasına daha da uygun ortamlar sağlıyor. İnsanları sahtekârlığa iten bu durum adeta bir şeyler elde etmek, makam kazanmak, unvan almak için kazanç olarak görülüyor ki, insanoğlunun ilişkilerinde olmazsa olmaz olan o güven dediğimiz duyguyu temelinden sarsıyor.

Cenap Şehabettin, “Meşe gölgesinde filizlenen yosunlar çok kere kendilerini meşe fidanı sanırlar” tespitiyle, bir güçlünün himayesi ve tavassutuyla onun gölgesinde bir yerler, bir şeyler edinmişlerin aslında olmayan büyüklüklerini taslayarak, zamanla buna kendilerinin de inanmasının, şahsiyet kıvamını ne kadar cıvıklaştırıp, zavallılığı, pespayeliği ortaya döktüğünü fark etmeyenlerin sahtekârlıklarla dolu dünyasını bir cümlede anlatır hepimize. Bunu yine Cenap Şehabettin’in Tiryaki Sözlüğü’ndeki “Ancak cücelerdir ki küçüldüklerini hissetmezler” sözüyle tamamlayalım.

Bu sahtekârlıklar neticesi, herkesin herkese acabalarla yaklaşmasıyla arz-ı endam eden güvensizlik, ilahi yönü de olan manevi mefhumların ihtiva ve ifade ettiği değerler sistemini, samimiyeti yerle yeksan eder.

Tüm bunların ana sebebi yukarıda kısaca zikrettiğimiz şahsiyetin kıvamı ve kalitesi ile ilgili bir husustur. Nihayetinde şahsiyet bedavadan dağıtılan, sadaka verilen, yardım olarak sunulan veya satın alınabilen bir şey değildir. Şahsiyet, insanın kendi gayret, azim, varsa hikmet ve himmetiyle ortaya çıkan bir özelliktir. Kaliteli ve kıvamlı şahsiyet güçten değil, ancak ve ancak irfandan beslenir. Yani şahsiyetin kalitesini de, kıvamını da belirleyen yine insanın kendisidir.

Elbette şahsiyetin kalitesi ve kıvamı da matematiksel verilere dökülüp, istatistikî şemalara bağlanamaz. Kalite ve kıvam, olaylar ve olgular karşısında takındığı hal, hareket ve tavırla insan üzerinde cismanileşip şahsileşerek anlaşılır, görünür ve değerlendirilir. Ancak bunun bir öze, yani bir değerler ve inançlar manzumesine de dayanması gereklidir. Bilinen bir şeydir ki inançlar bizi inşa eder.

Bizim değerlendirilme ölçeğimiz aslında inançlarımızın, değerler manzumemizin, yaşadıklarımızın, sıkıntılarımızın, bu sıkıntılar karşısındaki duruşumuzun, tavrımızın, edamızın, seçimlerimizin, tercihlerimizin bizi getirdiği kıvamdır, demlenmedir. Bu kıvamın kaliteli şahsiyet olarak yansımaları, zemininizin sağlamlığına ve her şartta devamlılığına bağlıdır. Dışa yansıtıklarımızda süreklilik ve tutarlılık arz ederek olumlu/olumsuz anlamda şahsiyetimiz cismanileşir.

Bu arada zihni ve ahlaki dayanak noktaları da şahsiyetin şekillenmesinde temel unsurlardır: Gücün, makamın, mevkiin, maddiyatın elde edilmesinde gösterdiğiniz tercih, eda ve duruş, liyakat ve ehliyete verdiğiniz önem, kul hakkına gösterdiğiniz azami dikkat, sadakatleriniz şahsiyetinizin demini almışlığını ve ideal kıvamını gösterir veya bunun tam tersi de gevşekliğinizi, güvenilirliğinizin düşük kapasitesini, insanlığımızın zayıflığını sergiler.

İnanç ve değerler manzumemizin*, asgari düzeyde olmasını şart koştuğu, zihni ve ahlaki dayanak noktalarına ihtiyaç hissetmeyerek veya sanki varmış gibi göstererek de yaşayabilirsiniz, ancak her

* Bu inanç ve değerler manzumesine yönelik metni bölmeden, kısaca bir açıklama yapmak isterim. Hacc Suresi 31. Ayette, “Şirk içine düşmeden hanifler olarak Allah’a yönelin” ifadesinde, şirkin karşılığı olarak haniflik gösterilir. Prof. Dr. Şaban Ali Düzgün’e göre, haniflik, diğer anlamları ile birlikte doğayı/fitratı ve fitratın kaynaklık ettiği değerleri temsil eder (“Kimliksiz Hakikatler” kitabından). Haniflikle temsil edilen doğal/fitri değerler verilir/doğuştan getirilir. Allah’tan başkasının insanlara lütfü değildir ve kısıtlanamaz. Bunların garantörü Allah’tır. Onların ihlali de Allah’ın sınırlarının (hududullah) ihlalidir. Temel hak ve özgürlükleri sadece birileri için garanti altına almak yahut onları yönetim erkinin bireylere birer lütfü olarak görmek (...) şirk olarak görülmektedir. Bu çerçevede dinin de tavsiye ettiği hayatın inşasında, *insanı harekete geçiren* ihtiyaçlar olan bedensel zorunluluklardan ziyade, *insanın özgür iradesiyle harekete geçirdiği* yetiler/ruhsal, iradi tercihler mevcuttur ki, işte bu ikisi arasındaki tercihlerimiz, önceliklerimiz, önem sıramız inanç ve değerler manzumemizi oluşturur. Bu inanç ve değerler manzumesinin ağır basan kefi de sizi kıvamlı veya kıvamsız şahsiyetliliğe götürür.

daim geçerli ve makbul olan bir şahsiyet inşa edemez, bunu uzun süre gösteremezsiniz. Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.

Maaleseftir ki, bizim de içerisinde geçtiğimiz çağ, doğruluğa ve dürüstlüğe dayalı, eğilip bükülmeden, yamulmadan düz bir çizgide hareket eden aleni bir şahsiyetliliği pek sevemedi. Hatta bu doğruluk ve dürüstlük yakın bir tehlike, tehdit olarak algılandı. Hataları, eksiklikleri, eylemleri farklı bir gözden görme ve gösterme çabaları, ötekilik ve fanatiklik olarak damgalanıp ilan edildi. Birçok insan bu itham tehdidinden nasiplenmemek, öteki olarak yaftalanmamak için hiçbir konuda fikir yürütmeye cesaret edemez hale geldi.

2. BUHARLAŞAN HAKİKAT VE GÜZEL AHLAK

Bu cesaretsizlik, iradesizlik, cıvık şahsiyet kıvamlarını veya kıvamsızlığı beraberinde getirirken kuralsız, itikatsız, fikirsiz, ehliyesiz, liyakatsız bir güruhun varlık bulmasına da zemin oluşturdu. Bunun devamında ise imal edilen mamul şahsiyet tipolojisinden de bahsetmek lazımdır. İnsanlar, duruma, güçlü olduğuna inandıklarına, güncel konjonktüre göre ayağına ayakkabı, sırtına ceket alır gibi şahsiyetlere bürünebilir, değişen havaya göre dün yerdiklerinin, kızdıklarının yanında saf tutabilirler. Aslında bu şahsiyetlileşmekten ziyade kendilerini metalaştırarak “mamul ürün” haline getirip pazara sunmalarıdır. Unutmamak gerekir ki kendinizi mamul meta yapar ve pazara sürerseniz fiyatını verene satılır ve onun kullanımına açık olursunuz.

Antakya Müzesi’ndeki bir lahit üzerinde Seneca’ya ait bir söz vardır: “Para ile satın alınan sadakat, daha fazla para ile satılır.” Tarihi tecrübeler, birikimler göstermektedir ki bugün sizi satın alanı değişen şartlara göre satma ihtimaliniz de oldukça yüksektir. Bir başka açıdan bakarsak para ile makam ile menfaatlenme ile satın aldıklarınızca daha fazla verilene karşı satılma ihtimaliniz epeyce kolay olacaktır. Meşhur sözdür; “Üç kuruşluk insana beş kuruşluk değer verirken aradaki iki kuruşluk farka seni satar.”

Zikredilen duruma kendisini düşüren kişi, en hafif tabirle önce kendisini, sonra insanlığı, (varsa) inançlarını ve değerlerini harcayan kişidir. Arada kaynayıp buharlaşan ise hakikat, hakkaniyet ve sırat-ı müstakimdir.

Bu bir anlamda manevi kapitalist pazarda satışa çıkmaktır. Ama biz deneyimlerimizle biliyoruz ki, kapitalist pazar vefalı ve kadirşinas değildir. O inançları, doğruları, değerleri değil kârı sever, kendisine sadık ve uysal bendeler arar. Bugün falancayı pazarlayıp kâr ederken yarın filancayı pazarlar. Piyasanın koşulları bellidir, bu pazarda ederini verene gönüllü satılan yarın bir başka değer biçene yine gönüllü satılır, oradan oraya sıçrar durur.

Bu satış hususunda aslında yalnızca kendisini kandırdığı, aklına uygun hale getirmeye gayret ettiği hazır paket bahaneleri de mevcuttur. Genellikle zekâ ile kurnazlığı da karıştırıp kurnazlığını diğerlerinden daha zeki olduğuna yordugundan bu bahanelere inanıldığını sanır.

Yani buradan yola çıkarak özetleyelim ki, iyi, düzgün, doğru, sırat-ı müstakim üzerine bir şahsiyet sahibi olmak, hayatın her alanında yanlışlıklara, yamukluklara karşı mücadele etmek, hep inandığın inançlar ve değerler manzumesi üzerinden taassuba kapılmadan, gelişime de kapıyı kapamadan rotayı saptırmamakla, ilkeli ve ahlaklı olmakla kazanılan bir mücadeledir. Bu vasıflar ise cesaretli ve dirayetli olmayı gerektirir.

Eşref-i mahlûka tebliğ edilen de güzel ahlaklı olmak değil midir? Güzel ahlakı geliştirmek ve yaygınlaştırmak konusunda dirayet ve cesaret sahibi olmak, bunu arka plan çalıştırmadan, kibre ve riyakârlığa kapılmadan her ortamda dile getirmek, savunmak, haksızlığa dur demek aynı zamanda ilahi bir lütfeye erişmeyi de sağlamaz mı?

Çok şükür ki, bugüne kadar insanların hep gördüğü ve deneyimlediği şey şudur; inançlarını, değerlerini, doğrularını, ilkelerini samimiyetle müdafaa edenler zaman içerisinde saygıyla mukabele görüp anılır, yâd edilirken, güce, makama, mevkiye tapan, bir yerlere, birilerine haksızlıklarını bilmelerine rağmen yaranmak isteyen düşük ahlaklı, liyakat ve ehliyet yoksunu kimseler, belki bir süre popülerliklerine, işgal ettikleri makam ve mevkilerine hürmeten(!) iltifat ve itibar görürlerse de, sonunda layık oldukları derekeye inmekten kurtulamazlar. Ezelden ebede, hiçbir vicdan, samimiyet ehlinin doğruluk, dürüstlük, ilkesellik konusundaki sadakatleri karşısında direnememektedir.

“İnsanın gerçek gücü sıçrayışta değil, sarsılmaz duruşundadır” derken Tolstoy da etrafında gördüğü bu tür pazarlamacı, satış uzmanı, kibirli, liyakat ve ehliyet yoksunu, gelene ağıdına gidene paşam diyen zayıf şahsiyetlere karşı, cesaretli, dirayetli yani kıvamlı olmayı seçenler arasındaki tavır, eda farkını vurgulamak ister.

3. HAZIR PAKET İYİ, HAZIR PAKET KÖTÜ

Bizler çok uzun yıllar önce Devlet Arşivlerinde çalışmaya başladığımızda, bu dünyada gözlerimizi açtığımızda etrafımızda hazır paket iyiler ve hazır paket kötüler vardı. Sevgilerimizin, inançlarımızın, değerler manzumemizin bizim gibi olan herkeste aynı oranda bulunduğunu düşünüyor, bizim gibilerin hazır iyiler olduğunu, kötülerin hep başka diyarlarda bulunduğunu sanıyorduk.

Dünyamız kesin çizgilerle ayrılmış siyahlar ve beyazlarla şekilleniyor, gözlerimiz yalnız bu iki rengi ayırt edebiliyor, kendimizce bizim sularda yüzen herkesin beyazlar arasında olduğu ön kabulüne dayanıyorduk. Ufak tefek gördüğümüz fikir ve yol ayrımlarında ise olsa olsa beyazın değişik tonlarıydık. Siyah bellediğimiz diğer alanların bizce çok karanlık ve de tekin olmayan köşelerine bırakın kısa kaçamaklar yapmayı, şöyle bir göz atmayı bile cesaret edici bulamıyor, doğru da karşılamıyorduk.

Geliştığımız zaman içerisinde büyüklerimizce verilen iyi ve kötü hakkındaki tasavvurat bizi böyle şekillendirmişti. Ancak yüklenen değer ne olursa olsun, yine zamanla beyaz gördüğümüzde de, siyah diye yaftaladığımızda da asli olan her şeyin insani olanın sınırları içerisinde kalıp, “önemli” olana değil ama “değerli” olana meyletmenin kıvamlı ve kaliteli insan olmakla eşdeğer tutulması gerektiğini deneyimledik. Beyaz diye çok önemsediklerimizin bilinçaltılarında, ruhlarında ne de büyük siyah lekeler olduğunu, zamanı ve zemini bulunca nasıl da siyahlaşıp kirlendiklerini ve çirkinleştiklerini izlerken, siyah diye ötelediklerimiz içerisinde, bizim iyi bildiklerimizi de geride bırakacak ne parlaklıklar, kıvamlı ve kaliteli şahsiyetler olduğunu görme imkânını bulduk. Neslimizin bir gerçeği oldu bu.

4. İŞİYLE DE HELALLEŞMEK

Tüm bunları neden söylediğime gelmek istiyorum. Çok yakın bir tarihte ve çok erken bir biçimde kaybettiğimiz arkadaşımız Mehmet Akif Terzi’yi, işte bu beyazın ve siyahın çok keskin sınırlarla, kenarlarla ayrıldığı günlerden itibaren tanıdım. Bayramlarda, özel günlerde mesajlaştım, kurumun dönem dönem başına gelen belaları savuşturma faaliyetlerinde beraber oldum. Derin sohbetler ettik. Yüz yüzeden daha çok çağın iletişim aracı olan telefonla hemhal olduk. Dertleştik, birbirimize cesaret verdik, iyimserlik yükledik, yanlışlıkları eleştirdik, mazlum olanın hep yanında zalim olanın da hep karşısında durmaya gayret ettik.

Mehmet Akif Terzi kardeşimiz, işte o günlerden son nefesine, hep “Arşivlerin ve Arşivcilerin” hakları için mücadele etti. Bu mücadelesi sırasında doğruluktan dürüstlükten, inançlarının, ilkelerinin ve değerlerinin çerçevelediği manzumeden hiç sapmadı. Herkese, her zeminde, olduğu gibi göründü, olduğu gibi söyledi, söylediği gibi eyledi. Kendisini, şahsiyetini pazara sürüp mamul

meta konumuna düşmedi. Bunun için dünyevi bir bedelle nitelenir, fiyatlanır olmadı, satışı, satılmaya ve satmaya aracılık etmedi. “Hoplarım, zıplarım ama daldan elma toplarım”a hiç meyletmedi.

Yani bir samimiyet ehliydi, doğruluk, dürüstlük, ilkesellik, vatanseverlik ve has arkadaşlık konusundaki sadakatten bir milim şaşmadı. Sadakatin, dürüstlüğün manen pahalı bir mal olduğunu ve ucuz insanda bulunmayacağını iyi bilirdi.

Yaşadıkları, mücadeleleri sırasında, mesleğini icra ederken karşılaştığı güçlükler, yansıttıkları, konuştukları, davranışları, tepkileri, ifade ettikleri arasındaki ilişki, bu ilişki üzerinden geliştirdiği ve aksettirdiği ahenk, kişiliğinin kıvamını ve manevi kalitesini ortaya koymuş, Mehmet Akif Terzi olarak kıvamlı şahsiyetiyle cismanileşmişti.

Kıvamlı şahsiyete sahip insan, diğer insanlarla olduğu kadar, işiyle/mesleğiyle de helalleşebilmelidir. Bunun için işini, her daim ve her konumda layığıyla yapmalıdır. Yıllarca, bir şeyler yapıyormuş görüntüsü verip yan gelip yatarken, mevki alınca işe sahip çıkmaya kalkışmak, işi takip etmek, etrafını, personelini yerli yersiz sigaya çekmek ise en hafif tabirle riyakârlığın dik âlâsıdır.

İşinizde yükselmek istiyorsanız liyakatinizin ve ehliyetinizin olup olmadığına veya neye, ne kadar yetebileceğinize dikkat etmeli, gerekirse bazı şeylerden uzak kalabilmeyi nefsinize kabul ettirebilmelisiniz. İşgal ettiğiniz konum, makam ne olursa olsun en az cirminiz kadar fiil işleyebilmeli, fazlası için gayret sarf etmelisiniz. Bu kolay bir nefis mücadelesi değildir. Helal lokma dokuz boğumdan zor inerken, haramlar nefislerce tatlandırıldığından ve üzerinde de çok düşünülmediğinden gözünüzü hakka, hukuka kapattığımızda boğazdan yağ gibi kayar.

Bu sebeple her işte amacınız iyi şeyler yapmak olmalı, yani hayatınızı iyi şeyler yapmak üzerine kurgulamalısınız. İşinizin, mesleğinizin gelişimini ve itibarını hep öncelemelisiniz. Mesleğinizle, işinizle ilgili hem iş, hem düşünce üretebilmeli, gayret sarf edebilmeli, bunu gerekirse mesai saatleri dışına da taşımalısınız.

Ama hayat felsefeniz “bir şeyler yapmak” değil de öncelikle “bir şey olma” zaten baştan liyakati de ehliyeti de rafa kaldırmışsınız, işin de mesleğin de namusuna hâlel getirmişsiniz demektir. “Makam alayım, maaşımı yükseltiyim, ek göstergem yükselsin de ne olursa olsun” tavrı önceliğinizse, işinizle de mesleğinizle de helalleşmeyi baştan kaybetmişsinizdir. Bu aynı zamanda bir değer yitimidir, fitne, fesat ve bozgunculuk çıkartmaya zemin hazırlar. Değerlerin ortadan kalktığı veya soluklaştığı bir hayat, süreç içerisinde hem sıkıntı getirir, hem de günahı çağırır.

Hud suresi 116. Ayet ne güzel anlatır: “Sizden önceki toplumlar içinde yeryüzünde bozgunculuğu önleyecek birikimli kimseler bulunsaydı ya! Onlardan, kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kesim bunu yaptı. Zulmedenlerse içinde şımartıldıkları refahın peşine düşüp günahkâr oldular.” Konu mühlete tâbidir ve ilahi kısmı bizi çok aşan bir makamın takdiridir.

Bu çerçevede yaptıkları kadar yapmayı ihmal ettiklerinden de hesaba çekileceğini bilen insanın, kendisine verilen yetileri, değerler dizisi içerisinde bir değerlendirmeye tâbi tutmadan, her makama, mevkiye talip olması, işini laf olsun diye yapması, işinde niteliğe değil de niceliğe yönelmesi, vakit geçirmek üzere oyalanması, liyakate, ehliyete bakmadan kişisel ayrımlara yer vermesi, meseleyi yalnızca kazancının, itibarının artacağı bir husus olarak görmesi elbette zorunlu olarak bir takım karşılıklara götürür. Bunların tersi, işin layığı veçhiyle yerine getirilmesi işinizle, mesleğinizle olan helalleşmektir.

Liyakat ve ehliyet mevzusu Türk töresinde de önemli yer tutar. Yusuf Has Hâcib tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig’de de kişinin ehliyet ve liyakati ön plana çıkarılır. Eserin birçok yerinde liyakate dikkat çekilir:

“Ey bey, işi işin ehline, işe yarayana, hareketi doğru ve dürüst olana ver.

Eğer bir bey işi ehliyetsiz bir kimseye verirse, ehliyetsizliği başkası değil, kendisi göstermiş olur.

Tanrı bir kimseyi mes’ûd etmek ve yükseltmek isterse, ona ehliyetli ve dürüst hizmetkârlar verir.”

Koçi Bey tarafından kaleme alınarak IV. Murad ve Sultan İbrahim’e sunulan ‘Risale’de de liyakat ve ehliyete, bir anlamda işi ile helalleşmeye dair önemli tespitler vardır. Liyakat ve ehliyete önem verilmemesinin, insanların işlerini layığıyla yerine getirmemelerinin ve buna göz yuman yöneticilerin ‘ruz-i cezada hesap vereceklerini’ söylemekten kaçınmaz Koçi Bey.

Tabii yöneticinin de yönettiği işi layığıyla bilmesi gerekir ki, bu da kıvamlı bir şahsiyet olmanın, hayırlarla yâd edilmenin, öldükten sonra da sevap kapısının kapanmamasının ayrı ve önemli bir parçasıdır. Liyakatli yöneticinin dostu adalet, düşmanı ise kişisel menfaatler olmalıdır. Yine bu hususta Cenap Şahabettin ustaya müracaat edelim: “Menfaat sandalye gibidir. Ayağının altına alırsan yükselirsin, başının üstüne alırsan ezilirsin.”

Menfaatlerini ayaklar altına almışlar anında olmasa da zaman içerisinde gönüllerde taht kurar. Nihal Atsız da “Hizmeti olanların hizmeti inkâr olunmaz. Tarihi şahsiyetlere hakiki değerleri verilir. Ne, ufacık kusurları yüzünden dev gibi adamlar küçültülür, ne de mevhum büyüklükleri dolayısıyla ahlaksız insanlar devleştirilir.” ifadesiyle bu hususu bize ne güzel özetlemiştir. Allah doğruluğun, dürüstlüğün, iyi niyetin ayaklar altına alınmasına elbette müsaade etmez, zamanı ve yeri gelince iyilikler de kötülükler de gün ışığı gibi gözler önüne serilir.

Liyakatsizliğini, ehliyetsizliğini görmeden, her işi yaparım diyerek menfaatlerini baş tacı edip haksızlığı hukuksuzluğu hayat formuna çevirip diğerlerin dünyasına darlık getirenlerin akıbeti ne olur? sorusunun cevabını da geçmiş örneklerden görmemiz mümkündür.

Tüm bunlardan sonra şunları gönül rahatlığıyla söyleyebilirim ki, törelerini de ilahi olanı da içselleştirmiş ve özümsemiş olan Mehmet Akif Terzi kardeşimiz çekirdekten yetişen bir arşivci olarak yaptığı işi layığıyla yapan, kişisel menfaatlerinden önce, mesleğinin gelişimini ve itibarını her zaman ön planda tutan bir arkadaşımızdı. Liyakatinin ve ehliyetinin bir göstergesi olarak arşivcilik bilgisi, mesleki yeterliliği ve donanımı, bir şey olmaktan ziyade bir şeyler yapma duygusunun emrindeydi. Bu sebeple işiyle de mesleğiyle de helalleşmeyi becerebilmiş insanlardandı.

Mesleki yeterliliği, liyakat ve ehliyet sahibi olması, ilkeliliği, doğruluğu, dürüstlüğü, değerler dizisi, bazılarının önyargılarla dolu şaşkınlığıyla sebebiyle maalesef takdire şayan bulunmadı.

Arşivin, arşivciliğin değerini bulması noktasında yılmadan yürüttüğü mücadelede birçok farklı hususta bilgi sahibi olmuş, sıkıntı çekmiş, yaftalanmış, ötekileştirilmiş, dışlanmış, hakaretlere, iftiralara uğramıştı, ama bunların hiçbirisi ona, şahsiyetli ve ilkel, iyi bir insan olma mazhariyetini ıskalatmamıştı. Cenap Şahabettin’in tespitiyle; “Vicdan, onu herkes yüreğinde taşımaz. Dilinde, midesinde hatta cüzdanında taşıyanlar vardır.” O, vicdanını yüreğinde taşıyanlardandı.

Önyargılar yüzünden hayatının son yılları, hakkındaki yanlış fikirler, ötekileştirmeler ve hukuksuzluklarla uğraşarak geçti. Tolstoy’un “Birine çamur atmadan önce iyi düşün ve sakın unutma, önce senin ellerin kirlenecek” sözüne uygun olarak ona çamur atanların bir kısmının elinin kiri hemen ortaya çıktı. Bazıları şimdilik elini arkasına saklasa da ilahi adalet bir gün o çamurlu elleri de gün yüzüne çıkartacaktır.

O ise çektiği tüm sıkıntılara rağmen, yeniden sıkıntılara uğrayacağını bilse de, haksızca uygulanan gücün karşısında hırpalansa da boynunu eğmedi, yalpalamadı, teslim olmadı, inanmadığı şeylere “Evet” demedi. Alev Alatlı, “yargıları içine sindiremeyen insanlar ‘Hayır’ demekten korkmamalı” der.

Şaban Ali Düzgün Hoca da dine girişin, olumsuzlama ile başlamasının (La ilahe illallah) anlamının burada yattığını ifade ederek, “Hayır” deme cesaretini göstererek Allah’a bağlananların kulluklarının, tam bir bilinç kulluğu olarak kendisini gösterdiği görüşündedir ve dine kabul edilmenin yegâne yolunun bu ret cesaretinden geçtiğini söyler. “Hayır” diyebilmenin insana kazandırdığı bu özgüven, dinin içinde yer aldığı süre içinde de aktif olmaya devam edecektir, tespitini ekler. Demek ki, gerektiğinde, yerli yerinde “Hayır” demek ve bunda ayak diretmek de önemli bir meziyettir ve her babayığidin harcı da değildir.

Mehmet Akif Terzi kardeşimiz de, hak bildiği yolda inanmadıkları şeyler noktasında ret cesareti gösterebilen, gerektiğinde ve yerli yerinde ayak direyerek yüksek sesle “Hayır” demeyi becerebilen, bilinçli ve hanif olan ender insanlardandı. Bu tavır ve duruş bazılarınca pek makbul bir davranış modeli olarak görülme de, demini almış, kaliteli kıvama erişmiş şahsiyetli duruşuyla, hak bildiğini söylemekten ve hakka uygun davranmaktan asla vazgeçmemiştir.

Sıkıntıları, ötekileştirilmesi, haksızlıklara uğratılması, iftiralara maruz kalması, bağımsız, özgür ve kıvamlı bir şahıs olmasını engellemedi. Sıkıntı ile yoğrulurken ilkelerinden, hak bellediğinden şaşmayarak kıvamlanıp demlenen ve kalitelileşen şahsiyet, zamanla insana bir üslup verir. Onun üslubu dışarıdan haksız dayatmalara boyun eğmeye, güce tapmaya uygun değildi. Her zaman heyecanlı, kahramanlık duygularıyla dolu, haysiyetli bir sıfatın sahibiydi. Bildiğini, inandığını dosdoğru söyledi, yaşadı. Dereyi görünce kurbağa, çimeni görünce tobağa olanlardan asla olmadı.

5. HER KUŞ KENDİ CİNSİYLE UÇAR

“Arkadaşlarını seçerken insan, aynı zamanda düşmanlarını da seçer” der, Collingwood, “Bilginin Haritası” kitabında. Mehmet Akif de ilkeli olmayı, bildiği doğrulardan sapmamayı, hakikat bildiğini söylemeyi karakterize ettiğinde ve yine bunları eksenine almış kişileri arkadaş olarak seçtiğinde, bilincinde olmadan düşmanlarını da seçmişti.

Elbette insan nefes aldığı, yetiştiği kültür ikliminin de ürünüdür. Bu iklim sizi çepeçevre sarar. Onun da arkadaşlarını nefes aldığı iklimden seçmiş olmasından doğal bir şey olamaz.

Arkadaşlar ve çevre, insanın kıvamını bulmasında önemli bir etkidir. Ziya Paşa’nın şu beyiti de açıklar bu durumu:

“Âdeme âdem gerektir âdem etsin âdemi

Âdem âdem olmayınca âdem netsin âdemi.”

Unutmayalım ki, her kuş kendi cinsiyle uçar, kartal kartalla, karga kargayla. **Hız. Ömer**’in dediği gibi; “**Kişinin dostu; aklının kılavuzudur.**” Her cinsle yaşayan, uçan ise asalaklardır, menfaatlendiği her gruba girer, işi bitince başka tarafa, başka gruplara kanat açar.

Ancak yakın arkadaşlarından farklı olarak aynı iklimi savunduğun, kendine yakın hissettiğin veya öyle olduğunu zannettiğin, bir çember dışarıdaki arkadaşlıklar da önemlidir. Birçok kişi hayatının sonuna kadar bir gelişme göstermeye çabalamadan bu iklimin tesiriyle, fikr-i sabit olarak yakın çevresi ve ilk halkadakiler dışındaki arkadaş ortamıyla birlikte bulunduğu yerde kalır, kaldığı yerden her şeyi değerlendirir, sınıflar, yargıya varır.

Fakat bu durağanlık ehven bir tarz olarak görülmemelidir, gelişmek, ilerlemek için, istikametten sapmadan dönem dönem bazı güncellemelere, hesaplaşmalara da ihtiyaç hissedilir. İnsanlığın, şahsiyet sahibi olmanın gereken şartlarından birisi de budur. Yani, şahsiyetli insan kendisiyle de, yetiştiği iklimle de bu iklimin kelimeleri ve algılamaları ile reddiyeye başvurmadan, dönmeden, yamulmadan, bir yerlere yamanma, kapağı atma, makama, mevkiye kavuşma hırsına, hevesine kapılmadan hesaplaşabilendir aynı zamanda.

Bu doğrultuda, Dostyevski'nin “düşünce dalkavuğu olmamak lazımdır” sözüne uygun bir hareket tarzıyla, kendi kültürel ikliminin terimleri ve algılamalarıyla ikliminin değişik sahalarının üyeleriyle, düşünce bazında hesaplaşma yapabilen bir kişi olarak da tanırım onu. Bu sebeple, düşüncelerin yersiz dalkavukluğuna kapılmadan, gerekenlerle hesaplaşmayı bilen tavrını da burada zikretmeden geçmek olmaz.

İlber Ortaylı Hoca'nın samimi olduğu arkadaşlarıyla ilgili hoş bir tarifi vardır: “Güvenilir insanlardır. Ufak hesapları yoktur. İnsan onlarla arkadaşlık ettiğinde mahcup olmaz. Onlarla her yere girilip çıkılabilir.” Bu tarif, yukarıdan aşağıya metnin akışı içerisindeki kıvamlı şahsiyete ilişkin tüm ifadelerle birlikte Mehmet Akif'e aynen uyar. Ufak hesap peşinde koşmamıştır, arka plan çalışmamıştır, hesapları küllidir, mesleği ve ayırım yapmadan tüm meslektaşlarını kapsamıştır. Güvenilirdir, onunla arkadaşlık eden hiç kimseyi mahcup etmemiştir. Bu sebeple Mehmet Akif'i arkadaş seçenler onun arkadaşlığından hiçbir zaman pişman olmamışlardır.

6. İNANCININ SAMİMİSİ

Tüm bunlarla birlikte, onun dünyaya, meselelere bakışını harmanlayan “mümin Müslüman” kimliğini de gözden kaçırmamak lazımdır. Müslümanlığı, dünyevi bir kariyerde ilerlemek için ortaya konulmuş “mesleki Müslümanlık” olmamıştır hiçbir zaman. Eğitimi olan İlahiyatla ilahi olanı ayırt etmeyi, ilahi olanı iliklerine kadar hissetmeyi becerenlerdendi. İncanın samimisiydi.

Samimi inancı, “Allah'ın katında izzetin/onurun ön şartı sayılan ve insanı bütün diğer varlık türlerinden ayıran ‘emanet’in (aklı ve özgür iradesini kullanarak insan olmanın gerektirdiği bütün sorumlulukların altına girebilme kudreti) gereğini yapma konusunda, insanı gözü görmez, kulağı duymaz, dili söylemez bir hale getiren, otorite bağımlılığından [makam, mevki, para, önemli olma hevesi vb. gibi otoritenin değişik alanlarına bağımlılık] (Şaban Ali Düzgün, Kimliksiz Hakikatler)” azat eylemişti.

Bu azatlık, aynı muhayyelede yer almayanlarca, kendisine makam, mevki, para, pul, unvan vaat edenlere her daim baş eğenlerce fevrilik olarak nitelenmişti. Onu, olunması gereken bir birey değil, kendilerince olmasını arzu ettikleri, el etek öpen birey olarak görmek istemişler, hayattayken ruhen ve zihnen mankurtlaştırmak arzusu taşımışlar, başaramayınca en hafif tabirle, muzır insan ilan etmişlerdi.

Oysa ondaki “emanet” bilinci, yani aklı ve özgür iradesini kullanarak inançlı bir insan olmanın gerektirdiği bütün sorumlulukların altına girebilme kudreti, hesaplarının, hedeflerinin egoistliğe, menfaatperestliğe bulaşmasını engellemiş; bölüp parçalamadan, ayırıp uzaklaştırmadan hep bütünü kucaklamayı, herkesi kapsama alanına alarak topluca/beraberce kazanma arzusunu kamçılamış, eylemlerine de böylece yansımıştı. Meslek hayatı boyunca ortaya çıkan tüm hengâmede, yalnız kendisinin alacağı, olacağı, menfaatleneceği bir ikbâl derdine düşmemiş, hak ettiğine inandığını tüm meslektaşlarıyla beraber alabilmek, beraberce olabilmek için mücadele etmiştir.

İkbâlin, hak etmeden, layık olmadan bir yerlere yaranarak elde edilecek makamın, mevkinin parlaklığı gözlerini kamaştırmamış, bunları elde etmek hususu ona insani değerlerinden ödün verilmemiştir. Çünkü bunun geçici bir heves veya bir göz/gönül yanılması olacağını bilecek kadar incancında doğru istikametteydi.

Nâbî'nin ikbalin, makamın, geçici kudretin gücü karşısında gözleri ve vicdanları kör olanları tasvir ettiği meşhur beyitini bilmeyeniniz yoktur:

“Çok da mağrûr olma kim meyhâne-i ikbâlde Biz hezarân merd-i mağrûrun humârın görmüşüz.”

Beytin yol göstermesiyle şunları söyleyebiliriz; ikbâl, baht, talih, işlerin rast gitmesi, arzu ve isteklere erişmek, mevki, makam elde etmek, güç sahibi, emreden olabilmek kişiyi havalandırıp gurur sarhoşu edebilir. İkbâl, bazen makam, mevki, kimi zaman mal mülk, kimi zaman da güçlü olduğu düşünülen bir çevre içinde bulunmak anlamına gelebilir. Hangi durumda olursa olsun kişinin akıbeti ummadığı bir biçimde değişebilir. İnsanlık tarihinde değişmeyen gerçeklerden birisi de, ikbâl, yükseliş ile düşüş arasında amansız bir çekişmedir.

Şeyhülislâm Yahya'ya göre de, ikbâl bir efsaneden yani yalandan, yanılısamadan ibarettir. Bu efsane ile oyalananlar ebediyete uzanan yolda geri kaldıkları gibi hayal kırıklıkları içinde zarara girerler:

**“Cihânun izzet ü ikbâlini efsâne bil Yahyâ
Yolundan kalma kim âkil o yalan ile eğlenmez.**

(Ey Yahya, dünyanın izzetini ikbâlini efsane bil, yolundan kalma, zira akıllı olan o yalan ile eğlenmez.)

Kişisel ikbalin tek başına yeterli olmadığını farkında ve bilincinde olarak, o efsane ile çok içli dışlı olmamıştı, ancak Mehmet Akif Terzi'nin birçok makamı mevkiyi de taşıyacak, yürütecek bilgide ve donanımda olduğunu, yani liyakat ve ehliyet sahibi bulunduğunu, hakkının teslim edilmesi maksadıyla burada söylememiz gerekir. İşte bu noktada yine onun kibre bulaşmayan kıvamlı şahsiyet sahibi oluşu devreye girmiştir.

Etrafına asla *sahte tevazu* da satmamıştır. Mütevazılığı doğal bir hâl idi, desinler diye niyet ederek tevazu göstermez, kibirden beslenen sahte tevazu ile sürekli açık vermezdi. Başkalarının kendisini öveceği ortamlar hazırlayacak kurnazlıklar ile boğuşmaz, her şeyi doğrudan ve dürüstçe belki sert, ama alçak gönüllülükle söylerdi. “Bazı insanlar alçak gönüllüdür. Bazıları ise alçak olmaya gönüllüdür” diyen Necip Fazıl Kısakürek'i doğrulatırcasına alçaklığa karşı, ama mertliğe alçakgönüllüydü.

Meraklısına kendisini anlatacak, hatırlatacak yeterince iz bırakmış mesleki bir kariyere ve sarsılmaz bir duruşla irade gösterdiği insanlık hallerine sahip olmuştur.

Hesaplarının, davranışlarının, amaçlarının külli olması bakımından onu bir denize benzetebiliriz, baktığınızda başladığı yerden sonu görünmeyen bir ufuk, suların zaman zaman en sakini, yeri geldiğinde en hırçını olmuştur. Kabına sığmayan, sığamayan bunun için hep sahille içli dışlı olan, bazen onu dalgalarıyla okşayan, bazen tokatlayan bir farklı âlemdir. Görünen yüzü kadar önyargısız ve samimiyetle yaklaşmadan anlayamayacağınız bir içeriliği, derinliği de eklemek isterim ki, bunu da ancak onunla derûni ve samimi ilişkiye girenler bilebilir.

Bu derinliği, kendilerini; büyük bir şaşılık ve şaşkınlıkla mutlak hakikatin temsilcisi, sözcüsü addedenlerin; nefsinin görmeyip kendine uymadığı için Hakka da uymadığını düşündüğü diğerlerini ihyaya kalkışanların; elini, dilini, gözünü, kalbini ve vicdanını düzeltmekle uğraşmak yerine başkalarını doğrultmaya düşkünlük gösterenlerin; insanın varlık sebebiyle ilgili bilgileri sağdan, soldan topladığı için içselleştirip tam da anlayamamış, kıvama varamamış, demlenememişlerin; yığma bilgi sahibi olarak adeta bilgili cahil olmayı seçmişlerin; bir şey olmaya çalışıp da olduğunun bir şey etmediğini anlayamayanların, kimin kayığına binerse onun küreğini çekenlerin zaten algılaması da mümkün değildir. Vakıa, öyle de olmuştur.

Hakikatın, hakkın, hukukun savunulmasının, bu hususta dosdoğru olunmasının, kaynağı itibariyle hiçbir tereddüde ve değişik ihtimallere açık kapı bırakmadığının farkındaydı. İnandığı değerleri, hakkı, hukuku savunmazsa, bunların dışında bir yüz ile görüntü verirse bunun kendisini, en kibar ifade ile “münafıklığa” eristireceğini, İslamın, müslümanın diyen herkese yüklenmesini vaz ettiği “mümin” yazılımindan çok farklı rotalara düşürmüştü olacağını bilirdi.

7. HESAP GÜNÜNÜN DEFTERDARI OLARAK SESSİZLİĞİN SESİ OLMAK

Ahlaki duyarlılığı, davasına inanmışlığı, vatan sevgisi, kul hakkına itibarı, arka plan çalışmaması hak bildiği yoldan ayrılmamasını sağlamıştı. Ancak her ortamda herkese bunları doğrudan söylemesi, haksızlıklara, hukuksuzluklara ani ve sert tepki vermesi, doğru olmadığını düşündükleri hususunda dayatmalara, zorlamalara karşı iradeli bir tavırla “hayır” diyebilmesi, onun öteki veya muzır görülmesine yeterli bir sebep teşkil etmişti.

Bu nedenle ufkunda, belki şahsına değil ama mesleğinin üzerine yapılan bütün fesat hesaplara ve hesapçılara bir yekûn çizgisi çekmek isteyen muhasebecilik özlemi de mevcuttu. Erken ölümü, mesleğinde tüm meslektaşlarıyla birlikte erişmek istediği uzmanlığın alındığını görmesini engelledi, bir anlamda bu büyük deniz, sahiline küs, boynu bükük, büyük alacaklı olarak, muhasebe defterine yekûn çizgisi çekmeden, haksızlık edenlerle hesaplaşmadan, hakkını helal etmeden gitti.

Ancak bugüne kadar uğradığı haksızlıklar, kadirbilmezlikler, ötekileştirmeler, iftiralar üzerinden tutulan hesap cetvelindeki yekûn çizgisini, fani âlemde gerçek âleme götürdü ki, bu cetvelde “verecekli” kaydı olanlar için, ürkütücü bir hesap gününün defterdarı da oldu aynı zamanda.

Ölüm onu susturdu diyemeyiz, belki sessizliğe erdirdi. Şunu unutmamak gerekir ki, ruhu olanın suskunluğu da, sessizliği de hayatta olması kadar etkileyici, bazıları için ise ürkütücüdür. Kendisine, arkadaşlarına, meslektaşlarına yaşatılan ve boynu bükük gitmesine sebep olan haksızlıklara karşı, yaşarken her demki haysiyetli itirazları, ilkeli tavrı ve mücadelesi, dünya değiştirmesinden kaynaklanan suskunluğunu da, sessizliğini de önemli kılmaktadır. Ölmesi, bazılarının düşündüğü gibi, onu ebediyen sukuta erdirmemiştir, kendisine ait güçlü ve gümbür gümbür bir sessizliği olacaktır bundan böyle.

Ve arif olan bilir ki, hayatta zaten önemli şeylerin çoğu söylenmeden, sessizlik içerisinde kalır. Dil ve beden çoğu zaman onları ifade etmekten acizdir çünkü. Bir sesin olabilmesi, duyulması için sessizliğin bilinmesi gerekir öncelikle. Mehmet Akif Terzi'nin bu fani dünyada kendisine ait bir sesi olduğu gibi bundan sonra da kendisine ait bir sessizliği olacaktır ki, onun suskunluğu, boynunu bükük bırakıp kalbini kıranların ruhunda, belki bugün olmasa da kesinkes yarınlarda çın çın ötecektir.

Bu noktada yine İlber Ortaylı Hocanın Latinceden yaptığı bir alıntıyı biz de alıntılalım: “Herkes kendi talihinin mimarıdır. Yaşadıkları, an be an insanı oluşturur ve arkasında bıraktıkları, farkına varmadan önüne geçer.” Ne doğru bir sözdür. Mehmet Akif de duruşuyla, eğilip bükülmemesiyle, sözleriyle, yani şahsiyetiyle aslında bir anlamda kendi talihini de inşa etmişti. Ama onun inşa ettiği talihi, terk-i dünya ettikten sonra arkasında bıraktıkları an be an ilkeli, kıvama ermiş bir şahsiyetliliği ortaya çıkartmış, görünür ve çoğunlukça hayırla yâd edilir kılmıştır.

Şeyhi'nin söylediği gibi;

Ömr-i bekâ diler isen ihsân yolun gözet

Çün kalır âdemîlik u âdem gelir gider. (Bekâ isteyen insan iyilik yolunu tutmalıdır; çünkü insan dünyadan gider ama iyilik, yani insanlığı kalır).

Elbette zaman ona sıkıntı verenler, haksızlığa uğratanlar, haksızlığı gördüğü ve bildiği halde sessiz kalanlar, haksızlıkların üstünü örtmek için işbirliği yapanlar için de işlemektedir. Farkında değiller belki ama kendi dünyevi ve uhrevi talihlerini de tuğla tuğla kendileri inşa etmektedir. Mehmet Akif'e düşünse ise sabırla beklemek olacaktır.

Yine Tolstoy'dan bir alıntıyla yazımızı sonlandıralım: “Bil ki yaşadıklarınla değil yaşattıklarınla anılırsın. Ve unutma ne yaşattıysan elbet bir gün onu yaşarsın.”

8. DUALARIMIZLA

Her ruhun bir vatanı vardır. Onu bulmak, oraya yerleşmek için bir yolculuğa çıkılmak zorunda. Herkes kendi ruhunun vatanına erişmek için bu yolculuğa, ana rahmine düştüğü anda başlamak zorunda. Ölmek için, ölebilmek için yaşamak zorunda. Yaşamak ölebilmekten yolunu açmakta. Yolculuk kimine erken, kimine geç isabet etmekte. Bu döngü ezelden beri Allah'ın bir lütfü olarak devr-i daim eylemekte.

Elbette Allah insanlara bu dünyada imtihana tabi olup asli vatanına güzellikle kavuşması için bu lütfü verdi; bu lütuftan ancak bazı marifet ehli layığınca yararlanabilmeyi becerdi. Ama Allah lütfünü ehline ikram ederken hiç kimseyi ayırt etmeden herkese mühlet verdi. Hepimiz mühletimizi beklemedeyiz. Mühletimiz esnasında doğru yola yönelip, doğru menzile erişmek, lütufa kavuşmak bazı marifetlere tâbi:

Marifet, yaşadığı dünyada vakit geçirdiği sürece, gideceği dünyaya yabancılaşmadan kalabilmekte; emanete ihanet etmeyecek, kul hakkına minnet eylemeyecek düstur üzerine yaşayabilmekte, asgariden yüzde ellinin bir fazlasına arkasından hakikaten “dosdoğruydu, iyiydi” dedirtebilmekte. Makama, mevkiye, paraya, pula, önemli olmaya, sırtında taşıdığı urbaya, oturduğu koltuğa, bindiği arabaya, karşısında el pençe durulması arzusuna, unvana, bağlı ve bağımlı olduğu heva ve heveslere kendisini zimmetleyenlerden olmadan; tavrı, edası, söyledikleri ve eyledikleriyle doğruluğa, Hakka, hukuka, sırat-ı müstakime zimmetlenenlerden olabilmekte.

Marifet, haksızlıklar hukuksuzluklar karşısında söyleyen, eyleyen “kim” ve “ne” olursa olsun “hayır” veya “dur” diyebilmekte; “makamsız, rütbesiz, arkasız, bizziz, şusuz, busuz eksiksin, zayıfsın, yutulacak kolay lokmasın” diyene, şöyle bir bakış atıp “istemem, ihtiyacım yok, hayır” diyebilmekte. Lütf; yerinde, zamanında ve gerektiğinde icra edilen bu marifetlerde.

Mehmet Akif Terzi kardeşimizin de kula ve onun teferruatlarına değil, Hakka zimmetlenmiş hanif bir marifet ehli olduğuna biz inanıyoruz, ödülünün de marifetleri ölçüsünde büyük olacağı hususunda ümitvarız, sevenleri olarak hemfikiriz.

Kendi ruhunun vatanına erişmek için erkenden yolculuğa çıkan marifet ehli, Hakka, doğruluğa, ilkeliliğe zimmetli Mehmet Akif Terzi kardeşimize yolculuğu boyunca rahmet, arkada bıraktığı yakınlarına, arkadaşlarına ve sevenlerine de başsağlığı ve sabır diliyorum. Ölümün geçici bir ayrılık olduğunu, inanan herkesin de bildiğini tekrarlayarak, cennetin en güzel bahçelerini mekân edinmesini temenni ediyorum. Mehmet Akif Terzi kardeşimiz, nefes aldığımız sürece, dualarımızda yerin daima varlığını koruyacaktır. “İnna lillahi ve inna ileyhi raciun”.

Mehmet TORUNLAR

Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı

mehmettorunlar06@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-0633-8307>

GALATA KADILIĞI TEREKE KAYITLARINA GÖRE KİTAP SAHIPLİĞİNE NİCEL BİR BAKIŞ¹

Arş. Gör. Nisa ÖKTEM
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
n.oktem2@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7862-1788>

ÖZ

Terekeler, ölen şahısların geride bıraktıkları taşınır veya taşınmaz bütün mallarının, “kassam” olarak adlandırılan görevliler tarafından İslam hukuku çerçevesinde taksim edilip “katip”lerce kayıt altına alınmasıyla meydana gelmiştir. Tereke kayıtları ölen kişilerin meslekleri, sosyo-ekonomik ve entelektüel düzeyleri, sahip oldukları eşyalar ve geride bıraktıkları aile efradı hakkında önemli bilgiler içerdiğinden sosyal tarih çalışmalarının vazgeçilmez birincil kaynakları arasındadır. Kişilerin hayattayken sahip olduğu her türlü eşyanın dökümü olan tereke kayıtlarında sıklıkla kitap isimlerine de rastlanmaktadır. Bu terekeler incelenerek kişinin sahip olduğu kitap türleri ile entelektüel yaşam düzeylerine ilişkin bilgi sahibi olabilmek mümkündür. Bu çalışmanın amacı, tereke kayıtlarındaki kitaplardan hareketle 18. yüzyılın ilk yarısında Galata bölgesinde ölmüş olan insanların kütüphane ve kitap kültürü ile olan ilişkisini ortaya koymaktır. 1727-1745 (H.1140-1158) yılları arasındaki 18 yıllık zaman dilimindeki Galata kadi sicillerinde yer alan ve muhallefat listelerinde kaydedilmiş olan 97 adet tereke kaydı bu araştırmanın kapsamına alınmıştır. Çalışmada 18. yüzyılın ikinci yarısında Galata bölgesinde yaşamış olan ve bu çalışma kapsamına alınan, terekelerinde iki ve üzeri kitap kaydı bulunan 49 şahsın sahip olduğu kitapların toplam değerinin toplam servetlerine oranlarının ortalamasının, araştırma öncesinde %2'den büyük olduğu varsayılmış olup bu bağlamda uygulanan tek örneklem t testi sonucuna göre ise bu farkın istatistiksel açıdan da anlamlı olduğu ortaya konulmuştur. Araştırmada içerik analizi yöntemi ile 97 adet tereke kaydı incelenmiş ve tereke sahiplerinin cinsiyetlerine, mesleklerine, sakini oldukları mahallelerine, sahip oldukları kitap türlerine, geride bıraktıkları toplam servetlerinin kitap servetlerine oranlarına bakılarak tüm bunların muhallefat listelerindeki toplam kitap sayıları ile arasındaki nicel ilişkileri raporlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tereke, Kassam, Galata, Kadi, Sicil

QUANTITATIVE OVERVIEW OF BOOK OWNERSHIP ACCORDING TO GALATA KADI ESTATE RECORDS

ABSTRACT

Estate records were formed by all the movable or immovable properties left behind by the deceased persons, who were named as "kassam" within the framework of Islamic law and registered by "clerks". Estate records are among the indispensable primary sources of social history studies, as they contain important information about the professions, socio-economic and intellectual levels of the deceased persons, their belongings, and the family past they left behind. Book titles are also frequently found in the estate records of all kinds of things that people have while they are alive. It is possible to have information about the types of books owned by the individual and their intellectual life levels by examining these estates. The aim of this study is to reveal the relationship of people who died in the Galata region, which was known to have a certain socio-cultural level in the first half of the 18th century, from the books in estate records. 97 records were included in the scope of this research, which were included in the Galata kadi registers in the 18 years period between 1727-1745 (H.1140-1158) and whose books were recorded in the list of items. In the study, it was assumed that the ratio of the total value of the books to the total wealth of 49 people who lived in the Galata region in the second half of the 18th century and were included in this study and had two or more books in their estate, was assumed to be greater than 2% before the study, and the only sample applied in this context was According to the results of the t test, it was revealed that this difference was statistically significant. In the research, 97 pieces of estate records were examined with the method of content analysis and the quantitative relationships between all of them and the total number of books in the custard lists were reported by looking at the gender, profession, neighborhoods they resided in, the types of books they owned, and the ratio of their total wealth to book wealth.

Keywords: Estate Records, Kassam, Galata, Kadi, Registry

¹ Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Doktora Programı 2019-2020 Güz Dönemi Araştırma Yöntemleri dersi kapsamında hazırlanmış dönem sonu raporunun gözden geçirilmiş halidir.

GİRİŞ

Kişilerin hayatta iken sahip oldukları içerisinde kitapların da yer aldığı her türlü eşyanın dökümü olarak nitelendirilen tereke kayıtları bilindiği üzere sosyal tarih çalışmalarının vazgeçilmez birincil kaynakları içerisinde yer almaktadır. Öte yandan İstanbul'un Galata bölgesi ise sosyal tarih çalışmalarında cazip bir bölge niteliği taşımaktadır. Bölgedeki Avrupalı tüccar ve elçilerin varlığı, liman bölgesi olması hasebiyle Batı'dan gelen ya da Batı'ya giden gemilere ev sahipliği yapıyor oluşu, aynı zamanda Müslüman tüccarların ve iş kollarının varlığı, Osmanlı Galata'sının ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan incelenmesini cazip kılan nedenler arasındadır ve farklı kaynaklardan yararlanılarak ortaya koyulacak olan araştırmalar sayesinde bölgenin tarihinin aydınlanacağı görüşü yaygındır (Akyıldırım, 2010, s. 8). Bu çalışmada İstanbul'un bu hareketli liman bölgesindeki kültürel yaşamın ve entelektüel hayatın yapısını anlamak üzere kitap varlığına odaklanılacaktır. Galata'daki kitap kültürünü ele alan bu çalışmada kaynak olarak tereke kayıtları kullanılmaktadır.

Osmanlı Devleti erken dönemlerden itibaren her türlü mali işlerini kayda geçirmeyi başarmıştır. Bu başarılı yaklaşım çerçevesinde vefat eden kişilerin tüm mal varlıkları da detaylı bir şekilde defterlere kaydedilmiş ve böylece tereke defterleri meydana gelmiştir (Toraman, 2005, s. 118-119). Tereke defterleri, zengin veri içerikleri ile Osmanlı maddi kültürü araştırmalarında araştırmacılar için önemli bir kaynak özelliği taşımaktadır. Farklı yaş, meslek, cinsiyet ve dini kimliğe sahip olan kişilerin öldükten sonra kayıt altına alınan, hayattayken sahip oldukları her türlü eşyanın dökümü olan terekeleri ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde sahip oldukları kitap türleri ile entelektüel yaşamlarına, geri kalan eşyalarıyla ise ekonomik durumlarına dair verilerle sosyo-kültürel yaşam düzeylerine ilişkin izler sürebilmek mümkündür.

Tereke, "*ölünün bıraktığı mal yerinde kullanılır bir tabirdir*" (Pakalın, 1993, s. 460). Ölünün geride bıraktığı tüm mallarının detaylı dökümünü kapsayan tereke kayıtları, muhalefat, metrukat, kassam olarak da adlandırılmaktadır. Tereke kayıtlarında öncelikle ölen şahsın hayatta iken ikamet ettiği bölge, mahalle veya köy ismi ile birlikte zikredilir. Sonrasında müteveffanın lakabı, unvanı ve varsa mesleği zikredilir. Varsa geride bıraktığı eşi ve çocuklarının isimleri yazılır ve belirlenen vasilerinin kimler olduğu kaydedilir. Sonra ölen şahsın bıraktığı mallar miktarı ile birlikte yazılarak bu malların tahmini veya bilirkişiler tarafından belirlenen fiyat değerleri yazılır. Terekelerde listelenen malların o dönem piyasasındaki cari değerleri genelde kuruş cinsindedir. En son olarak da cenaze masraflarına, borçlarına, ıskata² ve tereke kaydı dolayısıyla alınan vergilere ve varsa şahsın mehir³ ve nafaka borçları ile alakalı bilgiler verilerek, varislerin her birinin hisseleri oranında alacakları malların nakdi değerleri yazılır (Kavaklı, 2014, s. 88). Bazen müteveffa hayatta iken, sahip olduğu mallarının belli bir kısmının hayır işleri için ayrılmasını talep etmiş olabilir. Böyle bir durumda tereke kaydına da not düşülmekte olup eğer şahsın mallarının bir kısmı hayır işleri için ayrılmışsa belirtilen meblağlar toplam servetten çıkarılarak kalan meblağ varisler arasında paylaşılmakta idi.⁴

Bu çalışmanın amacı 18. yüzyılın ilk yarısını kapsayan Galata kadılığı tereke kayıtlarından hareketle Galata bölgesinde yaşamış insanların kütüphane ve kitap kültürü ile olan ilişkisini ortaya koymaktır. Belirlenen bu amaç doğrultusunda çalışmada şu sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır:

- 1) Kitapların toplam değerinin toplam servetlerine oranlarının ortalamasının %2'den büyük olduğu varsayılan terekelerinde iki ve üzeri kitap kaydı bulunan 49 kişinin terekesindeki toplam kitap değerlerinin toplam servetlerine oranları nedir?

² Ölenlerin kılınmamış namazları ve tutulmamış oruçları için verilen sadaka (Iskat, 2006)

³ Nikah akdi sonlandığında kocanın karısına ödemek zorunda olduğu para veya mal (Aydın, 2003)

⁴ Bu çalışmadaki örnek terekeler: Galata Şer'iyye Sicilleri (Bu ifade devam eden metin içerisinde, dipnotlarda, kaynakça ve eklerde artık GŞS kısaltması ile gösterilecektir) arasından 282/v.35a, 282/v.43 no'lu terekeler

2) Terekelerinde sadece bir adet Kur'an-ı Kerim veya En'am-ı Şerif kaydı bulunan 48 kişinin terekesindeki toplam kitap değerlerinin toplam servetlerine oranları nedir?

3)İki ve üzeri kitap kaydı bulunan 49 kişinin terekesindeki toplam kitap değerlerinin toplam servetlere oranlarının mahallelere göre dağılımı nasıldır?

Galata kadılığı tereke kayıtlarına dayanarak ortaya konulması planlanan bu çalışmanın amacı, bireylerin servet-kitap/kütüphane ilişkisini ortaya koymak ve sahip oldukları kitaplar ile tereke sahiplerinin kimlikleri arasındaki korelasyonları mümkün mertebe ele almaktır. Bu yaklaşımın Osmanlı'da kütüphane ve kitap kültürü literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Aynı şekilde kitap-servet ilişkisinin mahalle düzeyinde ele alınması ise bölgenin kültür haritası için kitap sahipliğine dair veriler sağlayacaktır.

GALATA BÖLGESİ VE ÖNEMİ

Bizans döneminde Galata bölgesi için, halk arasında "karşı" manasına gelen *Pera* tabiri kullanılırdı. Galata, Bizans halkı ile birlikte çoğunlukla yabancı tüccarların da yaşadığı bölge olarak bilinmektedir. Osmanlı döneminde ise bugünkü Tünel-Galatasaray arası Galata'nın kuzey sınırını, günümüzde Kasımpaşa olarak bilinen yer batı sınırını, Tophane ise doğu sınırını oluşturmaktaydı. Osmanlılar döneminde fetihten sonra İstanbul şehri, İstanbul ve bilad-ı selase⁵ (Eyüp, Galata, Üsküdar) olarak idarî-adlî bölgelere ayrılmıştır. Galata kadılığına tabi olarak görev yapan naiblerin⁶ yetki alanı Hasköy ve Boğazdan Yeniköy'e kadar uzanmıştır, dolayısıyla idarî yönden Haliç'in kuzey ve Boğaz'ın Avrupa yakası da Galata kadılığına bağlıydı (Ortaylı, 1996, s. 303-304).

Galata'nın bir liman bölgesi olması sebebiyle ekonomik, demografik ve kültürel özellikleri açısından Galata, tipik bir Osmanlı-Türk şehirden farklılık göstermektedir. Bölgedeki yabancı tüccarlar ve elçilerin varlığı onu, Galata'yı başkent İstanbul'un diğer bölgelerinden ayıran en önemli özelliğidir (Akyıldırım, 2010, s. 5). Galata bölgesinde Müslüman nüfus önceleri az sayıda iken özellikle İspanya'dan Osmanlı'ya sığınan Müslümanların bu bölgeye yerleştirilmeleri ile nüfus sayısında artış gözlenmiştir (Ortaylı, 1996, s. 304). Bölgede inşa olunan bedesten, han, hamam ve camiler ile bölgenin Müslüman nüfusu kökleşmiştir (Akyıldırım, 2010, s.7). Sığınan Müslümanların ilk yerleşim yerleri Arap Camii civarı olmuş; daha sonraları II. Bayezid devrinde kurulan Galata Sarayı mektebi ve açılan Galata Mevlevihanesi de Müslüman nüfusun artışıını etkilemiştir (İpşirli, 1996, s. 322; Tanman, 1996, s. 317).

OSMANLILARDA KİTAP VE KİTAP KÜLTÜRÜ

Kitabın bilinen esas vazifesi toplumsal değerler bağlamında bilgi aktarmak, eğitmek, öğretmek ve dünya görüşü kazandırmak olsa da kitap, sosyal hayatta bazen bir eğlence aracı, bazen lüks bir nesne, bazen de bir koleksiyon tutkusu kaynağı olabilmektedir. Kitap aynı zamanda mal olarak da kıymetlidir, çünkü her kitabın mutlaka bir müşterisi ve kitabı ticari bir meta olarak değerlendiren bir satıcısı bulunmaktadır (Sabev, 2016, s. 16). Bir kitaba veya kitap serisine sahip olan kişilerin, gerçekte onları okuyup okumadıkları kesin olarak bilinemese de kitap sahipliği verileri, sahiplerinin ve ait oldukları toplumların entelektüel kimlikleri hakkında fikir sahibi olunmasını sağlar (Zubcevic, 2015, s. 12).

Osmanlılarda kitap, sosyal hayatta ulaşılması zor olan nadide nesnelere biri idi. Bunun temel sebebi ise birçok kültürün mirasçısı ve emanetçisi olarak bilinen Osmanlı Devleti'nde kitap

⁵ İstanbul ile kullanıldığında Galata, Üsküdar ve Eyüp, tek başına kullanıldığında ise İstanbul, Bursa ve Edirne kadılıklarını ifade eden bir tabir (İpşirli, 1992)

⁶ İslam devletlerinde hükümdar, vali, kadı gibi devlet ricalinin vekili, temsilci veya yardımcısı (Avcı, 2006)

kültürünün de farklı kültürlerin etkisinde kalarak hem yazılı hem de sözlü anlatım şeklinde devam etmesi olarak açıklanabilir.

Orta çağ İslam anlayışına göre bilgi edinme, öğrenme ihtiyacını giderirken kitapları okumak yerine, yüksek sesle yapılan okumaları dinleme yöntemi daha geçerli idi. Soysal (2010)'a göre bu anlayışa bağlı olarak ortaya çıkan sözlü anlatım geleneğinin uzun süre devam etmiş olması, o dönemde dinleyerek öğrenebilen insan belleğinin bir nevi kütüphane işlevini üstlenmesine yol açmıştır. Ekonomik ve coğrafi koşullar nedeniyle ulaşılması zor olan kitap nesnesine sözlü anlatım geleneğinin devam ettiği dönemlerde dinleyerek hafızaya alma yöntemi ile kişiler dolaylı da olsa kitaba ve kitabın içerisindeki bilgiye sahip olabiliyorlardı. Cami ve medresede yapılan sohbetler sırasında hafızaya alınan bilgilerin kişiden kişiye aktarılma yöntemi ile de bilgi edinimi süreci devam etmiştir. Öte yandan cami ve medreselerde açılan kitaplıklar ile bu kurumlar Osmanlıların sosyal yaşamında kitap nesnesine rahatlıkla ulaşılabildikleri mekânlar olmuşlardır. (Saltık, 2007).

18. yüzyılda Osmanlı'daki kütüphanelerin sayısında önemli bir artış görülmektedir. 17.yüzyılın sonlarına doğru ulema ve talebelere açık medrese ve türbe kütüphaneleri, öte yandan tüm halka açık cami ve tekke kütüphaneleri dışında müstakil kütüphaneler de kurulmaya başlanmıştır. Erünsal (1991), kütüphane sayısındaki bu önemli artışın nedenlerini halkın okuma-yazma oranının artması olmakla birlikte medrese talebelerinin ihtiyaçlarındaki artış olarak da dile getirmektedir. Soysal (2010)'ın yapmış olduğu önemli bir tespite göre ise toplumumuz bir 'kütüphane geleneği' ne sahip olmuş ancak 'kütüphane kültürü' geliştirememiştir. Soysal, sahiplendiğimiz bu 'kütüphane geleneği'nin güçlü bir 'hıfz/saklayarak koruma' güdüsünden geldiğini ve bu anlayışın da günümüze dek sürdüğünü dile getirmektedir.

Osmanlı kitap kültürü, 18. yüzyıla kadar yazma eserlerden müteşekkildi. Yazma eser geleneği içerisinde önem arz eden husus tek nüsha eserlerin varlığıdır. Bu eserleri meydana getiren müellifler eserlerini üretirken sınırlı sayıda bir kitleye hitap ederler. Bu eserlerin varlığını ve sahipliğini tespit etmek bakımından tereke kayıtları oldukça önemlidir (Erünsal, 1991). Bireylerin kitap ve kütüphane kültürü ile olan ilişkisini değerlendirmek amacıyla tereke kayıtları incelendiğinde; insanların sahip olduğu kitap türleri, farklı meslek gruplarından olan insanların sahip oldukları eserlerin içeriği, ne tür kitapların ve hangi müelliflerin daha çok tercih edildiği gibi konular aydınlığa kavuşturulabilir. Bununla birlikte kitap sahipliğinin mahallelere göre dağılımının yapılması ile bölgenin kültür haritası çıkarılabilir. Ayrıca terekelerdeki kitap fiyatları sahip olunan diğer eşya fiyatları ile karşılaştırarak dönemin kitap fiyatlarındaki değişimler ortaya konabilir (Karataş, 1999, s. 319). Literatürde bu türden çalışmalar içerisinde önemli şahısların tereke kayıtlarının incelenmesine dair müstakil araştırmalar⁷ olabildiği gibi bir bölgeye ait tereke kayıtlarının incelenerek bölgenin sosyo-ekonomik yaşam düzeyini ve entelektüel kimliğini ortaya koymaya çalışan araştırmalar⁸ da mevcuttur.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Osmanlı toplumu ilk olarak 1727 yılı temmuz ayının başlarında Sultan III. Ahmed'in fermanı ve Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'nin verdiği fetva ile İbrahim Müteferrika'nın İstanbul'un Yavuz Sultan semtindeki evinde kurduğu matbaa ile tanışmıştır. İbrahim Müteferrika'nın 1745 yılındaki vefatı ile matbaanın işletme vazifesi, Sultan I. Mahmud döneminde, Rumeli kadısı İbrahim

⁷ Örnek çalışmalar için bkz. Kenan Yıldız, "Sanatkâr Bir Devlet Adamından Geriye Kalanlar: Esad Muhlis Paşa'nın Terekesi", *Yavuz Argıt Armağanı*, yay. haz. Mustafa Birol Ülker, İstanbul, 2010, 209-264; Zeynel Özlü, "Tereke Kaydından Hareketle 18. Yüzyılda Turgutlulu Bir Gayrimüslimin Günlük Yaşamı: Oganés Veleđ Pedros", *Uluslararası Turgutlu Sempozyumu Bildirileri C.II*, 2018, 1081-1094; Gülser Oğuz, "Tereke Kaydından Hareketle Bir Osmanlı Vezirinin 18. Yüzyıl Başlarındaki Yaşam Tarzı: Amcazâde Hüseyin Paşa", *Millî Folklor* 22(88), 2010, s. 91-100. Filiz Dığıroğlu, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Başkentinde Entelektüel Bir Acem: Mirza Habib İsfehanî ve Terekesi", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 49(49), 2017, s.293-341.

⁸ Örnek çalışmalar için bkz. Nisa Öktem, "XVIII. Yüzyıl Galata Terekelerine Göre Osmanlı'da Kitap Kültürü", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017; Esra Muhacir, "XVII. Yüzyılda Üsküdar'da Kitap Kültürü", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

Efendi ile Anadolu kadılarından Ahmed Efendi'ye geçmiştir. Ancak bilinmeyen sebeplerden ötürü matbaa uzun süre faaliyet gösterememiştir (Kut, 1994, s.10-11). Bu durumun Osmanlı toplumundaki kitap ve okuma kültürünü etkileyebileceği düşünüldüğünden 1727-1745 yıllarını kapsayan 18 yıllık zaman dilimindeki Galata sicillerinde yer alan ve muhalefat listelerinde kitapları kaydedilmiş olan 97 adet tereke kaydı bu araştırmanın kapsamına alınmıştır. Bu çalışmada 18. yüzyılda Galata kadılığına ait 375 adet sicil defteri içerisinde muhalefat listelerinde kitapları kaydedilen 97 kişiye ait tereke kaydı incelenmiştir. Araştırmada içerik analizi yöntemi ile 1727-1745 yılları arasındaki Galata sicillerinde kayıtlı olan 97 adet tereke kaydı üzerinden tereke sahiplerinin mesleklerine, sahip oldukları kitap türlerine, geride bıraktıkları toplam servetlerinin kitap servetlerine oranlarına bakılarak tüm bunların muhalefat listelerindeki toplam kitap sayıları ile arasındaki nicel ilişkileri tablolar ile raporlanmıştır. Karataş (1999), 16. yüzyılda Bursa'daki tereke kayıtlarına dayanarak insan-kitap ilişkisi üzerine yaptığı benzer çalışmada kişilerin kitap servetlerinin toplam servetlere oranlarının ortalamasının %1,7 olduğunu tespit etmiştir. 18. yüzyıl kapsamında yapılan bu çalışmada ise 16. yüzyıla kıyasla 18. yüzyılda Osmanlı'daki kütüphanelerin sayısında artış olduğu ve okuma yazma oranının yükselmesinden ötürü⁹ kitaba daha çok değer verildiği düşünülmüş olduğundan bu çalışmada çalışma kapsamına alınan, terekelerinde iki ve üzeri kitap kaydı bulunan 49 şahsın sahip olduğu kitapların toplam değerinin toplam servetlerine oranlarının ortalamasının %2'den büyük olduğu hipotezi savunulmaktadır. Bu farkı istatistiksel açıdan da test edebilmek için tek örneklem t testi uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan 97 adet tereke kaydı, içerik analizi yöntemi ile incelenmiş ve bu tereke kayıtları için, kayıtlarda yer alan tereke numarası, tereke yılı (hicri ve miladi), tereke sahibinin adı, mahallesi, cinsiyeti, mesleği, sahip olduğu kitap sayısı, bu kitapların türleri, sahip olunan kitaplara verilen toplam değerler ve terekeye kaydedilen tüm servet değerinin kitaplara verilen toplam değerlere oranı başlıkları ile Excel ortamında yaklaşık bir ay sürede tamamlanan bir veri seti oluşturulmuştur.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIĞI

Çalışmada kaynak olarak kullanılan tereke kayıtları, esasen ekonomik göstergeler içerse de kişilerin sosyal ve entelektüel yaşamlarına dair izler sürebilmemize olanak sağlar. Fakat incelenen tereke kayıtları ait oldukları dönemi bütünüyle yansıtmamaktadır. Çünkü sadece ölen şahsın küçük çocukları var, varisleri yok veya nerede yaşadıkları bilinmiyor ise ya da yetişkin varisleri arasında muhalefet çıktığında mahkemeye başvurduklarında terekeleri kayıt altına alınır; yani tüm vefat edenlerin tereke kayıtları tutulmazdı. Özellikle kadınlar ve gayrimüslimlerin terekeleri oldukça az sayıdadır. Üstelik tutulan tereke kayıtlarının tamamının günümüze ulaştığını söylemek de mümkün değildir. Dolayısıyla kitap sahipliği konulu bu araştırma da sadece günümüze ulaşmış tereke kayıtları üzerinde yapılmıştır. Öte yandan tarihi araştırmaların tekrarı olmayan gözlem ve olaylara dayandığı bilindiğinden incelenen dönem hakkında genelleme yapmak pek mümkün olamamakta ve bulgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurmak da zorlaşmaktadır. Bunun yerine veriler arasındaki ilişkileri ortaya koymanın daha doğru bir yaklaşım olduğu düşünülmekte olup bu yaklaşım ve değerlendirmeler de ancak kaynak olarak kullanılan belgeler üzerinden yapılmaktadır.

Tereke kayıtlarında değişen yazı usulplarının okunabilirlik noktasında doğurduğu zorluk, muhalefat listelerindeki bazı eserlerin okunamaması, bazı kitap isimlerinin eksik, daha doğru bir ifade ile katipler tarafından kısaltılarak yazılması, varaklarda yer yer yıpranmış ve silinmiş kısımların olması tereke kayıtlarının incelenmesi sırasında karşılaştığımız zorlukları oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında incelenen tereke kayıtlarında okunamayan kısımlar "?" ile, okunabilen ancak doğruluğundan emin olunamayan kısımlar ise "(?)" ile gösterilmektedir.

⁹ Kıyaslama için bkz. İsmail E. Erünsal, "Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik", Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

İncelenen bazı terekelerde şahısların vefat ettikleri esnada Galata bölgesinde misafir oldukları notu düşülmüştür. Galata ahalisinden olmayanların Galata değerlendirmesinde yer alması gerçekliğe halel getiriyor görüntüsü verse de vefat esnasında orada bulunmuş oldukları gerçeği yadsınamayacağı için çalışmaya dahil edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Çalışma kapsamına alınan muhalefat listelerinde kitap kaydedilmiş 97 adet terekeden 43 tanesinde sadece bir adet “Mushaf”, “Mushaf-ı Şerif” veya “Kalam-ı Kadim” gibi farklı isimlerle zikredilen “Kur’an-ı Kerim” kaydı bulunmaktadır. Beş tanesinde ise yine sadece bir adet “En’am-ı Şerif” diye bilinen En’am suresiyle başlayan ve sık okunan diğer bazı sureleri de içeren cüz kitabına rastlanmıştır. Bu beş tereke de aynı öneme sahip olduğundan “sadece bir adet Kur’an-ı Kerim kaydı” bulunan tereke listesine eklenmiştir. O dönemde sahip olunan Kur’an-ı Kerim’in matbu veya el yazması olması, maddi değerinin her bir terekede farklılık gösteriyor olması ve bu maddi değerinin kişinin toplam servetine oranı gibi hususlar önem arz ettiğinden sadece bir adet Kur’an-ı Kerim veya En’am-ı Şerif kaydı bulunan bu 48 adet tereke de çalışma kapsamına alınmıştır. Geriye kalan 49 adet terekede ise iki ve üzeri kitap kaydı mevcuttur, ancak bu terekeler arasında bir adet *Rüsvani (?)* isimli gayrimüslim bir şahsa ait tereke kaydı¹⁰ mevcuttur ki bu şahsın terekesinde sadece “*Keferer kitabları*” kaydına rastlanılmıştır. Osmanlıların kayıt altına aldığı terekelerde gayrimüslimlerin terekelerine pek rastlanılmadığı ve karşılaşılan gayrimüslim terekelerinin de bu noktada önemli olabileceği düşünüldüğünden rastlanılan bu tereke kaydı da araştırma kapsamına alınmıştır. Kitap ismi sadece “*keferer kitabları*” şeklinde kaydedildiğinden ve bu kitapların sayısı bilinemeyeceğinden veri setinde kitap adedi “1+” olarak girilmiş, ancak “kitapları” ifadesine göre bu kitapların birden fazla olduğu anlaşıldığından bu tereke, iki ve üzeri kitap kaydı mevcut olan tereke listesine dâhil edilmiştir.

İki ve üzeri kitap kaydı bulunan 49 adet terekeden beş tanesinin, kalan 48 adet terekeden ise dokuz tanesinin kadın terekesi olduğu anlaşılmaktadır. İki ve üzeri kitap kaydı bulunan 49 adet tereke kaydı içerisinde yer alan terekelerden birinde geçen şahıs ismi okunamamaktadır¹¹ ancak tereke metninde varisleri arasında zevcesi olduğu zikredildiğinden müteveffanın erkek olduğu anlaşılmaktadır.

49 adet tereke kaydı içerisinde *İbrahim Efendi ibni Abdurrahman ibni Abdullah* isimli şahsa ait tereke kaydının iki kez kaydedildiği tespit edilmiştir.¹² Bu terekelerdeki eşya ve kitap kayıtlarının ve değerlerinin aynı olduğu ancak birinde (GŞS. No: 268/v77) diğerine (GŞS. No: 268/v83) kaydedilmeyen eşya isimlerinin olduğu tespit edilmiş ve dolayısıyla toplam servet miktarının da daha fazla olduğu görülmüştür. Bu şahsın terekesini kayıt altına alan kassam ve kâtibin, daha sonrasında şahsa ait yeni eşyalar çıkması dolayısıyla tekrar şahsın terekesini kayıt altına almak istedikleri ihtimali düşünüldüğünden toplam servet miktarı ve eşya olarak sayıca daha fazla olan tereke kaydının (GŞS. No: 268/v77) en son tutulan kayıt olduğu anlaşılmış ve bu tereke, araştırma kapsamına alınmıştır.

İki ve üzeri kitap kaydı mevcut olan 49 kişinin terekesinden bir şahsın terekesinde; kalan 48 kişinin terekesinden de yine bir şahsın terekesinde tarih kayıtları bulunmamaktadır. Terekelerde kitap kaydına en sık rastlanılan yıl ise 1735’tir. 1734, 1740 ve 1744 yıllarında ise kitap kaydı bulunan hiçbir terekeye rastlanılmamıştır (bkz. Ek. Tablo 1 ve Tablo 2).

¹⁰ GŞS. No: 275/v38/v39 Metnin orijinali için bkz. Ek.1

¹¹ GŞS. No: 290/v55 Metnin orijinali için bkz. Ek.2

¹² GŞS. No: 268/v77b ve No: 268/v83. Metnin orijinali için bkz. Ek.3 ve Ek.4

Tablo 1. Terekelerdeki (İki ve Üzeri Kitap Kaydı Bulunan) Kitap Fiyatlarının Toplam Servetlere Oranları (%10 Üzeri Orana Sahip Olan Tereke Kayıtları)

Tereke no (ID)	Şahıs adı	Kitap serveti (kuruş)	Toplam serveti (kuruş)	Kitap servetinin toplam servete oranı (%)
280_26	Eşşeyh Mehmed Efendi bin Eşşeyh Hasan Efendi	23.695	73.471	32,25
282_43	Elhac Hasan bin Mustafa bin Abdullah	18.000	56.626	31,79
282_35a	Rukiye Hatun ibnetü Ahmed bin Abdullah	3.600	13.048	27,59
303_97_98	Abdullah bin Mehmed (?)	29.110	112.100	25,97
287_08_09	Eşşeyh Mustafa Efendi ibni Elhac Hasan bin Abdullah	28.155	111.527	25,25
271_60	İbrahim Efendi ibni Mehmed	18.940	76.447	24,78
273_12	Durali Said Efendi bin Elhac Ali bin Abdullah	8.980	37.570	23,90
282_85	Mustafa Halebi ibni Elhac Yusuf bin Abdullah	4.220	18.225	23,16
288_20	Molla Ali bin Hızır bin Abdullah	6.030	29.665	20,33
290_20	Mehmed Emin Çelebi ibni Mustafa bin Mehmed	1.460	7.813	18,69
299_76	Elhac Suud ibni Elhac Ali bin Elhac Mehmed	6.240	33.595	18,57
303_03	Mısri Mehmed Beşe ibni Abdullah	1.060	5.734	18,49
282_35b_36	Derviş Mehmed Efendi bin Derviş Mehmed bin Abdullah	1.780	10.430	17,07
288_74	Tabib Elhac Mehmed Efendi bin Elhac Mustafa	7.250	59.950	12,09
285_04	İsmail Efendi ibni Elhac Aziz bin Mehmed	4.610	44.664	10,32

49 adet tereke kaydı içerisinde *Rukiye Hatun ibnetü Ahmed bin Abdullah*¹³ ve *Elhac Hasan bin Mustafa bin Abdullah*¹⁴ isimli şahısların terekelerinde ise müteveffaların vasiyetleri üzerine servetlerinin tamamının hayır işlerine ayrıldığı kaydı yer almaktadır. Şahısların hiçbir eşya kaydının yer almadığı bu terekelere bakıldığında *Rukiye Hatun*'ün terekesinde üç adet, *Elhac Hasan* isimli şahsın terekesinde ise 10 adet Mushaf-ı şerif kayıtlarına rastlanılmıştır. Bilindiği üzere bazı hayır sahiplerinin öldükten sonra bıraktıkları servetin bir kısmıyla Mushaf alınıp ihtiyaç sahiplerine verilmesi yönünde vasiyetleri bulunmaktadır (Erünsal, 2013, s.301). Terekelerde rastlanılan Mushaf-ı şeriflerin parasal değerlerinin şahısların toplam servetlerine oranına bakıldığında ise *Elhac Hasan* isimli şahsın terekesinde bu oranın %32 civarında olduğu görülmektedir. *Rukiye Hatun*'ün terekesinde ise bu oran %28 civarındadır. 49 şahsa ait tereke kayıtlarındaki kitap servetlerinin toplam servetlerine oranlarına bakıldığında adı geçen iki tereke kaydındaki bu oranların üst sıralarda yer aldığı görülmektedir (bkz. Tablo 1).

Tablo 2. Terekelerdeki Kur'an-ı Kerim veya En'am-ı Şerif Fiyatlarının Toplam Servetlere Oranları (%7 Üzeri Orana Sahip Olan Tereke Kayıtları)

Tereke no (ID)	Şahıs adı	Kitap değeri (kuruş)	Toplam serveti (kuruş)	Kitap değerinin toplam servete oranı (%)
276_11	Elhac Abdullah Odabaşı bin Hasan bin Abdullah	24.000	74.240	32,33
276_40	Hasan Bey bin Hüseyin bin Abdullah	8.760	45.120	19,41
268_77a	Osman bin Mehmed bin Abdullah	300	1.702	17,63
282_99	Aişe binti Ahmed bin Abdullah	600	5.000	12,00
276_25	İmam Mustafa Efendi	3.000	34.879	8,60
273_46	Esseyid Ömer Çelebi bin Abdullah	1.080	13.155	8,21
290_72	Osman Ağa bin Ahmed bin Abdullah	1.080	14.090	7,67
278_13	Elhac Hasan bin Hüseyin bin Ali	900	12.397	7,26

¹³ GSS. No: 282/v35a Metnin orijinali için bkz. Ek.5

¹⁴ GSS. No: 282/v43 Metnin orijinali için bkz. Ek.6

Sadece bir adet Kur'an-ı Kerim veya En'am-ı Şerif kaydı bulunan 48 kişinin terekesine bakıldığında sahip olunan bu kitapların fiyatlarının terekeden terekeye farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Terekeler arasında Kur'an-ı Kerim'e verilen en yüksek değer 24.000¹⁵ kuruş olduğu görülmektedir (bkz. Tablo 2). Kur'an-ı Kerim'e verilen parasal değerlerin aynı tereke kaydında bile farklılık gösterdiğine rastlanılmıştır.¹⁶ Bu durum sahip olunan Kur'an-ı Kerimlerin farklı müstensihlerden edinildiğini düşündürmektedir. Yüksek değerdeki Kur'an-ı Kerimler muhtemelen ya meşhur hattatlar tarafından istinsah edilmiş ya da cilt ve tezhipleri ile yüksek değere ulaşmışlardır (Karataş, 1999, s.325). Kur'an-ı Kerimlerin fiyatlarının şahısların toplam servetlerine oranlarına bakıldığında ise en yüksek orana %32,33 ile *Elhac Abdullah Odabaşı* isimli şahsın terekesinde¹⁷ rastlanılmıştır.

Tablo 3. Mahalle Bazında Kitap Fiyatlarının Toplam Servetlere Oranları (%10 Üzeri Orana Sahip Olan Tereke Kayıtları)

Tereke no (ID)	Şahıs adı	Mahallesi	Kitap serveti (kuruş)	Toplam serveti (kuruş)	Kitap servetinin toplam servete oranı (%)
280_26	Eşşeyh Mehmed Efendi bin Eşşeyh Hasan Efendi	Seferikoz Mahallesi	23.695	73.471	32,25
282_43	Elhac Hasan bin Mustafa bin Abdullah	Piyale Paşa-i Kebir Mahallesi	18.000	56.626	31,79
282_35a	Rukiye Hatun ibnetü Ahmed bin Abdullah	Alaca Mehmed Mahallesi	3.600	13.048	27,59
303_97_98	Abdullah bin Mehmed (?)	Sinan Paşa Mahallesi	29.110	112.100	25,97
287_08_09	Eşşeyh Mustafa Efendi ibni Elhac Hasan bin Abdullah	Beylerbeyi Mustafa Çelebi Mahallesi	28.155	111.527	25,25
271_60	İbrahim Efendi ibni Mehmed	Sinan Paşa Mahallesi	18.940	76.447	24,78
273_12	Durali Said Efendi bin Elhac Ali bin Abdullah	Cami-i Cedit Mahallesi	8.980	37.570	23,90
282_85	Mustafa Halebi ibni Elhac Yusuf bin Abdullah	Ekmekçi Paşa Mahallesi	4.220	18.225	23,16
288_20	Molla Ali bin Hızır bin Abdullah	Yenmez (?) Mahallesi	6.030	29.665	20,33
290_20	Mehmed Emin Çelebi ibni Mustafa bin Mehmed	Cihankebir Mahallesi	1.460	7.813	18,69
299_76	Elhac Suud ibni Elhac Ali bin Elhac Mehmed	? Efendi Mahallesi	6.240	33.595	18,57
303_03	Mısrî Mehmed Beşe ibni Abdullah	Sarı Lütüf Mahallesi	1.060	5.734	18,49
282_35b_36	Derviş Mehmed Efendi bin Derviş Mehmed bin Abdullah	Kulaksız Ahmed Mahallesi	1.780	10.430	17,07
288_74	Tabib Elhac Mehmed Efendi bin Elhac Mustafa bin Ahmed	Cami-i Kebir Mahallesi	7.250	59.950	12,09
285_04	İsmail Efendi ibni Elhac Aziz bin Mehmed	Cami-i Cedit Mahallesi	4.610	44.664	10,32

İki ve üzeri kitap kaydı olan 49 adet terekeye göre mahalle bazında kitap fiyatlarının toplam servetlere oranlarına bakıldığında %32'lik bir oranla sayıca fazla kitaba sahip olduğu da bilinen Seferikoz Mahallesi sakini *Eşşeyh Mehmed Efendi*'nin listenin başında yer aldığı görülmektedir. Kitap sahiplikleri mahallelere göre çeşitlilik gösterse de kitap sayılarının ve kitap servetlerinin toplam servetlerine oranlarının Cami-i Cedit ve Cami-i Kebir mahallelerinde yoğunlaştığı görülmektedir (bkz. Tablo 3). Osmanlı döneminde bütün eğitim kurumlarının Fatih ve Süleymaniye başta olmak üzere camiler etrafında teşekkül ettiği bilinmekte olup daha küçük ölçekteki camilerde de medrese ve kütüphanelerin bulunmasından hareketle bu mezkûr iki mahallenin de kitap sahipliği

¹⁵ GSS. No: 276/v11 Metnin orijinali için bkz. Ek.7

¹⁶ GSS. No:282/v85'de kayıtlı Mushaf-ı şeriflerden birisi 300 kuruş iken diğeri 2.640 kuruştur.

¹⁷ GSS. No: 276/v11

bakımından ortalamanın üzerinde bir değer göstermesi tabiidir.

Araştırmada kitap sahipliği ele alınırken kitaba sahip olan kişilerin yaşamlarında sahip oldukları statüler, tereke kayıtlarında sadece Kur'an-ı Kerim veya En'am-ı Şerif kaydı olanlar ile iki ve üzeri kitaba sahip olanlar olmak üzere, Sabev (2016)'in çalışmasından da örnek alınarak şu şekilde sınıflandırılmıştır:

Tablo 4. Kitap Sahiplerinin Mesleki Durumu

Meslek	İki ve üzeri kitaba sahip olanlar	Sadece Kur'an-ı Kerim veya En'am-ı Şerif kaydı olanlar
Ulema	8	6
Asker ve idareci	1	2
Esnaf	4	8
Mesleği kaydedilmeyen kişiler	36	32
TOPLAM	49	48

Tablo 4'e göre tereke kayıtlarında mesleği kaydedilmeyen kişilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Mesleği kaydedilenler arasında ise iki ve üzeri kitaba sahip olanların genellikle bu çalışmada ulema sınıfına, sadece Kur'an-ı Kerim veya En'am-ı Şerif sahibi olanların ise bu çalışma özelinde yağcı, çorbacı, berber gibi meslek gruplarını kapsayan esnaf sınıfına mensup oldukları görülmektedir. Ulema sınıfının kitabı bilgi edinmek için bir araç olarak kullandığı düşünüldüğünde diğer meslek mensuplarına nazaran daha fazla kitaba sahip olması beklenmektedir. Dolayısıyla karşılaşılan bu sonuç hiç de şaşırtıcı değildir.

Tak ve Aydın (2019), tereke kayıtları üzerine yaptıkları değerlendirme çalışmasında İstanbul medreselerinde okutulan, halk arasında en çok bilinen ve sahip olunan ve dolayısıyla terekelerde de sıklıkla geçen kitapları Tablo 5'de görüldüğü gibi dokuz kategori altında sınıflandırmışlardır.

Bu çalışmada ise iki ve üzeri kitap kaydı bulunan terekelerde en sık geçen kitap isimleri Tablo 6'daki gibidir. Bu kitapların başında elbette öncelikle İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim olarak bilinen Mushaf-ı Şerif gelmektedir. Buradan hareketle kitap sahiplerinin kitapları arasında en az bir adet *Mushaf-ı Şerif*'in mevcut olduğu söylenilebilir. İkinci sırada ise incelenen tereke kayıtlarında 14 kez geçtiği tespit edilen önemli bir fıkıh kitabı olarak bilinen *İbrahim Halebi (Mülteka)* gelmektedir. Mülteka adıyla bilinen Halebi'nin kitabı birçok terekede bu şekilde kaydedilmiştir. Bu çalışmada incelenen terekelerde de ismi bilinmeyen kitaplara sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Öte yandan incelenen terekelerdeki kitapların en çok fıkıh ve gramer türünden kitaplar olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Kitap Türleri

Fıkıh Kitapları	Gramer Kitapları	Edebiyat Kitapları	Ferâiz Kitapları ¹⁸	Mantık Kitapları	Belagat Kitapları ¹⁹	Lügat Kitapları	Akâid Kitapları ²⁰	İlm-i hâl Kitapları ²¹
İbrahim Halebi (Mülteka)	Dav	Ta'birmâme	Ferâiz	Kutb	Telhis	Şâhidî	Şerh-i Akâid	Risâle-i Birgili
Muhtasar	Kavâ'id-i i'râb	Arûz	Metn-i Ferâiz	Muhyiddin	Ta'lim-i müte'allim	Ahterî	Molla Celal	Tarikât-ı Muhammediye
Dürer	Molla Câmî	Bostan	Ferâiz-i Seydi	Fenarî	Mutavvel	Farisî lügat	Akaid	İksîr-i Devlet
Eşbâh Nezâyir	Kâfiye	İzâh-ı Me'ânî	Kavaid-i Ferâiz	Haşiye-i Küçük		Lugât-ı Ferište	Risale fi'l-Akâid	Pendname
Sadru's-şeria	Avâmil	Dîvân-ı Câmî	Muhtasar Ferâiz	Hüssam-ı Kati		Lugât-ı Türki ma'a Arabî		Seyyid Alizâde
Kudûrî	Sarf	Dîvân-ı Merâkî	Mecmu'a ani'l-Ferâiz	İsagoci		Lügât-ı Fârisî		
Şerh-i Menâr	İftitâh	Gülistan Şem'îsi		Kazımîr				
Muhtâr	Mutavassıt	Şerh-i ebyât		Kul Ahmed ale'l-Fenari				
Berdâî	Şâfiye	Şerh-i Kaside-i Bürde		Mantık				
Câmi'u'l-Fetâvâ	Çarperdi	Şem'î		Metali				
Eczâ-i Hidâye	Şerh-i Dibâce	Hafız		Mirzacan Kadızade				
Haşiye-i Muhtasar	Dinkoz			Sâdeddin				
Kenz Kitâbü't-telvih	Enmuzec							
Lisanü'l-Hükkâm	Şerh-i İzzî							
Mecma'u'l-Bahreyn alayı	Nahiv							
Meşârik-ı İbn-i Melek	Kavâ'id-i Kurân							
Muhtarat-ı Nevazil	Dibace şerhi							
Münye	Kavâ'id-i Sarf							
Sükûk-ı Hacibzâde	Mecmu'a-i Sarf							
Şerh-i Lübâb	Şerh-i Merâh							
Tavzih	Tecvid-i Birgili							
Tercih-i Beyyinân	Câmî							
Vikâye	Ecrumiyye							
Zübdetü'l-Fetâvâ nâkıs âhir	Elfîyye-i İbn-i Mâlik							
Kitab-ı Tavzih	Hacı Baba							
	Hasan Paşa							

¹⁸ İslam miras hukukunu inceleyen bilim dalı (Bardakoğlu, 1995)¹⁹ Söz sanatlarını inceleyen bilgi dalı, retorik (Belagat, 2006)²⁰ İslam dininde inanılması gereken esasların bütünü ve bunları konu edinen ilmin adı (Kılavuz, 1989)²¹ Temel dini bilgileri içeren el kitaplarının genel adı (Kelpetin, Arpaguş, 2000)

Tablo 6. Terekelerde (İki ve Üzeri Kitap Kaydı Olan) Sık Geçen Kitap İsimleri

Kitap Adı	Miktarı
Mushaf-ı şerif	46
İbrahim Halebi (Mülteka)	14
En'am-ı şerif	9
Sadrü's-şeria	7
Dibace şerhi	6
Molla Cami	5
Mutavvel	4

Osmanlı döneminde Üsküdar, Eyüp ve Galata gibi bölgelerde genel bir okuryazar kitlesi mevcuttur. Buralardaki okuryazar kitlenin mevcudiyetinde medrese kültürünün başlıca etkisi bulunmaktadır. Buralarda yaşayan Osmanlı entelektüel ve bürokratlarının da bu kültürden bağımsız olması mümkün değildir.

Öte yandan medrese kültürünün azalmaya başladığı 19.yy'a gelene kadar 17. ve 18.yy'larda medrese kökenli kitapların varlığını yoğun bir şekilde sürdürdüğü bilinmektedir. Dolayısıyla Tablo 6'nın başında da medresenin temel kitaplarından olan Mushaf-ı Şerif gelmesi yadırganamaz. Mushaf-ı Şerif'ten sonra en sık geçen kitaplardan olan Halebi ise medresenin hukuk alanındaki formasyonun en önemli kitaplarından ve ulema sınıfının müracaat ettiği temel eserler arasındadır.

Bu çalışmanın sonucunda terekelerinde iki ve üzeri kitap kaydı bulunan 49 şahsın terekelerine kaydedilen kitapların toplam değerinin toplam servetlerine oranlarının ortalamasının (yaklaşık %9) bu çalışmaya başlamadan önce tahmin edilen %2'den büyük olduğu ve bu farkın %95 güven düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur ($t_{(48)}=4,955$; $p=0,009$). 49 şahsın terekelerine kaydedilen kitapların toplam değerinin toplam servetlerine oranlarının ortalaması tahmin edilen ortalamanın üzerindedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışma kapsamında incelenen 18 yıllık zaman dilimi Osmanlıların basma kitaplar ile ilk kez tanıştığı yıllara rastlamaktadır. Bu kapsamda ele alınan tereke kayıtlarında iki şahsın terekesinde basma kitap tespit edilmiştir. Terekesinde 16 adet kitap kaydı bulunan Cihan-ı Kebir Mahallesi sakini İken 1735 yılında vefat etmiş olan *Halife Mehmed Efendi*'nin terekesinde²² bir adet basma olduğu notu düşülen 1.200 kuruş değerinde Kâtip Çelebi'nin bilinen coğrafya kitabı *Cihannüma* nüshası mevcuttur. Terekesinde²³ basma kitaba sahip olan bir diğer şahıs ise yine Cihan-ı Kebir Mahallesi sakini olup 1729 senesinde vefat eden ve yaşamında mataracılık mesleği ile meşgul olan *Elhac Said bin Abdullah*'tır. Bu şahsın terekesinde 1.200 kuruş değerinde sadece bir adet Mushaf-ı şerif kaydına rastlanılmış ve bunun da basma olduğu notu düşülmüştür. O dönemde matbu kitaplarla henüz tanışılmıyorsa hasebiyle bu matbu Mushaf basımının batı menşeli olması kuvvetle muhtemeldir. Bu şahısların terekelerindeki kitap servetlerinin toplam servetlerine oranları ise sırasıyla birbirine oldukça yakın değerler olarak %0,94 ve %0,92'dir.

Tereke kayıtlarından yola çıkarak 1727-1745 yılları arasında Galata bölgesinde yaşamış olan insanların kitap ve kütüphane ile olan ilişkilerini ortaya koymaya çalışan bu çalışmanın Osmanlı'da kitap ve kütüphane kültürü alanında çalışmalar yapan araştırmacılara bir nebze de olsa ışık tutacağı düşünülmektedir.

²² GŞS. No:285/v28/v29. Metnin orijinali için bkz. Ek.8

²³ GŞS. No:271/v84. Metnin orijinali için bkz. Ek.9

KAYNAKÇA

- Akyıldırım, T. (2010). *259 Numaralı Şer'iyeye Sicili Defterine Göre Galata (Metin ve Değerlendirme)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Avcı, C. (2006). Naib. *TDV İslam Ansiklopedisi (32)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 311-312. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/naib#2-osmanlilarda>
- Aydın, M. A. (2003). Mehir. *TDV İslam Ansiklopedisi (28)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 389-391. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehir>
- Bardakoğlu, A. (1995). Feraiz. *TDV İslam Ansiklopedisi (12)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 362-363. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/feraiz>
- Belagat (2006). *Güncel Türkçe Sözlük* içinde. Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cdd28773ee6e3.16302893
- Erünsal, İ. E. (1991). *Türk Kütüphaneleri Tarihi II, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Erünsal, İ. E. (2013). *Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- GŞS, No: 268/77b
- GŞS, No: 268/v83
- GŞS, No: 271/v84
- GŞS, No: 275/v38/v39
- GŞS, No: 276/v11
- GŞS, No: 282/v35a
- GŞS, No: 282/v43
- GŞS, No: 285/v28/v29
- GŞS, No: 290/v55
- Iskat (2006). *Güncel Türkçe Sözlük* içinde. Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cc5de4b2813d3.43228428
- İpşirli, M. (1992). Bilad-ı selase. *TDV İslam Ansiklopedisi (6)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 151-152. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bilad-i-selase>
- İpşirli, M. (1996). Galata Sarayı. *TDV İslam Ansiklopedisi (13)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 322-323.
- Karataş, A. İ. (1999). Tereke Kayıtlarına Göre XVI. Yüzyılda Bursa'da İnsan-Kitap İlişkisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (8), 317-328.
- Kavaklı Kundakçı, S. (2014). Tereke Kayıtlarına Göre 19. Yüzyılda Merzifon'da Sosyal ve Ekonomik Hayat, *International Journal of History Studies*, 6 (4), 87-112. Erişim adresi: <https://docplayer.biz.tr/docview/56/39199830/#file=/storage/56/39199830/39199830.pdf>
- Kelpetin, Arpağuş, H. (2000). İlmihal. *TDV İslam Ansiklopedisi (22)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 139-141.
- Kılavuz, A. S. (1989). Akaid. *TDV İslam Ansiklopedisi (2)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 212-216.

- Kut, T. (1994). Darüttıbaa. *TDV İslam Ansiklopedisi (9)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 10-11.
- Ortaylı, İ. (1996). Galata. *TDV İslam Ansiklopedisi (13)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 303-307. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/galata#1>
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sabev, O. (2016). *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Saltık, E. (2007). *Osmanlı Sosyal Hayatında Kitap*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- Soysal, Ö. (2010). Osmanlı'da Neler Okundu, 'Kütüphane Kurumu' Nasıl Algılandı, Kurumlaşan 'Gelenek' Yoksa 'Kütüphane Kültürü' Müydü?, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 50(2), 163-175. Erişim adresi: <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/1177/772>
- Tak, E. ve Aydın, B. (2019). XVII. Yüzyılda İstanbul Medreselerinde Okutulan Kitaplar (Tereke Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme), *Dil ve Edebiyat Araştırmaları (DEA)*, Bahar, 19, 183-236.
- Tanman, M. B. (1996). Galata Mevlevîhanesi. *TDV İslam Ansiklopedisi (13)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 317-321.
- Toraman, C. (2005). Bir Kamu Politikası Uygulama Aracı Olarak Tereke Muhasebesi ve Osmanlı Uygulaması, *İSMMMÖ Yayın Organı, Mali Çözüm (71)*, 116-126. Erişim adresi: http://archive.ismmmo.org.tr/YAYINLAR/MALI_COZUM/MALICOZUM71.pdf
- Zubcevic, A. (2015). *Book ownership in Ottoman Sarejevo 1707-1828*, Leiden University, Doctoral Thesis, Holland.

EKLER**Ek. Tablo 1. Şahısların Terekelerinin (İki ve Üzeri Kitap Kaydı Bulunan) Kronolojik Listesi ve Kitap Adetleri**

Tereke no (ID)	Şahıs Adı	Hicri Tarih	Miladi Yıl	Kitap adedi
268_77b	İbrahim Efendi ibni Abdurrahman ibni Abdullah	17 Safer 1141	1728	2
269_56b	Elhac Hüseyin Reşid bin Abdullah	12 Zilhicce 1140	1728	2
271_139	Elhac Said Efendi bin Elhac Ahmed Efendi	Evasıt-ı Rebiülahir 1141	1728	3
273_12	Durali Said Efendi bin Elhac Ali bin Abdullah	3 Muharrem 1141	1728	19
269_32_33	Suud Efendi ibni Mehmed Efendi bin Abdürrahim	18 Şevval 1141	1729	19
271_60	İbrahim Efendi ibni Mehmed	4 Şevval 1141	1729	26
271_136	Elhac Mustafa ?	5 Şaban 1141	1729	3
271_108	Kemankeş Hacı Ali bin Musa bin Abdurrahman	14 Rebiülahir 1143	1730	2
275_38_39	Rüsvani (?)	Gurre-i Muharrem 1143	1730	1+
273_54	? Mehmed Ağa bin Mustafa bin Abdullah	7 Rebiülahir 1144	1731	2
276_46	Osman Ağa bin Ömer bin Abdullah	8 Zilkade 1144	1732	7
278_32	Elhac Said bin Süleyman bin Abdurrahman	19 Rebiülevvel 1145	1732	3
284_03	Hatice binti Abdullah	26 Rebiülahir 1145(?)	1732	2
284_07	Saliha Hatun	24 Muharrem 1145(?)	1732	3
280_26	Eşşeyh Mehmed Efendi bin Eşşeyh Hasan Efendi	1 Zilkade 1145	1733	33
282_31_32	Elhac Abdurrahman Ağa bin Elhac Hüseyin bin Şaban	5 Ramazan 1147	1735	3
282_35a	Rukiye Hatun ibnetü Ahmed bin Abdullah	15 Zilhicce 1147	1735	3
282_35b_36	Derviş Mehmed Efendi bin Derviş Mehmed	20 Zilhicce 1147	1735	6
282_36b	Ali Efendi bin Şaban bin Abdülmenan	14 Zilkade 1147	1735	16
282_43	Elhac Hasan bin Mustafa bin Abdullah	15 Muharrem 1148	1735	10
282_66	Mehmed Ağa bin Ahmed Ağa	12 Rebiülahir 1148	1735	2
282_76	Molla Mehmed bin Ali bin Şaban	18 Rebiülevvel 1148	1735	2
282_85	Mustafa Halebi ibni Elhac Yusuf bin Abdullah	14 Cemaziyelahir 1148	1735	7
282_89	Hafız Elhac Mustafa Efendi ibni Osman bin Mustafa	12 Receb 1148	1735	16
285_04	İsmail Efendi ibni Elhac Aziz bin Mehmed	11 Cemaziyelahir 1148	1735	56
285_28_29	Mehmed Efendi ibni Ali Efendi ibni Ömer Ağa	15 Cemaziyelevvel 1148	1735	16
287_08_09	Eşşeyh Mustafa Efendi ibni Elhac Hasan bin Abdullah	11 Cemaziyelahir 1149	1736	34
287_64A	Molla Hüseyin ibni Elhac Hasan Efendi	6 Zilkade 1149	1737	3
288_24	Ümmühan Hatun ibnetü Elhac Mehmed Abdullah	21 Rebiülahir 1150	1737	2
288_74	Tabib Elhac Mehmed Efendi bin Elhac Mustafa	17 Receb 1150	1737	18
290_04_05	Ali bin ? Hüseyin Paşa bin Süleyman	15 Receb 1150	1737	18
288_20	Molla Ali bin Hızır bin Abdullah	24 Zilhicce 1150	1738	7
288_92_93	Mehmed Çorbacı bin Ahmed	10 Ramazan 1150	1738	2
290_12	Fatıma Hatun ibnetü Abdullah	17 Zilhicce 1150	1738	2
290_20	Mehmed Emin Çelebi ibni Mustafa bin Mehmed	18 Zilhicce 1150	1738	2
290_54	? Mehmed Ağa bin Ahmed bin Şaban	15 Muharrem 1151	1738	4
290_55	?	17 Rebiülahir [1151]	1738	2
292_44_45	Osman Kaptan ibni Mustafa	8 Şevval 1151	1739	2
299_07_08	Esseyid Elhac Mustafa bin Elhac Ali bin Derviş	15 Muharrem 1154	1741	12
299_10	Ahmed Efendi ibni Süleyman bin Abdullah	8 Safer 1154	1741	7
299_76	Elhac Suud ibni Elhac Ali bin Elhac Mehmed	1 Receb 1154	1741	4
300_67	Esseyid Mehmed Efendi ibni Esseyid Murad	12 Cemaziyelevvel 1155	1742	3
303_03	Mısri Mehmed Beşe ibni Abdullah	14 Cemaziyelahir 1155	1742	2
300_37_38_39	Elhac Ahmed Kaptan ibni Abdurrahman	5 Zilhicce 1155	1743	4
303_97_98	Abdullah bin Mehmed (?)	16 Safer 1156	1743	7
305_70_71	Elhac Süleyman bin Elhac Mustafa bin Mehmed	17 Receb 1156	1743	3
309_71	Halil beşe ibni Ali	15 Şevval 1158	1745	2
309_83	Edib Mehmed Efendi ibni Ahmed bin Mustafa	7 Zilhicce 1158	1745	29
311_117	Ahmed Çelebi ibni Ali (?)	t.y	t.y	2

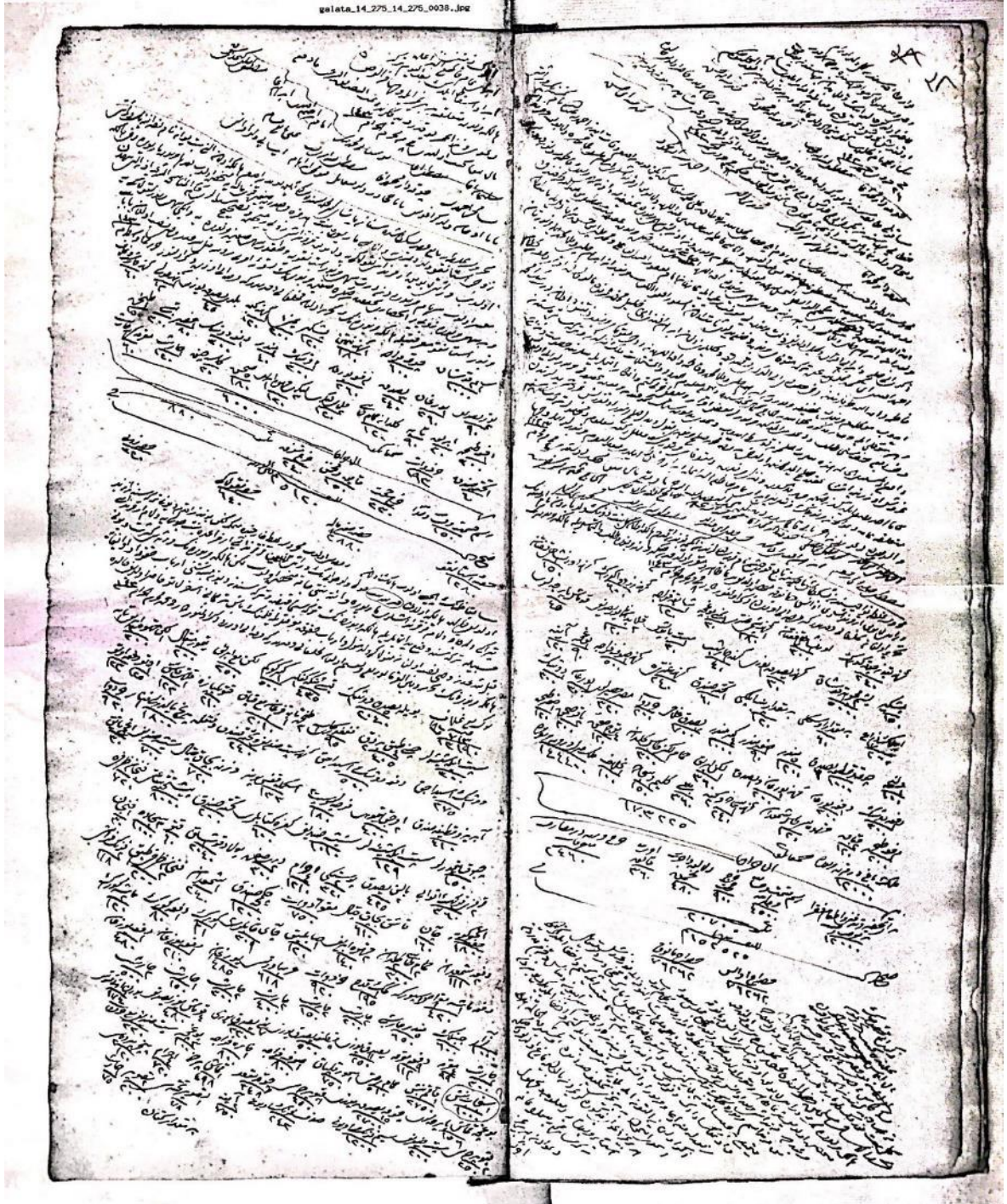
Ek. Tablo 2. Şahısların Terekelerinin (Sadece Bir Adet Kur'an-ı Kerim veya En'am-ı Şerif Kaydı Bulunan) Kronolojik Listesi

Tereke no (ID)	Şahıs adı	Hicri Tarih	Miladi Yıl
265_75	Fatıma binti Veli	14 Muharrem 1140	1727
262_16	Said Efendi ibni Ebubekir Efendi	13 Şaban 1140	1728
262_32	Esseyid Mahmud Halid ibni Esseyid İbrahim	15 Zilkaide 1140	1728
268_77a	Osman bin Mehmed bin Abdullah	7 Rebiülevvel 1141	1728
269_56a	Müezzın Mehmed Halife ibni İbrahim	18 Zilhicce 1140	1728
269_36_37	Örükçü [Örgücü] Mustafa Çelebi bin Osman bin Abdurrahman	5 Ramazan 1141	1729
271_14	Esseyid İbrahim Çelebi bin Ömer bin Abdullah	17 Cemaziyelevvel 1142	1729
271_84	Mataracı ? Bin Elhac Said bin Abdullah	Evail-i Şaban 1141	1729
271_36	Abdurrahman Efendi bin İbrahim Efendi	Gurre-i Şaban 1142	1730
271_92	Mustafa Halil bin Said bin Abdullah	14 Muharrem 1143	1730
271_114_115	Yusuf Çelebi bin Mustafa	14 Cemaziyelevvel 1143	1730
271_117	İbrahim bin Said bin Osman	8 Cemaziyelahir 1143	1730
271_128	Elhac Mustafa bin Abdullah bin Abdurrahman	19 Cemaziyelahir 1143	1730
271_133	Yusuf Hoca ibni Abdullah ibni Abdülmenan	15 Cemaziyelevvel 1143	1730
273_46	Esseyid Ömer Çelebi bin Abdullah	12 Rebiülevvel 1144	1731
276_09	Elhac Süleyman Halil bin Abdullah	18 Cemaziyelevvel 1144	1731
276_11	Elhac Abdullah Odabaşı bin Hasan bin Abdullah	7 Cemaziyelahir 1144	1731
276_25	İmam Mustafa Efendi	Gurre-i Şaban 1144	1732
276_40	Hasan Bey bin Hüseyin bin Abdullah	8 Şevval 1144	1732
276_52	Kantar bin Ömer Çelebi bin Mehmed	Gurre-i Zilhicce 1144	1732
278_13	Elhac Hasan bin Hüseyin bin Ali	15 Safer 1145	1732
278_14_15	Hüseyin İbrahim beşe bin Yusuf bin Ramazan	18 Zilhicce 1144	1732
278_29_30	Helvacızade Elhac Mustafa bin Elhac Mehmed	15 Safer 1145	1732
278_43	Ali Ağa bin Abdülmenan	19 Cemaziyelevvel 1145	1732
280_23	Elhac Abdi bin Elhac Süleyman bin Abdullah	12 Zilkade 1145	1733
280_38	Elhac Mustafa Ağa bin Elhac Ali bin Mahmud	13 Zilkade 1145	1733
280_46	Mustafa Beşe bin Ali	17 Safer 1146	1733
280_63	Mehmed Ağa bin Abdullah	7 Cemaziyelahir 1146	1733
282_63	Ali bin Hasan bin Ahmed	18 Rebiülevvel 1148	1735
282_84	Helvacızade Mehmed Çelebi bin Ali bin Abdullah	8 Cemaziyelevvel 1148	1735
282_87	Hace Fatıma Hatun ibnetü Elhac Ali bin Abdullah	15 Cemaziyelevvel 1148	1735
282_99	Aişe binti Ahmed bin Abdullah	13 Ramazan 1148	1736
287_74	Attar Ali Bey bin Mahmud bin Osman Bey	4 Muharrem 1150	1737
288_33	Fatıma Hatun ibnetü Elhac Ahmed bin Abdullah	9 Cemaziyelevvel 1150	1737
288_63	Molla İsmail ibni Abdullah bin Abdülmenan	8 Şaban 1150	1737
288_67	Hanzade Mehmed Reşid	12 Receb 1150	1737
288_73	Kapıcızade Said Bey bin Mehmed Bey	13 Cemaziyelevvel 1150	1737
288_83	Zeyneb Hatun ibnetü Abdullah	6 Şaban 1150	1737
290_32	Mustafa Çelebi bin Said bin Abdullah	9 Rebiülevvel 1151	1738
290_72	Osman Ağa bin Ahmed bin Abdullah	17 Cemaziyelahir 1151	1738
292_46	Mustafa beşe bin İbrahim Ağa ibni Ali	5 Receb 1151	1738
299_47_48_49	Fatıma binti Mehmed ibni Mehmed	3 Cemaziyelevvel 1154	1741
299_71	Gaffur Mustafa bin Hasan Bey	3 Receb 1154	1741
299_75	Safiye binti Salih bin Mehmed	13 Receb 1154	1741
299_93	? Amine Hatun ibnetü Esseyid Ahmed Efendi ibni Esseyid Mehmed	8 Ramazan 1154	1741
300_42	Elhac Osman bin Hasan	10 Safer 1155	1742
300_61	Rukiye Hatun ibnetü Mehmed bin Elhac Mehmed	12 Rebiülahir 1155	1742
280_29	Elhac Ali	t.y	t.y

Ek. Tablo 3. Sahip Olunan Kitap Sayılarının Mahallelere Göre Dağılımı (İki ve Üzeri Kitap Kaydı Olan Terekelerde)

Tereke no (ID)	Şahıs Adı	Mahallesi	Kitap sayısı
285_04	İsmail Efendi ibni Elhac Aziz bin Mehmed	Cami-i Cedid Mahallesi	56
287_08_09	Eşşeyh Mustafa Efendi ibni Elhac Hasan bin Abdullah	Beylerbeyi Mustafa Çelebi Mahallesi	34
280_26	Eşşeyh Mehmed Efendi bin Eşşeyh Hasan Efendi	Seferikoz Mahallesi	33
309_83	Edib Mehmed Efendi ibni Ahmed bin Mustafa	Elhac Hasan Mahallesi	29
271_60	İbrahim Efendi ibni Mehmed	Sinan Paşa Mahallesi	26
269_32_33	Suud Efendi ibni Mehmed Efendi bin Abdürrahim	Defterdar Ebulfazl Mahallesi	19
273_12	Durali Said Efendi bin Elhac Ali bin Abdullah	Cami-i Cedid Mahallesi	19
288_74	Tabib Elhac Mehmed Efendi bin Elhac Mustafa	Cami-i Kebir Mahallesi	18
290_04_05	Ali bin ? Hüseyin Paşa bin Süleyman	Ayasofya-i Kebir Kurbu	18
282_36b	Ali Efendi bin Şaban bin Abdülmenan	Selimiye Hatun Mahallesi	16
282_89	Hafız Elhac Mustafa Efendi ibni Osman	Kâtib Mustafa Çelebi Mahallesi	16
285_28_29	Mehmed Efendi ibni Ali Efendi ibni Ömer Ağa	Cihan-ı kebir Mahallesi	16
299_07_08	Esseyid Elhac Mustafa bin Elhac Ali bin Derviş	Piyale Paşa Mahallesi	12
282_43	Elhac Hasan bin Mustafa bin Abdullah	Piyale Paşa-i Kebir Mahallesi	10
276_46	Osman Ağa bin Ömer bin Abdullah	Cihankebir Mahallesi	7
282_85	Mustafa Halebi ibni Elhac Yusuf bin Abdullah	Ekmekçi Paşa Mahallesi	7
288_20	Molla Ali bin Hızır bin Abdullah	Yenmez(?) Mahallesi	7
299_10	Ahmed Efendi ibni Süleyman bin Abdullah	Selimiye Hatun Mahallesi	7
303_97_98	Abdullah bin Mehmed (?)	Sinan Paşa Mahallesi	7
282_35b_36	Derviş Mehmed Efendi bin Derviş Mehmed	Kulaksız Ahmed Mahallesi	6
290_54	? Mehmed Ağa bin Ahmed bin Şaban	Alaca Mehmed Mahallesi	4
299_76	Elhac Suud ibni Elhac Ali bin Elhac Mehmed	? Efendi Mahallesi	4
300_37_38_39	Elhac Ahmed Kaptan ibni Abdurrahman	Seferikoz Mahallesi	4
271_136	Elhac Mustafa ?	Cami-i Cedid Mahallesi	3
271_139	Elhac Said Efendi bin Elhac Ahmed Efendi	Yeldeğirmeni Mahallesi	3
278_32	Elhac Said bin Süleyman bin Abdurrahman	Cihankebir Mahallesi	3
282_31_32	Elhac Abdurrahman Ağa bin Elhac Hüseyin	Sirkeci Muslihiddin Mahallesi	3
282_35a	Rukiye Hatun ibnetü Ahmed bin Abdullah	Alaca Mehmed Mahallesi	3
284_07	Salih Hatun	Elhac Hüsrev Mahallesi	3
287_64A	Molla Hüseyin ibni Elhac Hasan Efendi ibni Hamdullah Efendi	Molla Çelebi Mahallesi	3
300_67	Esseyid Mehmed Efendi ibni Esseyid Murad	Elhac Cemaleddin Mahallesi	3
305_70_71	Elhac Süleyman bin Elhac Mustafa bin Mehmed	Celaleddin Bey Mahallesi	3
268_77b	İbrahim Efendi ibni Abdurrahman ibni Abdullah	Piyale Paşa-i Sağır Mahallesi	2
269_56b	Elhac Hüseyin Reşid bin Abdullah	Müeyyedzâde Mahallesi	2
271_108	Kemankeş Hacı Ali bin Musa bin Abdurrahman	Seydi [Seyid] Ali Mahallesi	2
273_54	? Mehmed Ağa bin Mustafa bin Abdullah	Elhac Yahya Mahallesi	2
282_66	Mehmed Ağa bin Ahmed Ağa	Kâtib Mustafa Efendi Mahallesi	2
282_76	Molla Mehmed bin Ali bin Şaban	İbrahim Efendi Mahallesi	2
284_03	Hatice binti Abdullah	Piyale Paşa-i Kebir Mahallesi	2
288_24	Ümmühan Hatun ibnetü Elhac Mehmed Abdullah	İlyas Çelebi Mahallesi	2
288_92_93	Mehmed Çorbacı bin Ahmed	Sağır-i Kethüda Mahallesi	2
290_12	Fatıma Hatun ibnetü Abdullah	Yolcuzâde Mahallesi	2
290_20	Mehmed Emin Çelebi ibni Mustafa bin Mehmed	Cihan-ı kebir Mahallesi	2
290_55	?	?	2
292_44_45	Osman Kaptan ibni Mustafa	Okçu Musa Mahallesi	2
303_03	Mısri Mehmed Beşe ibni Abdullah	Sarı Lütfi Mahallesi	2
309_71	Halil beşe ibni Ali	Sakabaşı	2
311_117	Ahmed Çelebi ibni Ali (?)	?	2
275_38_39	Rüsvani (?)	Galata haricinde mesken	1+

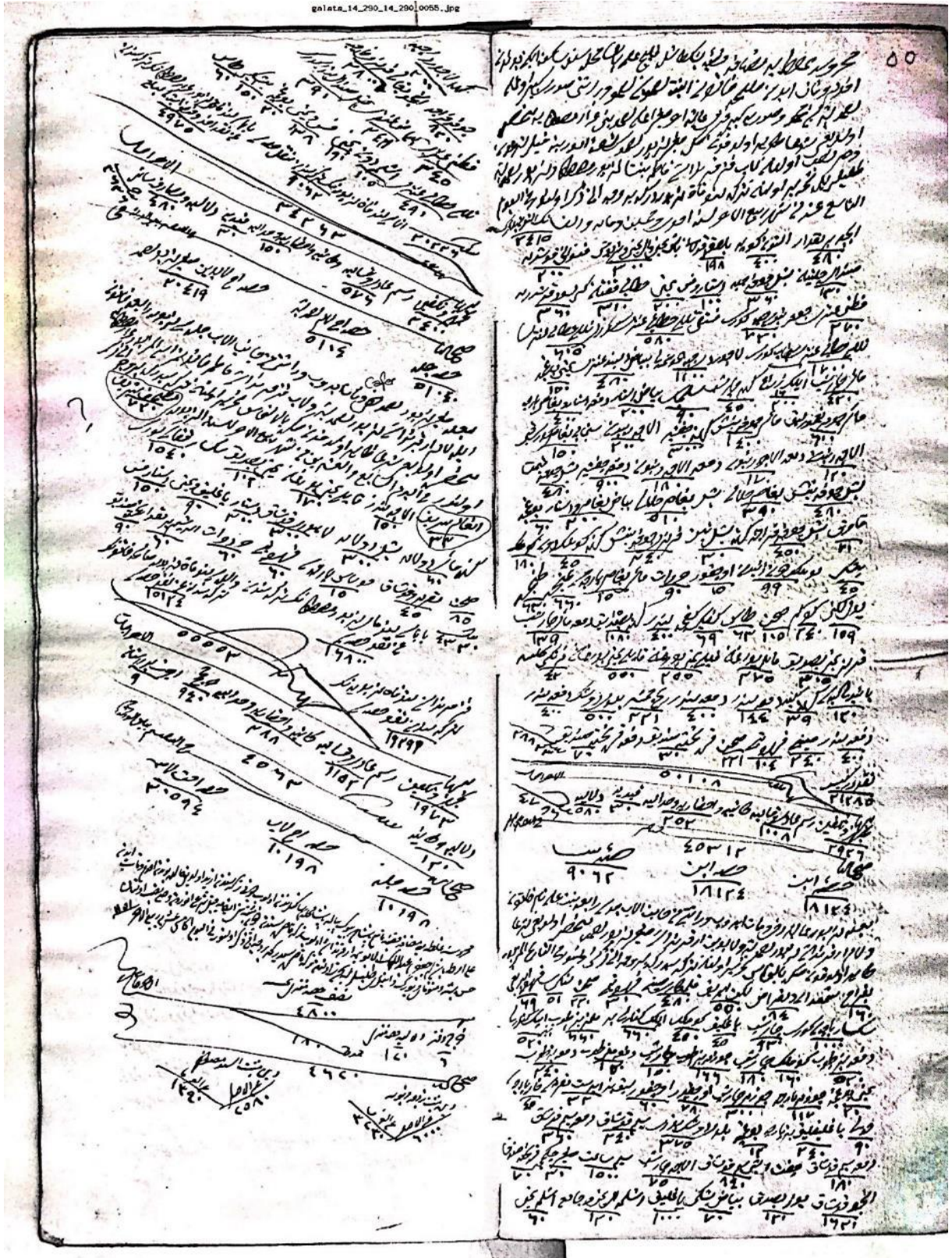
EK 1:

GSS, No: 275/v38/v39

EK 2:

galata_14_290_14_290_0055.jpg

EK 3:

galata_14_262_14_268_0077.jpg

776

۷۷

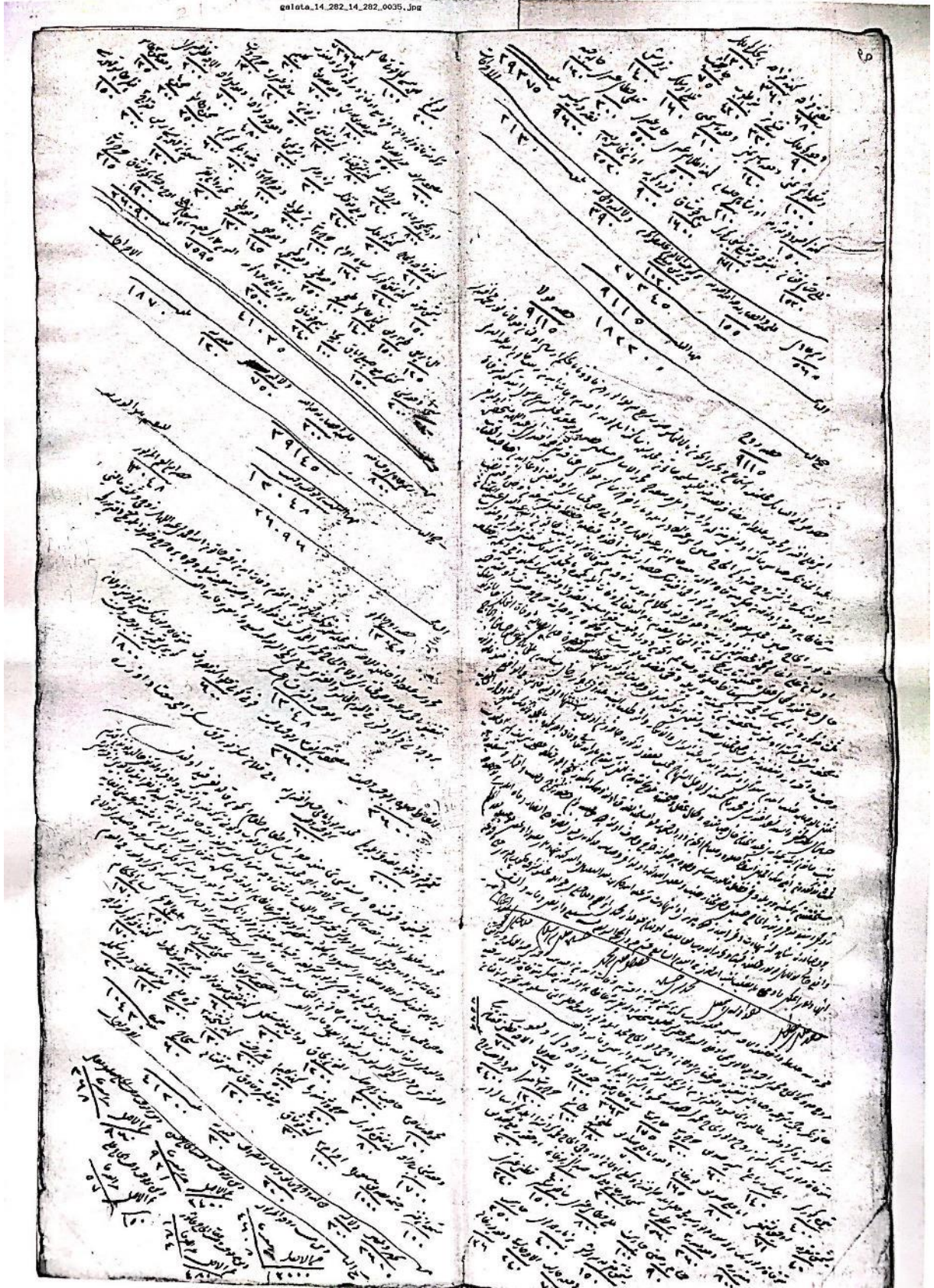
Handwritten Ottoman Turkish text, likely a legal document or account book. The text is written in a cursive script and is organized into columns and rows. It includes various entries, some with numerical values and others with descriptive text. The document appears to be a record of transactions or a list of items, possibly related to the Galata Kadılığı (Galata District) mentioned in the header. The text is dense and covers most of the page area.

EK 4:

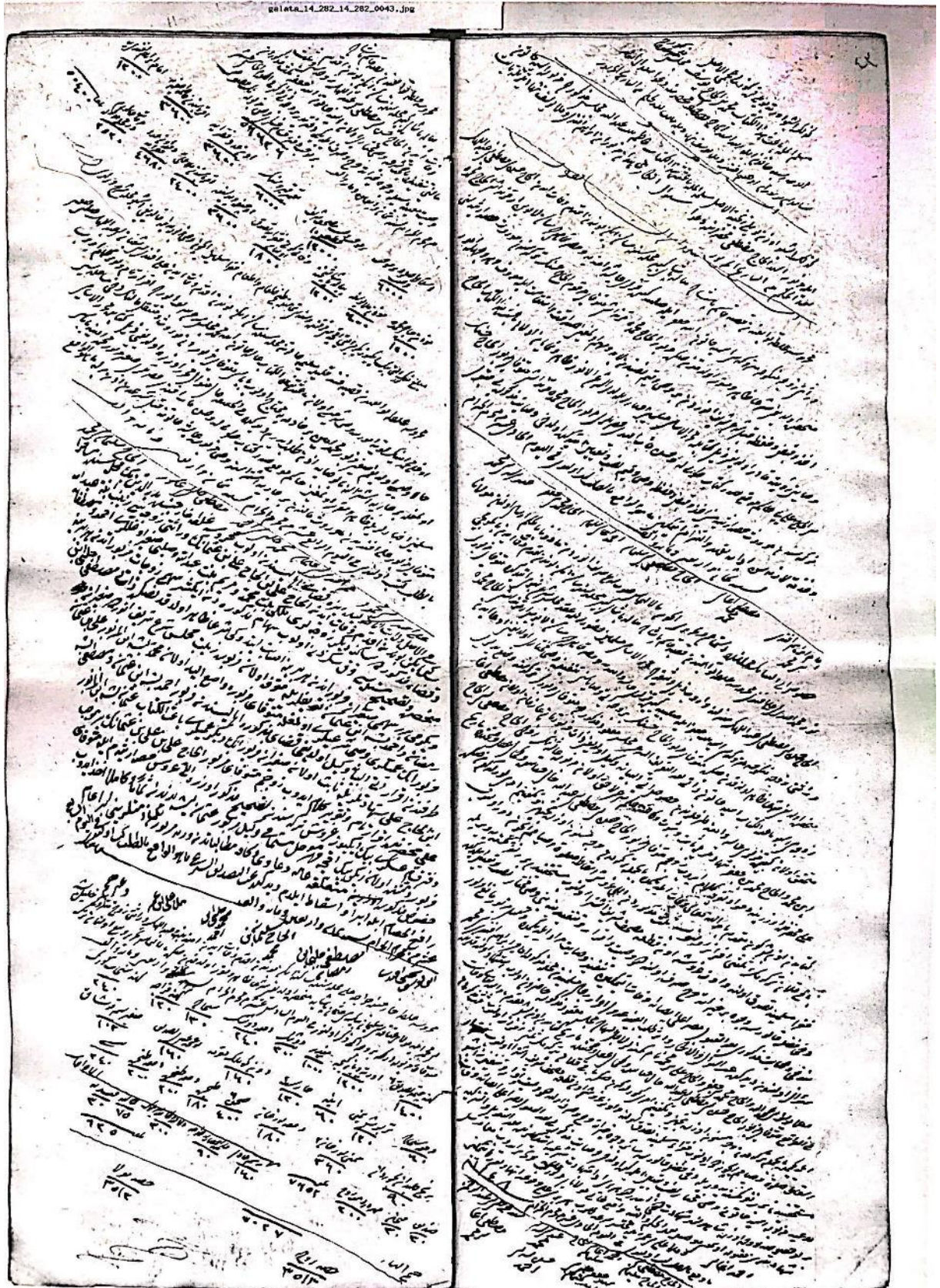
galata_14_262_14_268_0083.jpg

Handwritten manuscript page with a table of numbers and text. The page is numbered 174 in the top right corner. The text is written in Ottoman Turkish script. The table contains several columns of numbers, some with sub-headers like 'Dünya', 'Güneş', 'Ay', 'Yıldız', 'Rüzgar', 'Su', 'Toprak', 'Hava', 'Ateş', 'Demir', 'Gümüş', 'Altın', 'Kömür', 'Tuz', 'Bakır', 'Çelik', 'Kumaş', 'Deri', 'Kahverengi', 'Sarı', 'Kırmızı', 'Yeşil', 'Mavi', 'Beyaz', 'Gri', 'Siyah', 'Kahverengi', 'Sarı', 'Kırmızı', 'Yeşil', 'Mavi', 'Beyaz', 'Gri', 'Siyah'. The numbers are arranged in a grid-like structure, with some rows and columns highlighted. The text surrounding the table provides context for the numbers, likely related to a historical record or a list of items.

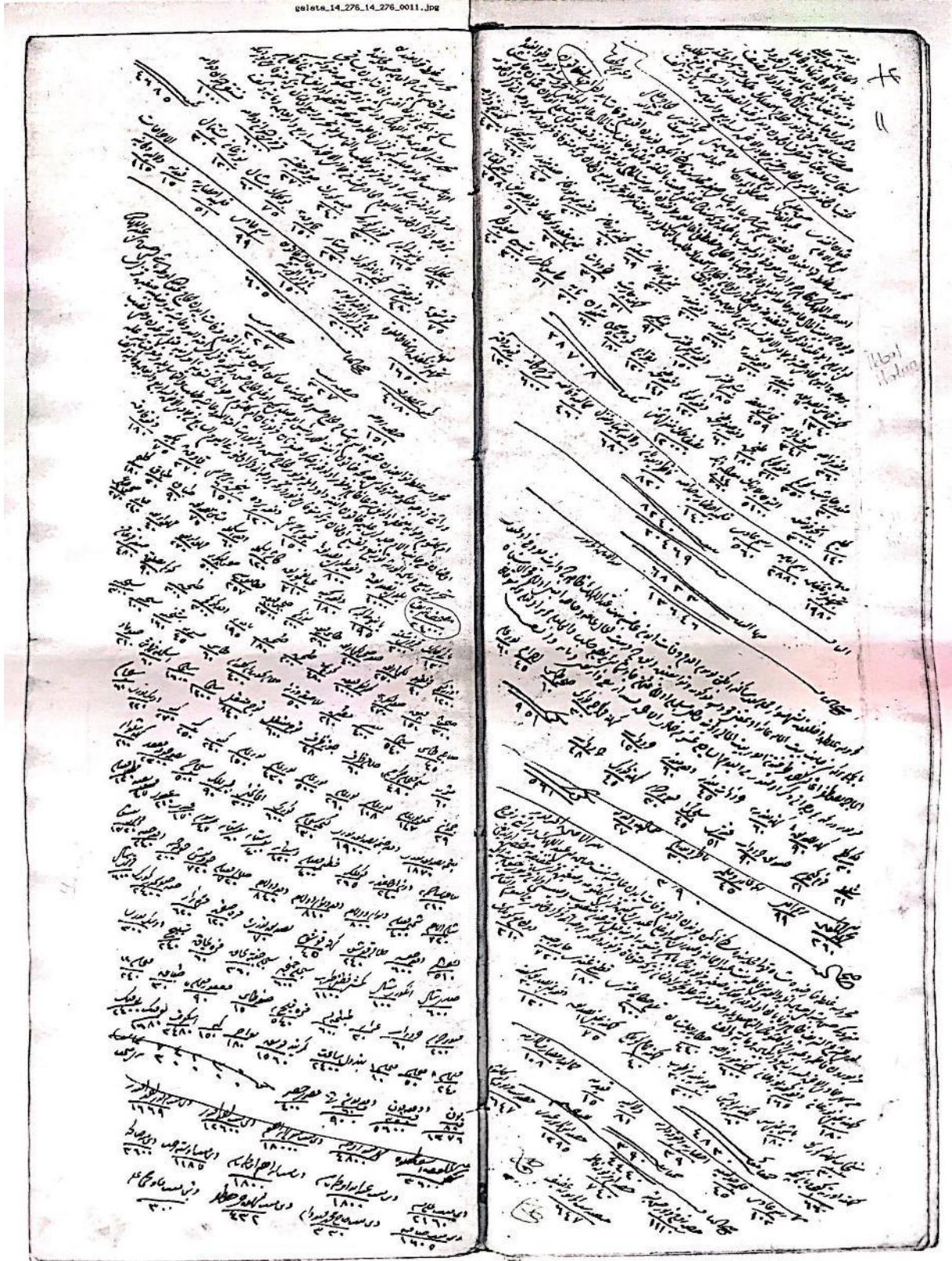
Ek 5:

EK 6:

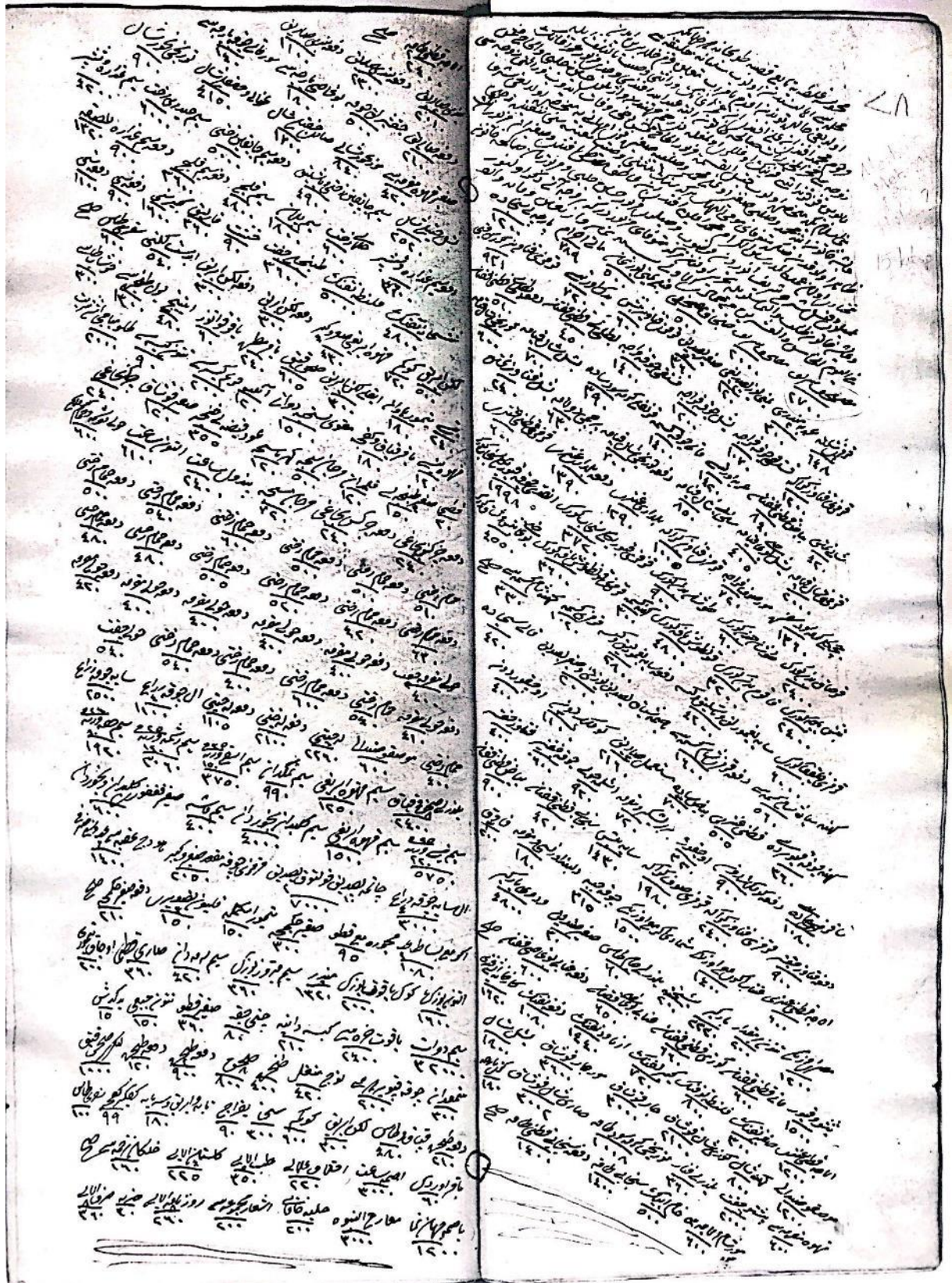

EK 7:

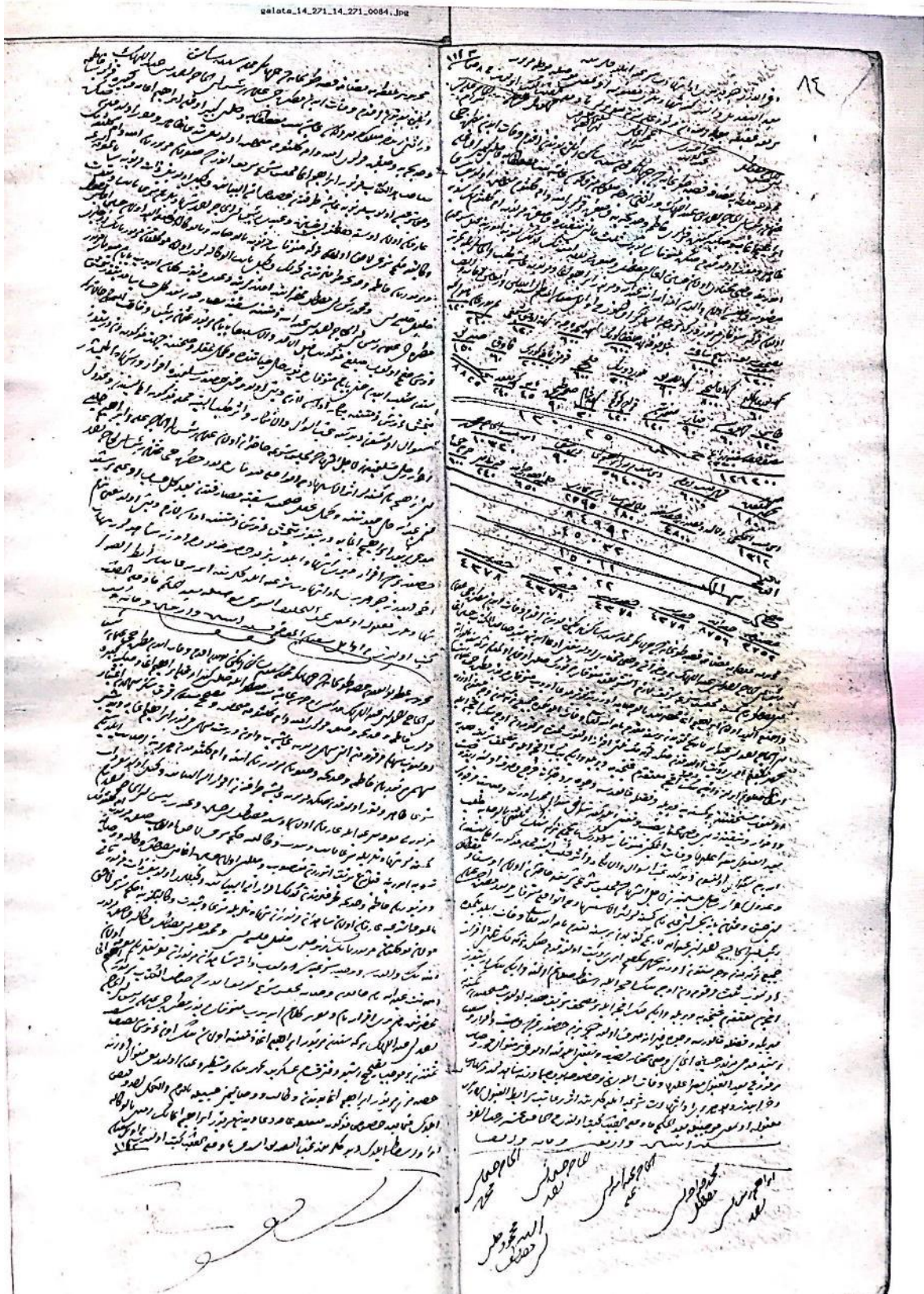
EK 8:

galata_14_285_14_285_0028.jpg

GSS, No: 285/v28/v29

EK 9:

EXTENDED ABSTRACT

Estate records were formed by all the movable or immovable properties left behind by the deceased persons, who were named as "kassam" within the framework of Islamic law and registered by "clerks".

Estate records are among the indispensable primary sources of social history studies, as they contain important information about the professions, socio-economic and intellectual levels of the deceased persons, their belongings, and the family past they left behind. Book titles are also frequently found in the estate records of all kinds of things that people have while they are alive. It is possible to have information about the types of books owned by the individual and their intellectual life levels by examining these estates.

The aim of this study is to reveal the relationship of people who died in the Galata region, which was known to have a certain socio-cultural level in the first half of the 18th century, from the books in estate records. 97 records were included in the scope of this research, which were included in the Galata kadi registers in the 18 years period between 1727-1745 (H.1140-1158) and whose books were recorded in the list of items.

In the study, it was assumed that the average of the ratio of the total value of the books owned by 49 people who lived in the Galata region in the second half of the 18th century and who were included in this study, with two or more book records in their copies, to their total wealth was greater than 2% before the research, and the only sample applied in this context. According to the t-test result, this difference was found to be statistically significant. In the research, 97 record records were analyzed by content analysis method, and the quantitative relations of all of them with the total number of books in the list of items were reported by looking at the sexes, professions, neighborhoods of the owners, the types of books they own, and the ratio of their total wealth left behind. According to some findings, the most common year in book records in the studies examined between 1727 and 1745 is the year 1735, and the Galata neighborhoods, where the ownership of the books were most intense, were Cami-i Cedid and Cami-i Kebir neighborhoods with their names at that time.

It is undoubtedly impossible to make definitive judgments from these data, but seeing that the Ottomans and Galata society, who had just met the printed books, could have these books, reveals the value they give to these books.

As a result, it is thought that this research, which tries to reveal the relations of people who lived in the Galata region between 1727 and 1745 with the book and library, will shed some light on the researchers working in the field of books and library culture in the Ottoman Empire.

Refereed Article

The ARCHIVAL WORLD

Volume: 7 - Issue: 2

2020/Winter

THE FOUR CORNERS OF THE PAGE AND THE DIGITAL RECORD¹

Prof. Dr. Michael MOSS

Professor Emeritus of Archival Science
at The University Of Northumbria
michael.moss@northumbria.ac.uk

 <https://orcid.org/0000-0003-2272-2912>

Dr. David THOMAS

Former Director of Technology
at The National Archives
david.davidthomas@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-8669-8160>

ABSTRACT

This paper uses examples from English contract law and also from the works of the painters Patrick Heron and Pierre Bonnard to illuminate the changes to textual records which have come about following the move to the digital. It shows that both Heron and Bonnard were interested in the idea of a world existing outside the edges of a painting, while in recent years, English judges have begun to wrestle with the idea of looking outside the 'four corners of the page' when dealing with cases involving contracts. These ideas give us an insight into the world of digital records where documents have become multidimensional and pull in references from a multitude of other digital locations. In this new era researchers can use increasingly sophisticated research technologies and pull in resources from a range of different media.

Keywords: Four Corners, Digital, Records, Contracts

SAYFANIN DÖRT BİR YANI VE DİJİTAL BELGE

ÖZ

Bu makale, dijital ortama geçişin ardından ortaya çıkan metinsel belgelerdeki değişiklikleri aydınlatmak için İngiliz sözleşme hukukundan ve ayrıca ressamlar Patrick Heron ve Mark Fisher'in çalışmalarından örnekler kullanmaktadır. Hem Heron'un hem de Bonnard'ın bir resmin sınırlarının dışında var olan bir dünya fikriyle ilgilenildiği gösterilirken, son yıllarda İngiliz hakimler, sözleşmelerle ilgili davalarla uğraşırken "sayfanın dört bir yanı" dışına bakma fikriyle boğuşmaya başladılar. Bu fikirler bize belgelerin çok boyutlu hale geldiği, çok sayıda başka dijital konumdan referanslar aldığı ve dijital belge dünyasına ilişkin bir anlayış sunuyor. Bu yeni çağda, araştırmacılar giderek daha karmaşık araştırma teknolojilerini kullanarak bir dizi farklı ortamdan kaynakları çekebilirler.

Anahtar Kelimeler: Dört Bir Yan, Dijital, Belge, Sözleşmeler

¹ An earlier version of this paper was given at the IRFD-conference *What is a Record?*, January 17 & 18 2019, in Copenhagen

INTRODUCTION

This paper will draw on examples from English contract (tort) law and abstract painting to explore the changes to textual records, which have come about following the transition to the digital. It will argue that, in the digital world, records have escaped from the confines of the four corners of the page – originally a sheet of parchment, into something, which is much more complex and multidimensional. However, it will go on to argue that this change does not of itself alter the basic nature of archives or, indeed the role of the archivist. This paper is concerned with textual records on paper, but may have a wider significance. Yeo (2008, p. 122) stressed the pre-eminence of paper records in the pre-digital world when he wrote:

“Just as psychologists affirm that most people have mental prototypes of concepts such as “bird” and “chair,” it can be argued that most archivists and records managers have a prototype of “record.” In Western culture in the twenty-first century, such a prototype might be a written document, created for business purposes with some pretensions to objectivity and maintained in a formal recordkeeping system. Currently, the prototype is still (perhaps) a paper document, but as electronic recordkeeping becomes the norm, this aspect of the prototype is doubtless changing.”

The English painter, Patrick Heron (1920-1999) was very much concerned with the edges of the canvases on which he painted. For Heron, this represented the border between the world of the painting and the real world and his paintings sometimes seem to be trying to escape from the confines of the canvas.

Likewise, English judges have always had a concern with the edges of documents, known in legal parlance as ‘the four corners rule’. Until recently, in cases involving contracts, judges were only allowed to review what was written on the document before them – confined by the four corners of the paper. As anyone familiar with Chancery proceedings in the The National Archives at Kew, will know, the four corners could include many folios of parchment stitched together. However, courts now take a much broader view – when a contract is being litigated, they look at the commercial realities, including associated documents and correspondence. As Lord David Neuberger explained:

“However, no contractual provision can exist without a context. As Lord Hoffmann, whose contributions in the field of contractual interpretation have been extraordinary, has said: “No one has ever made an acontextual statement”. And the particular context inevitably colours what the provision means. There are several contexts, which have to be taken into account when interpreting a contract. In almost every case, there are at least three contexts, which are relevant;

- (i) The documentary context, namely the other provisions of the contract,
- (ii) The factual context which includes the facts known to both parties,
- (iii) The commercial context, which includes commercial common sense.”

Thus, in one Supreme Court case it was said that “[t]he resolution of an issue of interpretation in a case like the present is an iterative process, involving checking the rival meanings against other provisions of the document and investigating the commercial consequences” – and, in a case where they are relied on by either side, the surrounding circumstances (Neuberger, 2014).

This takes us far beyond the four corners into very messy uncharted territory.

In terms of archival theory, the changes David Neuberger describes self-evidently endorse the archivist’s role. Jenkinson, who knew his common law, was adamant that the task of the archivist was the conservation of every scrap of evidence committed to his charge, but the complexity of

contemporary contract law that transcends legislative boundaries raises huge questions about appraisal (Jenkinson, 1980, 258-259). An audience from a civil law background might disagree and insist that the role of the judge is to be a *juges d'instruction*, the reality is that in contracts common law is preferred internationally as the judge is 'a detached impartial umpire'.

THE EDGE OF THE PAINTING

Patrick Heron was an English painter who worked from the mid-1940s to 1996. He was one of that group of artists who, attracted by the colour of the light, lived and worked in the former fishing village of St Ives in Cornwall. Heron was much concerned with the problem of the edge of paintings. For him, edges could be internal – boundaries between two areas of colour:

More importantly, from our point of view, was his view of the importance of the edges of the canvas. Throughout his life, Heron emphasised the significance of a painting's edges by consistently clustering high levels of activity in these areas. He did this because he felt that it is at the edges of the painting where our visual understanding switches out of the language of painting and back to the three dimensions of the real world. The boundaries where one colour–shape sits alongside another provide a different kind of 'edge–consciousness'. The parallel with Lord Hoffman's assertions about context is self-evident. However, abstract the work of art, there is always context and meaning that may be framed in a such a way as to be contested.

Heron was a great admirer of Pierre Bonnard and described his art: 'right into the corners of the canvas, we follow a display, a layout in which interest is as intense half an inch from the picture's edge as it is at the centre. Usually the edge of the canvas slices off half (or even four fifths of some object!) at which our eyes have arrived with the greatest anticipation' (Heron, 1955, p. 123).

Pierre Bonnard, (1867-1947) the French artist famous for his use of colour was clearly concerned with the edges of the painting. Look at some of his pictures and you will see that the attention of his figures is directed outward to some world beyond the edge of the canvas. In just the same way as the judge in reaching a decision has to look beyond the paper on which the contract was written to establish meaning.

For Heron the traditional four edges of a painting define its compositional structure. Because each element within a painting's composition relates physically and perceptually to these edges, their scale is also determined by these relationships. Scale for Heron is about quantities and intensities of colour as well as the differing size and relationship of one shape to another. Balance is often created through a bunching of forms along an edge and the expansiveness of a large area of colour. So, for Heron the edges of a picture are both limiting, providing a boundary between the world of the painting and the quotidian one. But they are also structural, defining the compositional structure of a painting (Heron, 2017-8, p. 24).

THE MAGIC CLOAK

English judges, as Lords Neuberger and Hoffman explained, have experienced a similar intellectual transformation. Until comparatively recently, they were also very much confined by the four corners of the paper, even if there were multiple sheets sewn together. There used to be a rule that, when considering contracts, judges should not pay attention to anything outside the four corners of the document (Emmanuel, 2006, p. C-25), but as David Neuberger again observed: 'the judicial view of commercial common sense in a particular case is almost bound to be influenced by the facts as they have transpired since the contract, which should plainly be irrelevant to the exercise of interpretation' (Neuberger, 2014).

A similar state of affairs obtains in the United States of America. U.S. contract law that essentially follows English common law founded in Magna Carta has developed on the basis of certain essential

assumptions such as freedom of contract, autonomy and liberal individualism. According to Leonhard (2009, p. 2):

“A simplified summary of the basic assumptions underlying U.S. contract law is that rational and well informed parties will drive a hard bargain on their own behalf for their own best interests and the resulting agreement reflects the free will of the parties. Because of those basic assumptions, U.S. contract law primarily concerns itself with only protecting the resulting bargain reached by the parties. Relying on a set of well-entrenched contract interpretation and construction principles, U.S. courts will generally refuse to look beyond the four corners of the written contract. U.S. contract law, unlike its UK counterpart, essentially casts a magic shield around the written contract as a true embodiment of the parties’ intent”.

This becomes problematic when – ‘Electronic contracts may never appear on a piece of paper, may involve instantaneous transactions, may involve minimal or no negotiation or interaction, and may involve no human interaction at all’. We do not have time to explore all the ramifications, but: assuming the existence of a valid contract enforceable within the Statute of Frauds, the next consideration is interpreting the contract's contents. This process may involve two distinct questions: first, what are the contents of the contract, and, second, whether the parties' agreement is limited to the contract's contents. If the contract is not evidenced by a single record, but consists of a series of communications, different terms may arise within the series and a "battle of the forms" arises concerning which terms the parties intended to incorporate into the agreement (Kidd and Daughtrey, 2000). Additionally, whether the agreement is contained in a single record or is a composite of several records, a party may attempt to introduce additional extrinsic evidence because the existing record did not contain all of the terms of the parties' agreement. If this happens, the court must then look to the parol evidence rule [the US equivalent of the Four Corners rule] for construction of the contract. (Kidd and Daughtree, 2000 ‘Battle of the Forms’ and ‘Parol Evidence Rule’). We are now in much the same position as David Neuberger described.

This magic shield is itself disadvantageous when dealing with contracts, which involve countries with different legal or commercial traditions. Chuilin describes how a Chinese company would have very different cultural views from an American one: Chinese companies are more concerned about long-term relationships and networks. Consequently, contracts, which are bound by the four corners of the page, fall outside their normal way of doing business (Leonhard, 2009). David Neuberger in a wide-ranging lecture highlighted these differences in the context of competition law and identified an international trend towards normalization that over-rides such niceties and of necessity involves regulators and the courts (Neuberger, 2016).

Other countries also have different traditions from the Anglo-American ones. It is perhaps not surprising that an early change in the English approach to interpreting contracts came in a case

concerning a ship, The Diana Prosperity which was being built in a Japanese shipyard. The ship had been ordered before the 1974 oil crisis, but by the time it was ready to be delivered, the market had collapsed and the charterer tried to get out of the deal by saying that the vessel supplied did not correspond with the contractual description because it had been built in a different yard with a different number; otherwise it met the specification.

Lord Wilberforce took the view that, as a judge, he need not be confined within the four corners of the contract and that the court should know the commercial purpose of the contract and, in order to do this, know about the genesis of the transaction, the background, the context and the market in which the parties are operating (Swarb, 1976).

The legal authors Beale, Bishop and Furmston (2008) gave a useful analogy for this case, "if Furmston were to sell his cottage, 'known as Denning's Orchard' to Beale, would Beale be able to get out of the contract on the grounds that the cottage had never belonged to anyone called Denning and didn't have a single fruit tree in the grounds?"

Since Wilberforce's judgement, English judges have followed him in stepping outside the four corners. In 1997, Lord Hoffmann, in the case *Investors' Compensation Scheme v West Bromwich Building Society* set out the principles by which documents may be interpreted. He said that:

1. Documents should be interpreted to determine the meaning which the document would convey to a reasonable person having all the background knowledge which would reasonably been available to the parties at the time of the contract
2. The background includes absolutely anything which would have affected the way the language of the document would have been understood by a reasonable man
3. The meaning of the document is what the parties using those words would reasonably have been understood to mean (*Investors Compensation Scheme*, 1997).

Hoffmann's views have been accepted, but not without criticism, partly because of a fear by lawyers that allowing the document to escape from its magic cloak would involve a huge expense in trawling through vast amounts of background information and of having to delve into vast amounts of background material. In Lord Hoffman's opinion even within the four corners: 'there was no "limit to the amount of red ink or verbal rearrangement or correction which the court is allowed. All that is required is that it should be clear that something has gone wrong with the language and that it should be clear what a reasonable person would have understood the parties to have meant' (Neuberger, 2014, para 4). In a later case, the Supreme Court has suggested that this may go too far, not least because, as Sir Richard Buxton (2010) put it in a trenchant article, it reduces the "difference between construction and rectification almost to vanishing point" (Kelly, 2017). It is not difficult to see how what Patrick Heron was arguing might apply to documents covered in red ink, as everyone who has struggled with tracked changes knows all too well.

RECORDS

What does this all mean for records? We have seen that both in art and in the law, there has been a move to escape from the four corners of the page or canvas and into a world where context and the surrounding world is important. As Lord Neuberger explained, there are three forms of context which need to be taken into account when interpreting a record (Neuberger, 2014).

- (i) the documentary context, namely the other provisions of the contract,
- (ii) the factual context which includes the facts known to both parties,
- (iii) the commercial context, which includes commercial common sense.

In the UK, there has been a wholesale move to digital contracts and nowadays, paper contracts are almost exclusively used for family matters (records of weddings, wills, etc.) where signatures are still required and for the sale of properties, although even here there are experiments to allow this to be done digitally. In order to be able to form a valid contract, there needs to be an offer, acceptance, an intention to create legal relations, and certainty of terms. In addition, the contract needs to be recorded.

In the paper world, the acceptance of a contract was demonstrated by a signature, a mark, a thumbprint or even a corporate letterhead on a copy of the contract. Over the past few years, there has been a lot of fuss about the idea of digital signatures to meet the requirement for evidence that the contract had been accepted, however, in reality, the law has been remarkably flexible in adapting itself to the new realities of the digital world and placing contracts electronically is very simple, especially after the passing of the Electronic Communications Act 2000. The Courts have broadly interpreted the need for acceptance by allowing virtually any form of electronic assent, including but not limited to clicking an “I Agree” button, typing a name into a signature box, and inserting a scanned version of an actual signature.

Similarly, it is essential to be certain that the person signing the contract has agreed to the terms. This is now achieved by so-called “Click wrap” agreements where the party indicates agreement to terms and conditions by clicking an “I Agree” button or checkbox of some sort. Anyone who has bought a phone online will be familiar with this approach. These agreements are binding and enforceable, unlike “browse wrap” agreements that purport to bind a party without any manifestation of assent. In other words, with browse wrap agreements, a notice of terms and conditions usually appears on a web page, but the user is not obliged to read these terms or required to click on an icon expressing agreement to them (Laver, 2020).

Problems remain in two spaces. First, there seems to be some uncertainty as to what will happen when contracts are made by machines talking to machines with no human involvement. What happens when we really do have the ‘internet of things’ and our fridges can automatically stock up with new bottles of gin when they see levels are low? Such actions can hardly be defined as contracts since there can be no “meeting of the minds” nor a contemporaneous exchange by conscious entities to set the terms of the agreement, merely two machines communicating with each other. But means must be found to regulate this trade and allow disputes to be litigated. It is not fanciful: already cars can inform the manufacturer of faults, long before the driver is aware of them and a mechanic can be sent to fix it (Hanada, 2019). Much more significant is the question of what constitutes a record of a digital contract and how can this be identified. Contracts in the USA, Canada, Ireland and elsewhere are controlled by the Statute of Frauds Act which is based on an Act of the English Parliament of 1677. This requires that certain types of contract be in writing and contain evidence of authentication. As we have seen, modern interpretation of ‘writing’ and ‘acceptance’ has been very broad. However, there remain serious issues (Tibberts, 2020).

The first is the problem of the four corners. Many contracts in a whole range of industries – construction, engineering, healthcare and others will refer to international or national standards, saying that the building should be built, or the device supplied in accordance with the provisions of ISO XXXX. The text of the standard is not mentioned in the contract, rather there is a hypertext link to the relevant standard. This is clearly an example of an escape from the four corners of the page – the contract is linked to a web-based document which itself may well carry links to other web pages pretty much ad infinitum, raising the difficult question of how far the borders of the document extend, as Lord Hoffman warned (Leonhard, 2009).

A similar situation arises if I decide to buy some wine. The contract starts with an offer from my wine merchant:

2017 Châteauneuf du Pape, Blanc, Vieux Télégraphe - £204 per 6 bottle case In Bond

“At first, a little shy, but notes that quickly reveal themselves to be stuffed full of white peaches and apricots. At a second glance, the lemon really comes through. Jasmine and honey blossom a plenty. On the palate, of course fairly rich but how delightful! Gently bent and crushed orange peel that gently reveal their oils come to mind. A little white chocolate. Drink from 2018 and be in no rush to finish for a couple of decades and watch its evolution,” Private Account Manager.

In order to encourage me further, she usually includes a quote from an outside expert:

“Brought up all in wood, one-third in foudre and the rest in demi-muid and barrels, the 2017 Châteauneuf-du-Pape Blanc is mostly Clairette with the balance Grenache Blanc, Roussanne, and Bourboulenc. It offers lots of lemon and melon fruits, white flowers, toasted brioche, and honeysuckle aromas, medium to full body, beautiful purity of fruit, moderate acidity, and a layered, rich, textured style. It's going to flesh out beautifully with time in the cellar and keep for two decades.”

93-95/100. Jeb Dunnuck, Jebdunnuck.com

There is no statement of the conditions of the contract, but there is a link to their website where the conditions can be found.

My acceptance of the contract is usually ‘6 bottles please’ or ‘no thanks’

Here we can see further complications. First, the whole contract is simply transacted by two emails. OK for a case of not very expensive wines, but I have met people who deal in large volumes of premier cru Bordeaux in a similar fashion. The second is that, once again, the contract is looking outside the four edges of the paper, with an imprecise link to the company’s website and an equally imprecise link to the website of a third party.

Clearly, there are serious records management issues here. Will it be possible to preserve this email exchange? But more importantly, will it be possible to preserve the website containing the terms of the contract for the precise date on which the emails were exchanged and the emails and messages about the delivery of the wine. The wine merchant’s catalogue describing the wine is important because that often contains opinions and impressions. Also, will it be possible to preserve Jeb Dunnuck’s website where he provides the statement that *It's going to flesh out beautifully with time in the cellar and keep for two decades*.

There must be systems in place to ensure that such records are kept at least until the contract expires. In the case of the wine, this needs to be at least for 20 years. We know somebody who bought some expensive Port and kept it for 21 years to drink on his daughter’s 21st birthday. Sadly, it was past its best. Had the person decided to sue, he would have needed access to the documents I have described, plus possibly to other information about the commercial realities behind the deal – how reasonable is it to expect Port to retain its quality for 20 years? Is there evidence that the purchaser had expressed a wish to buy wine capable of lasting such a long time?

The extension of contracts beyond the four corners of the page in the digital era and the fact that they are now inextricably linked to web pages and other external documents is a symptom of a broader trend in archives. The general feature of digital records seems to be that they have escaped across the edges of the paper and are now linked to other records separated in space. At first, this linkage was very simple – an email might be linked to other emails in a chain or to a corporate website or internal database. However, in the past few years, the simple world of corporate digital records has

become complicated because now external websites and, crucially, social media have become part of the record of an event. This is most apparent in the field of warfare. When TNA decided to archive the records of the 1982 Falklands Conflict, it was comparatively easy; it simply acquired the relevant official records from the Ministry of Defence, the Foreign and Commonwealth Office, the Cabinet Office, the Prime Minister's Office, etc. These included a range of files concerned with media coverage of the war, which entirely focused on the mass media of the day: newspapers and television. Now, however, war is not only recorded in official files and conventional mass media outlets but also captured in real time in a range of other media, not least in the output of the rangefinders used on every weapon in any armed conflict.

The writer William Merrin describes how social media have become part of the archive of war. With the missile strike on Al-Jazeera's Kabul office on 13th November 2001 the US made it clear that their concept of "full spectrum dominance" developed in Joint Vision 2010 (1996) included the broadcasting as well as the enemy electromagnetic spectrum. As they'd demonstrate in Iraq in 2003, media were now either imploded into the military system or were legitimate targets of information warfare. With this division the US authorities thought they had perfected their system of media-management introduced in the 1991 Gulf War. And then came personal digital media and the end of informational control. It began with Abu Ghraib's digital cameras and military and civilian blogs from Iraq and within a few years mobile technologies, ubiquitous connectivity, and popular Web 2.0 platforms had transformed the informational ecology. From now on we had full spectrum access: individual soldiers were their own embedded self-journalists, war-zone civilians began sharing their experiences and images, governments, military, militias and terrorist groups all had to get social-media-savvy with their own channels and modes of distribution, and ultimately anyone, anywhere, could join in, passing on content, commenting and critiquing and adding their own homemade, bottom-up propaganda for any cause or side they wanted (Merrin, 2015).

Recent acts of terror have contributed to this process of full spectrum access. The November 2015 attacks in Paris, which included the bomb outside the Stade de France and the attack on the Bataclan theatre were probably the first attacks which were conducted in the full light of social media. An excellent example is the 2004 tsunami in Indonesia where the horrific death of the group performing on stage was quickly posted from someone's mobile phone.

The commercial family history companies have stretched the boundaries of the record far beyond the four corners. Take a simple census entry. Once Ancestry has worked its magic, it will be surrounded by a wealth of other records – births certificates, family trees, even DNA data.

Digital records are essentially in two forms – simple copies of original records such as census returns and 'born digital' material such as databases or websites. Both these types of records are free of the corners of the paper, as we have shown in the example of electronic contracts. Indeed, in the digital order that we now inhabit, everything is available online, and the boundaries between the archive and print culture dissolve and it is no longer possible to separate manuscript from print: everything becomes "one kind of archive" where familiar concepts of temporality become distinctly fuzzy.

The situation is even more extreme with born-digital records, particularly those which are exposed to the Internet. The internet is vast and infinitely scalable. We have argued elsewhere that far from the internet being something, which can be archived, it is itself the archive and we are part of it. It is also infinitely complex. Thomas Padilla, Visiting Digital Research Services Librarian at the University of Nevada, Las Vegas, has written and spoken about seeing collections as data. By this, he means that collections need to be transformed into ordered data that is amenable to computation. Without using the word context, he makes the important point – very familiar to archivists – that what is on the surface is not all there is. He gives the example of tweets: on the surface, tweets are

140-character communications, but beneath the surface, they might involve geolocation and timestamping; links to webpages and images; and a wide array of language and data that records relationships between Twitter users (Pallida, 2018).

As well as freeing records from the confines of the four corners of the page, the internet also frees them from the bounds of temporality. Andrew Hoskins has written:

But today's archive is a medium in its own right, liberated 'from archival space into archival time' (Ernst, 2004, p. 52). The avalanche of post-scarcity culture and the databasing of the multitude challenges decay time. Suddenly, the faded and fading past of old school friends, former lovers and all that could and should have been forgotten are returned to a single connected present via Google, Flickr, Ebay, YouTube and Facebook (Hoskins, 2013, p. 387).

The researcher Anna Reading explored this transformation by comparing the London underground bombing of 2005 with the London underground bombing of 1897 when a bomb was placed on a train at Aldersgate Station (now Barbican). News of the 1897 bombing spread slowly, not reaching one New Zealand newspaper for two months. Reading argues that "digital media technologies have not simply collapsed the event and its memory into one another, as, perhaps, it may seem at first sight. Rather, events are witnessed in time and people's mediated witnessing, including mobile witnessing of events is articulated, re-articulated and disarticulated through intersecting temporalities" (Reading, 2011, p. 299).

This move from paper to digital and the escape from the four corners challenges the power of archives. Over the past few years, archivists have enjoyed describing archives as places of power. Now the move to the digital has undermined this claim, as Wolfgang Ernst has pointed out:

"The monumentality of the traditional archive, expressed in temporal terms, is rooted in its exception of records from immediate consumption in the present. With its massive going online the archive loses its traditional power: its secrecy, its informative temporal difference to immediate usage. Archival endurance is being undermined when a record is not fixed any more on a permanent storage medium but takes places electronically; flow replaces the firm inscription" (Ernst, 2013, 10-11).

It is essential to take a balanced view of the consequences of the escape from the four corners with its magic cloak. Clearly, it has had some negative effects. Archival documents which were traditionally authoritative because they were assumed to be the disinterested records of transactions have now associated themselves with a lot of rather dubious characters on the internet – tweets, blogs and other potentially fake forms of news. At the same time, it is increasingly apparent that it is not possible to preserve much of what comprises the internet. Documents within private fire walls, such as Twitter and Facebook are hard to capture, while even the good old internet archive is incomplete and apparently subject to political pressure.

However, there are some hugely positive developments. In particular, social media and printed works can provide a massive amount of context to records. We have seen Lord Neuberger's definition of the three types of context, which can illuminate contracts: the content of the document itself, the factual context – the facts which were known to both parties and the commercial context. Using slightly different terms, we can see how online content can illuminate documents. If we take the online material relating to the notorious 1938 Haw Bridge murder in Gloucestershire, England; researchers interested in what is often referred to as the Cheltenham torso mystery (where the headless body of an unknown man was found in the River Severn) can find the information they need about the case simply by Googling. There, available to all, are photographs of the scene, accounts of the event, links

to a book about the crime, speculation as to the identity of the victim and his killer, as well as a link to The National Archives of the UK (TNA), where the relevant records are closed until 2029.

But to take full advantage of these opportunities, we need to move away from the old dispensations. Archivists need to find a way of functioning in this new and deeply uncertain world. They can no longer privilege information according to professional practices or beliefs. Their role must be to ensure that where records are captured, they are authentic and verifiable. This requires archivists to focus on very traditional approaches to ensuring authenticity. In particular, they need to be concerned with context which can also help provide a broader understanding than is available from within the confines of the four corners of a page: a record can accumulate as many layers of contextual information as there are multiple ways to interpret it. As we have seen, Lord Hoffmann stressed the need for information about contracts when he said:

“Documents should be interpreted to determine the meaning, which the document would convey to a reasonable person having all the background knowledge, which would reasonably been available to the parties at the time of the contract. The background includes absolutely anything, which would have affected the way the language of the document would have been understood by a reasonable man” (Investors Compensation Scheme, 1997).

This is not far from the famous quote from Sir Hilary Jenkinson on the role of the archivist: His Creed, the Sanctity of Evidence; his Task, the Conservation of every scrap of Evidence attaching to the Documents committed to his charge; his aim to provide, without prejudice or afterthought, for all who wish to know the Means of Knowledge.... (Jenkinson, 1980, 258-9).

One escape route may be the way we handle catalogues. Archival catalogues originally emphasised the separateness and temporally bound nature of records, since they were traditionally arranged by the department, which created the records, and the file series in which they were located and the list was usually in chronological order. Now we have the opportunities presented by modern search tools. To quote Dan Cohen (Cohen, 2010): “The existence of modern search technology should push us to improve historical research. It should tell us that our analog, necessarily partial methods have . . . hidden from us the potential of taking a more comprehensive view, aided by less capricious retrieval mechanisms which . . . are often more objective than leafing rapidly through paper folios on a time-delimited jaunt to an archive.”

By stepping out of the edge of the picture, we move on the internet not into a world of falsehood but into a world where evidence is pluralised, it may be wrong but so are many archives. We have to stop talking about primary and secondary evidence and recognise that newspapers and printed literature deserve just as much respect. If we stop reifying the document, we enter a different dimension with all sorts of possibilities where we can move backwards and forwards across time and media. We believe that the move to the digital means that records have stepped beyond their boundaries. An outstanding example is the Australian Trove website that seamlessly blends evidence from archives, newspapers, books, user-generated content and so on. From such a perspective records are now like one of those enigmatic figures at the edge of a Bonnard painting who has stepped vigorously out of the confines of the four corners of the page into something infinitely more strange and wonderful.

REFERENCES

- Andrews, N. (2017). Interpretation of Contracts and Commercial Common Sense: Do Not Overlay This Useful Criterion. *The Cambridge Law Journal*, 76(1), 36-62. DOI: [10.1017/S0008197316000805](https://doi.org/10.1017/S0008197316000805)
- Beale, M.P., Bishop, H.G. and Furmston, W.D. (2008). *Contract: Cases and Materials*, Oxford University Press: London.
- Buxton, R. (2010). Construction and Rectification after Chartbrook, *The Cambridge Law Journal* 69(2), 253-262.
- Cohen, D. (2010). Is Google Good for History, web blog, Retrieved from <https://dancohen.org/2010/01/07/is-google-good-for-history/>
- Emanuel, S. L. (2006). *Contracts*, Aspen Publishers: Online.
- Ernst, W. (2013). Aura and Temporality: The Insistence of the Archive', *Quaderns portàtils*, 29.
- Heron, P. (1955). *The Changing Forms of Art*, Noonday Press: New York.
- Hanada, Y., Hsiao, L. and Levis, P. (2019). *Smart Contracts for Machine-to-Machine Communication: Possibilities and Limitations*, 2018 IEEE International Conference on Internet of Things and Intelligence System (IOTAIS), DOI: [10.1109/IOTAIS.2018.8600854](https://doi.org/10.1109/IOTAIS.2018.8600854)
- Heron, P. (2017-2018). Teacher Resource Notes KS3-4, Tate.
- Hoskins, A. (2011). The Mediatization of Memory, *in parallax*, 17(4), 19-31.
- Hoskins, A. (2013). The end of Decay Time, *Memory Studies*, 6(4), 387-389.
- Investors Compensation Scheme Ltd v West Bromwich Building Society. (1997). Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Investors_Compensation_Scheme_Ltd_v_West_Bromwich_Building_Society
- Jenkinson H. (1980). The English Archivist: A New Profession, Ellis, Roger H. and Walne, Peter (eds.) *Selected Writings of Sir Hilary Jenkinson*. Alan Sutton: Gloucester, 258.
- Kelly, M. D. (2017). Mixed-up Wills, Rectification and Interpretation: Marley v. Rawlings', *Statute Law Review*, 38(3), 265-285, DOI: <https://doi.org/10.1093/slr/hmx011>
- Kidd, D. L. and Daughtrey, W. H. (2000). Adapting Contract Law to Accommodate Electronic Contracts: Overview and Suggestions, *Rutgers Computer and Technology Law Journal*, 26, 215.
- Laver, N. (2020). What is an Electronic Contract? General Issues Regarding Electronic Contracts?, In Brief.
- Leonhard, C. (2009). Beyond the Four Corners of a Written Contract: A Global Challenge to U.S. Contract Law, *Pace International Law Review*, 21(1), 1-22.
- Merrin, W. (2015). *Full Spectrum Access: The Problem of #Participative War*, paper presented at Archives of War: Media, Memory and History Conference, The National Archives, Kew, 30 November 2015.
- Neuberger, D. (2014). The Impact of Pre-and Post-Contractual Conduct on Contractual Interpretation, at the Banking Services and Finance Law Association Conference, Queenstown. Retrieved from <https://www.supremecourt.uk/docs/speech-140810.pdf>
- Padilla, T. G. (2018). Collections as Data, Implications for Enclosure, *Scholarly Communication*, 79 (6).

- Reading, A. (2011). The London Bombings: Mobile Witnessing, Mortal Bodies and Global Time, *Memory Studies*, 4(3), 298-311.
- Swarb. (2019). Reardon Smith Line Ltd v Yngvar Hansen-Tangen (The 'Diana Prosperity') 1976, Retrieved from <https://swarb.co.uk/reardon-smith-line-ltd-v-yngvar-hansen-tangen-the-diana-prosperity-hl-1976/>
- The Implementation of Competition Law in Hong Kong and the Role of Judges, Talk to the Hong Kong Competition Association, 2016.
- Tibberts, M. (2020). How to Execute Contracts Electronically While Working From Home, Retrieved from <https://www.bakermckenzie.com/en/insight/publications/2020/03/how-to-execute-contracts-electronically>
- University of Texas Art Museum (1977). *Paintings by Patrick Heron: 1965-1977*, Austin (Tex.). University of Texas Art Museum.
- Yeo, G. (2008). Concepts of Records (2): Prototypes and Boundary Objects, *The American Archivist*, Spring-Summer, 71(1), 118-143.

Çeviri

ARŞİV DÜNYASI

Cilt: 7 - Sayı: 2

2020/Kış

PEKİ? BAŞKA YENİ NE VAR? ARŞİVSEL DEĞERLENDİRME İDEOLOJİSİNİN DÜNÜ VE BUGÜNÜ¹

Prof. Luciana DURANTI

School of Library, Archival and Information Studies
University of British Columbia

 <https://orcid.org/0000-0001-7895-1066>

Çeviren: Helin İLCEK

Kadıköy Belediyesi
Sinematek/Sinema Evi Arşivi

 <https://orcid.org/0000-0001-8617-3364>

ÖZ

Bu çalışma, Kanadalı Arşiv Bilimci Prof. Luciana DURANTI tarafından, 1990 yılında düzenlenen “Archival Appraisal: Theory and Practice: Proceedings of the Joint Meeting of the Association of British Columbia Archivists and the Northwest Archivists Association” adlı konferansta sunulan “So? What Else Is New?: The Ideology of Appraisal Yesterday and Today” adlı bildirinin Türkçeye çevirisidir.² Duranti, Vancouver’da bulunan British Columbia Üniversitesi Kütüphanesi, Arşiv ve Bilgi Çalışmaları Bölümü’nde arşiv bilimi ve diplomatik profesörüdür. Diplomatik ve elektronik belgeler konusunda tanınmış bir uzmandır. 1998’den beri elektronik belge araştırma projesi olan InterPARES (Elektronik Sistemlerde Kalıcı Otantik Belgeler Üzerine Uluslararası Araştırma) direktörlüğünü yapmaktadır. Duranti, aynı zamanda, “arşivsel bağ” kavramının yaratıcısıdır. Kanada Arşivciler Derneği ile Amerikan Arşivciler Derneği’nin başkanlıklarını yapmış ve ayrıca “Bulut Üzerindeki Belgeler Projesi” gibi daha birçok projede baş araştırmacı görevini yürütmüştür.

Anahtar Kelimeler: Arşiv, Değerlendirme, Arşivsel Bağ, Seçim

SO? WHAT ELSE IS NEW?: THE IDEOLOGY of APPRAISAL YESTERDAY AND TODAY

ABSTRACT

This study is a Turkish translation of the proceeding named “So? What Else Is New?: The Ideology of Appraisal Yesterday and Today” presented by archive scientist Prof. Luciana Duranti at the “Archival Appraisal: Theory and Practice: Proceedings of the Joint Meeting of the Association of British Columbia Archivists and the Northwest Archivists Association” conference in 1990. Duranti is professor of archival science and diplomacy at the Department of Library, Archives and Information Studies in the University of British Columbia, Vancouver. She is a recognized expert on diplomatic and electronic records. Since 1998, she has been the director of InterPARES (International Research on Permanent Authentic Records in Electronic Systems) project. Duranti is also the creator of the concept of “archival bond”. She served as a former president of both the Canadian Archivists Association and the American Archivists Association. Besides, she served as principal investigator in many projects such as “Records in the Cloud Project”.

Keywords: Archive, Appraisal, Archival Bond, Selection

¹ Çeviri çift kör hakemle kontrol edilmiştir.

² DURANTI, Luciana (1990), “So? What Else Is New?: The Ideology of Appraisal Yesterday and Today”, in Archival Appraisal: Theory and Practice, Christopher Hives (Ed), Vancouver, British Columbia: Archives Association of British Columbia, 1990, pp. 1-14.

Geliş Tarihi/Received: 28.10.2020

Kabul Tarihi/Accepted: 30.11.2020

GİRİŞ

Değerlendirme, bir değer biçme aşamasıdır. Değerlendirme sürecinde kişi, başka biri tarafından oluşturulmuş bir şeyin, belli bir nedenden dolayı kendisi veya bir başkası için taşıdığı değeri tanımlar. Bunun anlamı, değerlendirmenin, zaman ve mekân içinde tam olarak sınırlandırılmış beş soruyla doğrudan bağlantılı olmasıdır: kim, ne, kimin, kime, neden. Belli ki ‘değer’ göreceli bir kavramdır ve ‘kalıcı değer’ ifadesi bir terim karmaşası, bir çelişkidir. Fakat iyi bilinir ki çelişkiler belli bir miktar gerçeklik de içerirler. Bunu görebilmek için kelimelerin görünüşteki anlamlarının ötesine giderek altındaki fikirleri incelemek gereklidir.

Değerlendirmenin, arşivcilik karşıtı bir kavram olduğu söylenir. Böyle bir söyleme karşı çıkmak zordur. Arşiv dokümanları bir bütünün parçalarını oluşturacak ve birbirlerini tamamlayacak şekilde birbirlerine bağlıdırlar ki, bu da o arşiv kurumunun yapısını belirler. Bu yapı, aynı zamanda her bir evrakın o arşivle olan bağlamını da oluşturur. Arşivin bazı bölümlerini yok etmek, kalan bölümlerin bütünselliğini değiştirmez ama arşivin bütünlüğünü gaddarca etkiler. Çünkü yapısal veya bağlamsal olarak bütün dokümanlar eşit miktarda kıymetlidir; yani bütünün oluşmasında her biri aynı şekilde etkilidir. İster genel değerlendirmekten konuşuyor olalım – ki bu, bir tek fonun içinden seçmektir; ister satın alma yapmak için değerlendirmekten konuşuyor olalım – ki bu da birçok fonun arasından seçmektir, hepsi için bu geçerlidir.

Nasıl ki tek bir fondaki bütün dokümanlar o fonun var olması için etkense, bütün fonlar da arşivin bütünü için eşit miktarda etkendirler. Bu, aynı zamanda, bir fon içindeki her doküman ve arşivde yer alan her fon anlamını, geri kalanlarla olan ilişkisinden, yani bağlamından elde ettiğini göstermektedir. Bunun amacı, içeriğin, bağlamı ne kadar ortaya çıkardığını tespit etmek olabilir. Yani amaç, dokümanların ne kadar bağlamsal ilişkilerin kanıtını taşıdığıdır ki her durumda, bağlam mercek altındadır. Söylemek istediğim; ‘arşivsel bağlam’ ve ‘değer’, iki farklı mantıksal düzene veya kategoriye atıfta bulunan iki kavramdır ve keyfi çözümlere boyun eğmeksizin doğrudan ilişkilendirilemezler.

Değerlendirmenin, tarih karşıtı bir kavram olduğu söylenir. Bu söyleme de karşı çıkmak zordur. Tarihsel değeri olan doküman veya fonlar ile tarihsel değeri olmayanlar arasında bir ayırım yapılması, tarihsel bağlamda hiçbir geçerliliğe sahip değildir. Bir belgenin tarihsel amaç ile kullanılamayacağını söylemek asla mümkün değildir. Belgeler farklı içeriklere sahip olabilir, dolayısıyla farklı anlamlar taşıyabilirler. Bazı araştırma türleri için tekrar edilen bilgi gereklidir. Diğer bilgiler kazara yok edildiğinde, ilgisiz gibi görünen gruplar, ilgili hâle gelebilir. Tarihsel olarak, bir diğerinden daha iyi olan kaynak yoktur. Çünkü her ne kadar belgeler kendi içinde gerçek de olsalar, aslında etki ettikleri gerçeğin kendisi değildir. Bu belgeler, onları yazan tarihçilerin yorumları ve farklı okumalarından oluşurlar. Bunlar da söz konusu tarihçilerin yaşadıkları farklı kültür iklimlerine ve kendi içlerinde, geçmişi araştırma hatta anlamını değiştirip zenginleştirme ihtiyacı doğurtacak farklı problemlere göre belirlenir. Ancak, aynı sebeple, yani dokümanların etki ettikleri gerçeklerin kendisi olmamaları nedeniyle, ‘bütün’ dokümanların korunmasının, ‘bazılarının’ korunmasından daha tarihsel bir anlam sağladığı gibi bir şey söz konusu değildir. Bu nedenle, ‘tarihsel anlamlılık’ ile ‘değer’ iki farklı mantıksal düzene atıfta bulunan iki kavramdır ve keyfi çözümlere boyun eğmeksizin doğrudan ilişkilendirilemezler.

Son olarak, değerlendirmenin, hukuk karşıtı bir kavram olduğu söylenir ve bu söyleme de karşı çıkmak zordur. Dokümanların yasal değere sahip olup olmamalarına göre ayrılmalarının hukukla ilgisi yoktur. Çünkü dokümanlar, hukuk sistemi içerisindeki faaliyetlerin yan ürünleri olmaları ve bu faaliyetlerden sonra ortaya çıkmaları sebebiyle her zaman kanıt (belge) değeri taşır. Gelecekte ise bir kanıtı diğer bir kanıttan daha fazla gereksinim duyulacağını söyleyebilmek asla mümkün değildir.

Ancak, ‘birinci derece kanıt’ hukukî kavramı, tamamlayıcı koruması olarak oluşturulmuş diğer kanıtların büyük bölümünün imha edilmiş olma ihtimalini akla getirir. ‘Birinci derece kanıt’ ‘emsal karar’a istinaden hüküm verilmesini de zaten imkânsız kılacaktır. Gerçek olan, ‘yasal kanıt (belge)’ ile ‘değer’ kavramlarının da iki farklı mantıksal düzene atıfta bulunduğu ve keyfi çözümlere boyun eğmeksizin doğrudan ilişkilendirilemedikleridir.

Bu araştırma gösteriyor ki, değerlendirme, arşivsel, tarihsel ve yasal düzenlemeleri kapsamamakla birlikte ‘değerlendirmeli seçim’ tüm bu sebeplerden ötürü bir ihtiyaçtır. Uçsuz bucaksız belge mezarlıkları, arşivsel açıdan kontrol edilemez ve ulaşılamaz, tarihsel açıdan anlaşılabilir ve yasal açıdan işe yaramazlardır. Dokümantasyonun bütünlüğü, aslında arşiv, tarih ve hukuk amaçlarına karşı görünmektedir. Sebebi de ayıklama yapmadan saklama efsanesinin, sürekli yenilik içinde olan hayat algısına karşı tezat bir durağanlık fikri yansıtmasıdır. Bunların ışığında, ‘arşivsel bağlam’, ‘tarihsel anlam’ ve ‘yasal kanıt’ kavramlarının, ‘değer’ kavramı ile bulunduğu tek bir mantıksal düzen olduğunu söyleyebiliriz. Bu, değişimsel süreci yöneten daha üst düzen, doğası gereği tasarruflu olan kuraldır. Aslında toplumsal değişim süreci de, tıpkı doğanın değişim süreci gibi, geçmişten gelen unsurlardan sadece mevcut zamanın akışı, gelişmesi ve üstesinden gelinmesi için gerekli olanların algılanmasından ibarettir. Arşivler, tarih ve hukuk; bugünün sürdürülebilirlik imkânlarını ve geleceğin inşası için yaratıcı işlevleri sağlayan unsurların geçmişten çıkartılıp alınmasına dair hayatî olan toplumsal ihtiyaçların birer parçasıdır.

Seçimin, hayatî bir toplumsal ihtiyaç olduğunu söylemenin iki olası sonucu vardır: ilki, toplum, hayatta kalmak ve büyümek için gerekeni korur; ikincisi, seçme eylemi, yukarıda belirtilen amaca hizmet etmesi için, dokümantasyonu yaratan toplumu oluşturan karmaşık siyasî, kültürel, hukukî, ekonomik ve ahlakî faktörlerden bağımsız değildir. Onların dâhilinde gerçekleşmelidir. Bir toplumun kendi dokümantasyonunu korumak konusunda yaptığı seçimler, o toplumu anlamak için belgenin kendisinden daha kıymetli olan kaynakları oluşturur.

Söylemek istediğim, değerlendirmenin ideolojik bir süreç olduğu, öyle olması gerektiği, hep öyle olmuşluğu, hep öyle olacağı ve öyle olmasının iyi bir şey olduğudur.

Şimdi, değerlendirmenin geçmişte nasıl yapıldığını inceleyerek bu ifadenin geçerliliğini kanıtlamaya çalışacağım.

Fransız Devrimi, genel anlamda arşiv tarihinde bir kıstas olarak kabul edilir. Bu, hangi özel unsurları dikkate aldığımızı göre kabul edilebilir veya edilmez. Bunun, arşivsel değerlendirme için olmadığı kesindir. Olduğuna inananların iddiası, Fransız Devrimi’nden önce belgeleri oluşturanların, bilinçli veya bilinçsizce kendi çıkarlarına göre seçerken, devrimden sonra toplumun çıkarlarının daha üstün olduğudur. Bu iddia birçok açıdan eleştirilebilir. Öncelikle, bugün bile, otoriter rejim ile yönetilen ülkelerde, vatandaşların çıkarları daha üstün olmadığı gibi, devrimden sonra Napolyon İmparatorluğu’nun hüküm sürdüğü Fransa’da da üstün değildi. İkincisi, vatandaşların çıkarları sadece antik Yunan’da, Roma’da, Orta Çağ’daki şehir-devletlerinde ve ilk çağdaş cumhuriyetlerde (Cenova ve Venedik gibi) üstün sayılıyordu. Dahası, bütün bu siyasî oluşumların, devrimi savunmak için Fransız Parlamentosu tarafından oluşturulan Les Archives Nationales (Ulusal Arşiv) gibi genel arşivleri vardı ki, o da tarihî araştırmalara destek vermek için olsa bile, takip eden yüzyılın ikinci yarısına kadar devreye girmemişti. Üçüncü olarak, Fransız Parlamentosu, vatandaşların arşiv belgeleri üzerindeki mülkiyet haklarına istinaden arşivleri halka açmıştı. Kaldı ki, bu belgeler vatandaşların yönetilme ve hak ya da çıkarlarının kaydedilme süreçleri sırasında oluşturulan belgelerdi. Fransız devrimcilere göre, vatandaşlar, zaten şimdi üretilen ve gelecekte üretilen olan belgelerin yaratıcılarıydı. Artık geçersiz olan daha önceki belge küratörlerinin³ yönetimdeki

³ Bilindiği gibi, tüm ülkelerin tarihinde yalnızca bir işleyişe bağlı belge üretilmezdi. Çağa, duruma, döneme, iktidara vs. göre de belgeler ‘kürate’ edilebilmekteydi. (Ç.N.)

görevlerini devralırken, bu görevlerin devamı için gereken belgeleri de devralmışlardı. Bu nedenle, belgelerin yeni sahipleri, belge seçimi yaparken Fransız Devrimi'ni kıstas alarak öncesinden ve sonrasında seçim yapmışlardı. Dördüncüsü, Fransız Devrimi'nden önceki belge küratörlerinin hem politik ve idarî çıkarları hem de atalarının çıkarlarını gözeterek seçim yaptıkları doğrudur. Devrimden sonra yeni gelen kişiler de (arşivci, tarihçi veya yönetici gibi görevlerine göre) aynısını yaptı. Yani toplum, hiç değişmeden, hayatta kalabilmek için kendisine gerekli olanı korudu. Belgelerin seçimini yapmak için Fransız Parlamentosu tarafından görevlendirilen Le Bureau du Triage (Tasnif Ofisi) bütün feodal unvanları imha etti – gerçek – ancak bu unvanlarla bağlantılı belgeleri korumaya özen gösterdi – bilgi – çünkü onlar olmadan yeni kurulan devlet hayatta kalamazdı. Buna paralel bir durum da Rus Devrimi ile yaşanmıştı. Devrim hükümetinin oluşturulmasının hemen ardından alınan ilk karar, bütün arşivlerin halka ait olduğu yönündeydi ve halka ait bu belgelerin seçimi için hemen bir komite kuruldu. İlginç olan şey, Rus komitesinin, Fransızların imha etmeye karar verdikleri belgelerin hepsini koruma kararı almasıydı: yani 'feodal unvanları'. Bu unvanların çok ciddi siyasî değeri vardı çünkü yeni rejime, kendi varlıklarını haklı çıkartacak sağlam gerekçe veriyor ve halka sürekli daha önceki durumlarını hatırlatıyorlardı.

Yukarıdakilerin hepsi, bize, Fransız Devrimi'nin Fransa'daki değerlendirme kriterleri konusunda çok dramatik bir değişiklik sağlamadığını ve büyük olasılıkla, bütün diğer ülkelerde de bir değişiklik yaratmadığını göstermektedir. Devrim nedeniyle arşivlere getirildiği varsayılan bütün yeni unsurları şöyle sıralayalım:

- ✓ Arşivleri bir ya da birkaç tane genel arşiv deposunda muhafaza etme (ulusal ve kısmî arşiv)
- ✓ Arşivlerin halka ait olması
- ✓ Arşive erişim ve arşivleri inceleme hakkı
- ✓ Arşivsel malzeme seçiminin, vatandaşları temsil eden ve devletten bağımsız eşit sorumluluğa sahip bir kurul tarafından yönetilmesi
- ✓ Arşivlerin himayesinin, halka karşı sorumlu olan kamu görevlilerine toplu halde bırakılması
- ✓ Kayıtları, ulusal miras olarak değerlendirme

Bütün bu unsurlar Antik Yunan'da ve Roma'da, Orta Çağ şehir devletlerinde ve cumhuriyetlerinde zaten vardı. Çok daha sonra, birleşmiş anayasal monarşi tarafından Prusya'da, birleşmiş İtalyan Devleti tarafından ilk sol-kanat hükümetinde, Rusya devrimci hükümeti tarafından ve daha birçoklarınınca, hepsinin de kendi inisiyatifleri ile devreye sokulmuştur. Bütün bu siyasî oluşumların ortak noktası nedir? Hepsi de demokratik veya en azından temsili hükümetlerdir! Bu nedenle, Fransız Devrimi tarafından başlatılan bütün bu unsurlar aslında her yerde ve her zaman temsili hükümetlerin özelliği olmuştur. Üstelik her temsili rejimde değerlendirmeye rehberlik eden kriterler bulunur, bunlar: vatandaşların haklarının (ki kapsamında bilgi alma, iletişim, araştırma ve inceleme bulunur) korunması ve toplum yapısının korunmasıdır. Bu kriterler en sonunda tek bir amaçta birleşir. Bu amaç; insanlara ortak geçmiş bilincini, bugünlerini ve geleceklerini inşa ederken eşit ve gerekli katılım bilincini, bir kavrayış ve sorumluluk bilincini aşılıyarak temsili sistemin ve ülke bütünlüğünün korunması ve devamının sağlanmasıdır.

Bunlar siyasî amaçlardır ve 'değerlendirme'yi aynı şekilde kendi varlığını sürdürebilme aracı olarak kullanan diktatörlük veya totaliter rejim amaçlarından farklı değildir. Tıpkı ideolojik değerlendirmenin, totaliter ideolojinin bir parçası olması gibi, kısmî değerlendirme de demokratik ideolojinin icadıdır ve dolayısıyla ideolojik bir yapıya sahiptir. Bu yapı, eşit oranda temsiliyet, fırsat eşitliği, azınlık hakları, idarî sorumluluk ve buna benzer fikirlerden kaynaklanmaktadır. Her türlü olası araştırma, profesyonel ve dolayısıyla bağımsız birimler tarafından yürütülen kısmî değerlendirme fiilen, bir diktatörün, kendi rejim eserlerinin kanıtlarını korumak amacıyla birimlerine yaptırdığı değerlendirme kadar subjektif ve amaca yöneliktir. Her ikisinin de siyasî ve ideolojik yan

anlamları bulunmakta olup, her ikisi de modern toplumun varlığını sürdürebilmek için gereken hayatî şeyleri korumayı amaçlar. Bu da iyi bir şeydir.

Jenkinson'ı yorumlarsak, değerlendirme yapanlar için, olur da kendi toplumlarının değer standartlarını sağlamayı başaramazlarsa, yani değerlendirmeleri bilgi ve incelemeyi esas almaz ise, eleştirileceklerini söyleyebiliriz. Ama onları, zamanlarının adamları veya kadınları oldukları, toplumlarının kendisini korumak ve geliştirmek amacıyla gerekli görmediklerini yok ettikleri için eleştiremeyiz. Aynı zamanda bunun diğer bir anlamı, yeniden değerlendirmenin çok tehlikeli bir eylem olduğudur. Yani, söz konusu kayıtların ait olduğu toplumun, seçim yaparken kullandığı kriterlerdeki her türlü izi yok ettiği ve böyle yaparak da o toplumun anlaşılmasında engel yarattığıdır.

Görüyoruz ki, her toplum kendi varlığını garantilemek için gerekenleri korumakta ve 'değer' kavramının kuvvetli bir felsefi gerekçesi bulunmaktadır. Ancak, hâlâ 'kalıcı değer' çelişkisi ile uğraşmamız gerekmektedir. Eğer 'değer', politik ve ideolojik unsurlarla kuvvetlice boyanmışsa, yani göreceli bir kavram ise, o zaman nasıl 'kalıcı (sabit)' olabilir? Bu 'kalıcı değer' fikri nereden gelmektedir?

Değerlendirmenin geçmişine yani Sümerlere kadar geri giderek, tekrar bakmamız gerekirse, (her ne kadar bu yüzyıla kadar ortaya çıkartılmadıysa da) 'kalıcı değer'in, medeniyetin doğuşundan beri değerlendirme yapanların aklında olduğunu fark ediyoruz. Hafızanın kalıcılığını sağlamak için yazılı dokümanlar oluşturulmuştur ama ondan bile önce, olayları ve işlemleri sembolize eden objeler, zaman sınırı akılda olmadan özenle korunmuştur. 'Kalıcı değer'i olan dokümanlar, siyasî, yasal ve nesilden nesile aktarılan hakların ispatı için olanlardı. Neden 'kalıcı değer'? Sonuçta, son yüzyıla kadar bilimsel araştırma ihtiyacı söz konusu değildi. İdarî ve ekonomik değerler, takip eden olaylar ve işlemlerle kolayca hükümsüz kılınıyordu. Yasal değerler de en geç siyasî yapı, adalet yapısı ve toplumsal yapı değişince yok oluyordu. Gerçek o ki; kendi sonunun geleceğine inanan hiçbir siyasî ve hukukî sistem yoktur. Her sistemin kuvvetli bir kalıcılık(devamlılık) inancı vardır. Varlığını devam ettirmek için çalışır. Oluşturduğu ilişki ağını, hem kalıcılık(devamlılık) hakkının ispatını ve hem de varlığının gerekçesi olan idarî ve hukukî kayıtları koruduğu sürece bunu başarabileceğine inanır. Bu nedenle, son yüzyılın başına kadar, yaratıcılarının kalıcılığını garantilemeye hizmet eden bütün arşiv dokümanları 'kalıcı değere' sahipti denebilir.

Hem Fransız Devrimi tecrübesi hem de son yüzyılın başında gelişen felsefi ve tarihsel akımlar, sosyo-politik yapının kalıcılığının, büyük oranda onu yayan ideolojinin varlığını sürdürmesine bağlı olduğuna dair genel bir farkındalık oluşturdu. Dolayısıyla 'kalıcı değer', (her ne kadar hâlâ yapının kalıcılığına bağlı olsa da) sadece idarî ve hukukî hakları sağlayan dokümanlarla değil, aynı zamanda, hem siyasî haklar sağlayan hem de sosyo-politik yapıyı oluşturan, gerekçelendiren, destekleyen düşünce ve inançların evrimini gösteren dokümanlarla da ilişkilendirildi. Toplum varlığının devamını destekleyen ve halka nasıl bir karmaşadan yola çıkarak onlar için yaşanacak en iyi hayatı oluşturduklarını(!) anlattıkları dokümanlar 'kalıcı değer'e sahipti. Bu, korunan dokümanların neden başarısızlıkları da kapsamayarak, hep başarılarla ilgili olduğunu, işçi sınıfının değil de politik elit kesimin eylemlerini vs. anlattığını açıklamaktadır.

Geldiğimiz nokta, dünyanın birçok bölgesine dağılmış otoriter rejimlerde artış yaşandığını göstermektedir. Bu, rejimin kendi kalıcılıklarına(devamlılıklarına) dair tutkuları, ideolojilerini destekleyen suçların kanıtlarını özenle korumalarından; kontrolü kaybetme korkuları ise, düşerlerse tekrar ayağa kalkmalarını sağlayacak dokümanları tam olarak belirleyip, uzaktan saklayıp korunmasını sağlamalarından bellidir.

Şimdi öyle bir toplum içindeyiz ki, buradaki kalıcılık(devamlılık) hayalinin, büyüklük açısından Sümer veya Napolyon toplumlarınınkinden aşağı kalır yanı yoktur. Üstelik hâlâ 'kalıcı değer' hakkında tartışma devam ediyor. Tarih bize hiçbir şeyin durağan olmadığını, bazen hızlı bazen yavaş

da olsa toplumların değiştiğini öğretti. Kesin olarak bildiğimiz şey, 2000 yılında, şimdi görmekte olduğumuz toplumun aynısını göremeyeceğimize. Bunu, Avrupa'daki son gelişmeler nedeniyle daha da iyi biliyoruz. Fakat hâlâ 'kalıcı değer'den bahsediyoruz. Hatta bunu, gelecekteki yasal gereksinimler bağlamında konuşacak kadar da kibirliyiz. Sadece mevcut toplumun devamı için gerekli olduğuna inandığımız şeyleri korusak, zaten yeterince büyük bir görevimiz olacak. Ama biz abartarak, kendimizinkinden daha farklı olacağını bildiğimiz, gelecekteki bir toplum için değerli olabilecekleri korumamız gerektiğini söylüyor ve ona biçilecek olası değerini sabit ve kalıcı olacağını varsayıyoruz. Eğer bütün bu arşivsel değerlendirme tarihini çok dikkatlice düşünürsek, bize rehberlik edecek bazı fikirler edinebiliriz.

SONUÇ

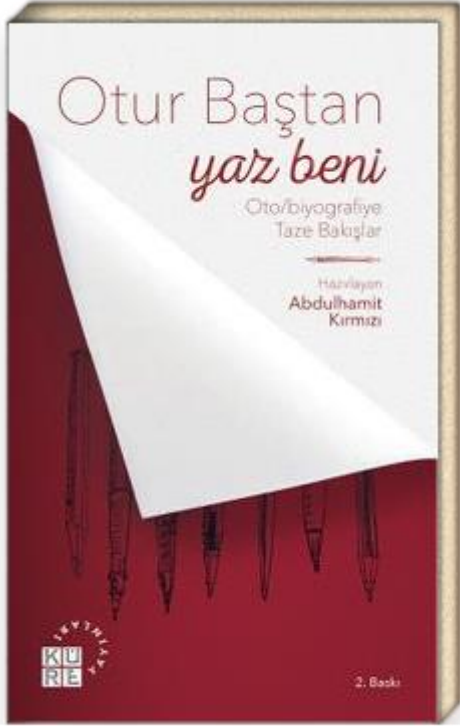
Değerlendirme kararları, zaman içerisinde elimizde kalmasını tercih edeceğimiz bazı dokümanlar kaynakların yok edilmesine yol açmıştır – ki bazılarını dolaylı yoldan biliyoruz, diğerlerini ise asla bilemeyeceğiz. Çünkü biz arşivciler, imha edildiğini öğrendikleri dokümanların araştırmacılar için taşıdıkları muazzam değer farkındayız. Bu sebeple arşivciler tarafından alınan değerlendirme kararları ile korunmamız, gelişmemiz ve entelektüel büyümemiz için gereken dokümanların imha edildiği çok nadirdir - ben şahsen tek bir vaka bile bilmiyorum. Ciddi kayıplar, kaza neticesi olmuş olabilir. Özellikle son zamanlarda, uygunsuz dokümanların kayıt tutanlar tarafından gönüllü olarak aktif oldukları süre zarfında ve bazen de kayıt/olay oluşumunun ilk başlarında (mesela kimyasal atık kayıtlarını düşünün) imhası olarak gerçekleşmiş olabilir. Aslında, bu da toplumların her zaman gerekli olandan daha fazlasını koruma eğilimleri sebebiyle gerçekleşmiştir. Arşivsel değerlendirme sonrası yaptıkları seçimler, bize o toplumlar hakkında en azından kalan dokümanları üzerinden, bilgi vermektedir. Bu nedenle o seçimleri değiştirmek gibi bir hakkımız ve isteğimiz yoktur.

Bu son düşünce, 'kalıcı değer'in hem geçmiş hem de günümüz toplumundaki en derin anlamını ifade etmektedir. Kalıcı değer, bir toplum kültürünün özünün geleceğe bırakılması yeterliliğidir; yani bir toplumun kültürünü, o toplumun gelecekteki hâlinin hayati bir parçası yaparak o toplumu kalıcı kılan etkidir. Kalıcı değer, gelecek nesillere, onları yaratan toplumun özünü, eylemlerini, ideallerini, inançlarını, hayallerini, önyargılarını, eğilimlerini ve yapısal özelliklerini toplu ve anlaşılabilir bir şekilde aktarabilen dokümanlarla ilgilidir.

Bu imkânsız bir başarı mıdır? Sanmıyorum. Geçmiş zamanda arşivsel değerlendirme yapan kişiler bunu başardı. Geçmişten, kullanabileceğimizden çok daha fazlasını aldık. Antik ve Orta Çağ'dan günümüze kadar gelebilmiş birkaç doküman, aslında o toplumların kültürlerini anlayabileceğimiz ve kendi toplumumuzu yönlendirebilmek için en yaratıcı şekilde kullanabileceğimizdir. Onlar bizim için hayati bir miras çünkü çok kısıtlı olmasına rağmen içerikte oldukça kapsayıcıdır. Onları tekrar tekrar okuyup yorumlayarak her seferinde yeni anlamlar edindik. Hayatidir, çünkü içerdikleri bilgi bakımından çok, fakat sayıca azdırlar. Az olmalarına rağmen içerdikleri gizli mesajlara ulaşabilmek için, diplomatika, göstergebilim, epigrafi, paleografi gibi yeni bilimler keşfedildi. En iyi arşivsel değerlendirme kararları bile bilgi birikimi veya olası hukukî değere dayanak değildir. Zaman içerisinde, en iyi arşivsel değerlendirme kararlarının, toplumun entelektüel, hukukî ve ideolojik özünün bilgisi rehberliğinde verilenler olduğu, kayıtların hem özenli bir inceleme ile hem de kayıtları oluşturan ve varlığının devamı için o kayıtları koruyan toplumun standartlarına dayalı profesyonel yeterlilik ile üretildiği anlaşılmalıdır.

"Kültür nereye gitti?" sorusuna T.S. Elliot, "bilginin içinde kayboldu," diye cevap vermiştir. Geçmiş toplumlar bize kültürlerinin özünü devrettiler ve onların kültürünü anlayabilmemiz için bizi, yeni bir kültür, yani kendi kültürümüzü yaratmaya mecbur kılarak canlılıklarını korudular. Umarım biz de bizden sonra gelenlere aynı cömertliği gösterebiliriz. Tarafsızlık ve objektiflik için çabalamaya mecburuz. Çünkü onları sembollere çevirmiş sosyo-tarihsel şartlarda yaşıyoruz ve bu da iyi bir şey. Ama bu şartlardan, kendi kültürlerini oluşturma konusunda gelecek nesilleri sıkboğaz etmekten kaçınabiliriz. Kaçınmazsak hem onlara hem de kendimize kötülük etmiş oluruz.

OTUR BAŞTAN YAZ BENİ: OTO/BİYOĞRAFIYE TAZE BAKIŞLAR

Kırmızı, A. (Haz.). (2013). Otur Baştan Yaz Beni, Oto/Biyografiye Taze Bakışlar İstanbul: Küre Yayınları.

“Biyografi sağlıklı ve meşru mu, yoksa hastalıklı ve gayrimeşru mu?” (s.8)

Bu çalışmada Abdülhamit Kırmızı tarafından hazırlanan “Otur Baştan Yaz Beni, Oto/Biyografiye Taze Bakışlar” isimli kitap tanıtılmaktadır. Bu kitaptaki yazılar, Abdülhamit Kırmızı öncülüğünde Bilim ve Sanat Vakfı’nda toplanan Biyografi Atölyesi’nin 21 Mayıs 2011 tarihinde düzenlediği “Otur Baştan Yaz Beni, Oto/biyografiye Taze Bakışlar” isimli sempozyumun ürünleridir. Bu ürünler 8 farklı yazar tarafından kaleme alınan 8 adet çalışmadır. Bunlar haricinde kitaba, hazırlayan tarafından önemli görülen bir çeviri metni ve atölye oturumunda konuşulanlardan bir kesit eklenmiştir.

Bu kitabın birinci bölümünde Abdülhamit Kırmızı’nın “Oto/biyografik Vebal: Tutarlılık ve Kronoloji Sorunları” isimli yazısı yer almaktadır. Kırmızı, yazısında biyografi yazıcılığının tutarlı özne ve zaman (kronoloji) meseleleri açısından zor olduğunu vurgulamaktadır.

Kitabın ikinci bölümünde çeviri metnine yer verilmiştir. Bu metin Simone Lassig tarafından kaleme alınan ve Canan Özkılıç tarafından çevrilen “Modern Tarihte Biyografi-Biyografide Modern Tarihyazımı” başlıklı yazıdır. Yazar, bu çalışmasında yabancı literatürdeki birtakım biyografi yazılarından örnekler vererek bunların modern tarih yazımındaki yeri üzerinde durmuştur. Yazara göre iyi bir biyografi, bireyin ötesine geçerek hem yapı hem de aktör rolünü üstlenir (s.58).

Kitabın üçüncü bölümünde, Bahar Gökpınar’ın “Bir Yaratma Biçimi Olarak Biyografi: Bulgu’dan Kurgu’ya, Mektupları Işığında Ayşe Leman Karaosmanoğlu” isimli çalışması yer almaktadır. Gökpınar, çalışmasında okura Türk edebiyatının kült isimlerinden olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun eşi Ayşe Leman Karaosmanoğlu’nun hayatından kareler sunmaktadır. Yazar, Leman Hanım’ı tanımak ve tanıtmak için, Leman Hanım’ın terekesinin içerisinde yer alan eşine yazdığı mektupları kaynak olarak kullanmıştır.

Kitabın dördüncü bölümünde Nevin Meriç’in “Ahmed Nedim ve Nevhiz’in Günlüğü: Başkasına Yazılan Bir Günlüğün Anatomisi” isimli yazısı yer almaktadır. Meriç, bu yazısında günlüğü “muhatap kitle kaygısı görülmeyen, bir anlamda yazarın kendisi için yazdığı ve dolayısıyla özgürce ‘ben’ ini ortaya koyduğu bir metin (s.89)” olarak açıklayarak, Ahmed Nedim’in yeni doğan kızı Nevhiz için yazdığı günlüğü irdelemektedir.

Kitabın beşinci bölümünde Zeynep Bostan'ın "Çalkantılı Bir Devrin Sorunlu Hukukçusu: Bosnalı Ali Ulvi Bey" isimli çalışması yer almaktadır. Yazar, çalışmada Bosnalı Ali Ulvi Bey'in hayatını erişebildiği bilgi ve belgelere dayanarak ele almaktadır. Bostan, bu biyografi yazısını Boşnak kökenli bir adliye mensubunun hayatı ve düşüncelerine, ulaşılabilen bilgi ve belgeler çerçevesinde temas eden bir başlangıç çalışması olarak nitelendirmektedir.

Kitabın altıncı bölümünde yer alan yazı Hümeysra Bostan'ın "Neydim, Ne Oldum? Amerika'da Köleleştirilen Afrikalı Bir Prens" isimli yazısıdır. Köle otobiyografilerini konu alan bu araştırmada, bir prensin oldukça ilginç olan hayat hikâyesi, bizleri otobiyografi türünün önemi ve fonksiyonunun boyutları hakkında aydınlatmaktadır.

Kitabın yedinci bölümünde Abdullah Taha İmamoğlu'nun "Rivayetten Biyografiye: Sahabeden Ebu Bekre (r.a) isimli yazısı yer almaktadır. İmamoğlu bu yazısında, rivayetlerin İslam'ın ilk dönem kültürel ve siyasi tarihinin anlaşılmasında önemli olduğu ve rivayetlerin biyografik olarak değerlendirilmesinin de araştırmacılara önemli ölçüde katkı sağlayacağı görüşünü savunmaktadır.

Kitabın sekizinci bölümünde Tuba Nur Saraçoğlu'nun Cihet-i Vahde Risalesi Çerçevesinde Siyer ve Siyer Edebiyatı" isimli yazısına yer verilmektedir. Saraçoğlu, bu yazısında siyer ilminin bugünkü durumuna dair problemlerinin çözümü noktasında cihet-i vahde risalesinde belirtilen hususlardan hareketle bir çerçeve çizmeye çalışmaktadır.

Kitabın dokuzuncu bölümünde Güllü Yıldız'ın "İki Siyer Tek Müellif: Düzceli Yusuf Suad'ın Siyer Telifleri" isimli yazısı yer almaktadır. Yıldız'ın bu çalışmasındaki amaç, aynı müellif tarafından neşredilen iki siyer eserini karşılaştırarak yazarın siyer yazımı konusundaki tavrını ortaya koyabilmektir.

Kitabın son bölümü olan onuncu bölümde ise "Anti-Biyografi" konulu "Biyografi Atölyesi'nin 5 Mart 2011 Tarihli Oturumundan Bir Kesit" başlıklı yazı yer almaktadır. Burada biyografi yazımında kullanılan kaynaklardan ziyade biyografın zihninin nasıl çalıştığı ve tavrının ne kadar önemli olduğu tartışılmaktadır.

Bu kitapta oto/biyografi yazımının önemi üzerinde durularak geçmişten geleceğe değişen yönleri tartışılmaktadır. Biyografi yazımında karşılaşılan problemler ve bu problemlerin olası çözümlerinin neler olabileceği okuyucuya aktarılmaktadır. Naçizane bu tanıtım çalışması ile ilgili alanda çalışıp kitaptan faydalanmak isteyen araştırmacılar için farkındalık oluşturmak amaçlanmaktadır.

Arş. Gör. Nisa ÖKTEM
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
nisa.oktem@medeniyet.edu.tr
 <https://orcid.org/0000-0001-7862-1788>

Kitap Tanıtımı

ARŞİV DÜNYASI

Cilt: 7 - Sayı: 2
2020/Kış

THE ALLURE OF THE ARCHIVES - ARŞİVLERİN CAZİBESİ

Farge, Arlette (çev. Thomas Scott-Railton) (2013). *The Allure of The Archives*. New Haven: Yale University Press

Fransız tarihçi, araştırmacı ve French National Centre for Scientific Research'te araştırma direktörü olan Arlette Farge, lisansüstü çalışmaları ile beraber 18. yüzyıl Fransa'sı ve Avrupa'sı üzerine uzmanlaşmıştır. 2016 yılında ise "Sosyal Tarih" kategorisinde Dan David Ödülü¹'nü almıştır. 18. yüzyıl araştırmacısı olmasının yanı sıra kadın tarihi ile yakından ilgilenmektedir. Halen popüler kimlik, cinsiyet rolleri ve tarihsel anlatı konuları üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir. Jean Delumeau ve André Comte-Sponville ile beraber yazdıkları *Mutluluğun En Güzel Tarihi* kitabı ise 2005 yılında Saadet Özen'in oldukça naif çevirisiyle Türkçeye kazandırılmıştır. Orijinal adıyla *Le Goût de l'Archive* "Arşivlerin Cazibesi", ilk kez 1989 yılında yayımlanmasının ardından bugüne kadar dünya çapında 7 ayrı dilde 51 baskı yapmıştır.

Fransızcasından birebir çevrilecek olursa "le goût de l'archive" - "arşivin tadı" anlamına gelir. Thomas Scot-Railton çevirisiyle "arşivlerin cazibesi" olarak okuyacağımız bu kitabın asıl hitap ettiği kesim ise "arşivin tadı"nı almış kişilerdir. Yani, arşivle bir şekilde yolları kesişen ve bir süre sonra neredeyse her gününü orada veya o malzemeye geçirmek zorunda olan arşivciler, sosyal bilimciler, tarihçiler, akademisyenler ve araştırmacıları denebilir.

Kitap, Farge'nin Bastille Arşivleri'nde bulunan 200 yıllık şerhiye sicillerini incelemesi sırasında arşivle ve arşiv belgeleriyle kurduğu samimi bağı içermektedir. Fransız devriminden önce ülkedeki yoksullara, özellikle de kadınlara yönelik bir çalışma olmasının yanı sıra arşiv araştırmalarına dair canlı ve samimi fikirleriyle dikkatleri çekmektedir. İçerikte, arşiv araştırmalarının muazzam inceliklerine yapılmış bir "övgü" sayılmaktadır. Sosyal bilimlerde -özellikle tarih alanında- çalışma yapan yüksek lisans ve doktora öğrencilerine ilham verecek niteliktedir. Farge, sosyal bilimcinin arşiv ve arşivsel malzemesi ile girdiği etkileşime ilişkin kendi gözlemlerini yine kendine has ince üslubuyla aktarmaktadır.

Kitabın, orijinal baskıdan ayrı bir özelliği ise Natalie Zemon Davis'in yazdığı takdim yazısıdır. 1987'de yayımladığı "Fiction in the archives: Pardon tales and their tellers in sixteenth century France" eseriyle hatırlanan Toronto Üniversitesi tarih kürsüsü profesörü olan Davis, takdim

¹ Dan David Ödülü, disiplinler arası yenilikçi araştırmalar ve kendi disiplinlerinde iyi olan dünyanın çeşitli ülkelerinden seçilen az sayıdaki araştırmacılar için doktora sonrası verilen bir burs ödülüdür.

yazısında eserin tarih yazımını samimi anekdotlarla desteklediğini belirtmektedir. Önemli bir kültür tarihçisi olan ve de arşivlerle en az Farge kadar yakın ilişkide bulunan Davis'in bu takdimi kitaba değer katan başka bir unsurdur şüphesiz.

Kitap 5 bölümden oluşmaktadır:

- Traces by the Thousands (Binlerin izleri)
- Paths and Presences (Yollar ve varoluşlar)
- Gathering and Handling the Documents (Belgelerin toplanması ve değerlendirilmesi)
- Captured Speech (Belgelenen konuşma)
- Writing (Yazma)

“Binlerin izleri” bölümünde araştırmasının ana odağı olan adli dokümanlarda karşılaştığı insanlar ve onlara ait kültürlerle ilgili derin insanî meselelere başlangıç yapmaktadır. Sempatik bir hayal gücü ile belgelerdeki kişilerle yarattığı o düşünsel anları aktarmaktadır. Ancak bunu yaparken, fantastik öğeler kullanmak yerine bir bilim insanına yakışır şekilde herkes için tarihsel bir bilim modeli sunmaktadır.

“Yollar ve varoluşlar” bölümünde ise belgelerdeki kişileri tarih yazımı bağlamında anlayabilmek, onları birer ‘vaka’dan ‘tarih’e dönüştürecek anlatıyı yaratma çabası ön plana çıkmaktadır. Bu bölümün daha çok araştırmalarını yapmakta olan / yapmaya hazırlanan sosyal bilim araştırmacıları için ilgi ve beklentiyi uyandırabileceğini söylemek mümkün. Bölüm, başarılı bir tarih yazımının, tarihsel bir ‘vaka’yı ‘tarih’ olgusuna dönüştürürken ki anlatısına ve metodolojinin yanı sıra bilimin duyarlılığına dayandığını anlayabileceğimiz bir üslupta ele alınmaktadır.

“Belgelerin toplanması ve değerlendirilmesi” bölümü, arşivlerin taranma süreci, belgelerdeki bağlantı ve zıtlıkların toplanma sürecine etkisi, belgelerin gerçeklikleri(!) ya da kendi tabiriyle düşülen tuzaklar(!) ve arşiv araştırmalarındaki metotların yeniden değerlendirilmesi üzerinedir. Özellikle de biz arşivciler için en önemli bölümdür denebilir. Bu bölümde araştırmacının beklentisi ve tarih yazımında arşivin rolü üzerine önemli dersler çıkarılmaktadır.

“Belgelenen konuşma” bölümü ise tarihsel etik, olaydan tarihselliğe geçişte dikkat edilecek noktalar, tesadüfler ve benzerlikler üzerine tarih felsefesinin incelenmesiyle ilgili bölümdür. Belgedeki ‘anlam’ın tarihçilik mesleği ile ilişkisine dair arşivciler için de oldukça yararlı teorileri aktarması açısından önemlidir.

“Yazma” bölümünde ise belgeleri tarihselleştirirken düşülen bazı hatalar vurgulanmakta ve tarih yazımının metodolojisi ile ilgili ezber bozan eleştiriler yapılmaktadır.

Kitaptan ilgi çekebilecek bazı alıntılar:

“Tarihsel anlatı ve tarih araştırmaları çoğu zaman biz kadınların çevrelerindeki dünyayla etkileşimlerini incelemekten ziyade kadınları aşırı tanımlayarak, iyi bilgilendirilmiş herhangi bir tezde onlara ayrı bir bölüm vererek, hiçbir şeyi açıklayamadı. Tüm niyet ve amaçlar tarihçilik için olsa da her bir belge farklı bir şekilde temsil edilmeye açıktır.” (s.34)

“Çatışma bir yaratım alanıdır ve ondan sonra gelenler kendisinden öncekine nadiren benzemektedir. Minimal veya alay konusu olduğunda, hatta belki ritüelleştirildiğinde bile, çatışma, ‘başka yerleri’ aydınlatır ve yeni ‘varoluş durumları’ yaratır. Sadece bir çatışmayı anlatmakla kalmamalı, aynı zamanda kendi anlatısının kaynağı olarak kullanılmalıdır.” (s.45)

“Michel de Certeau’nun ‘unutulmaz eksikliğiyle kendisini sonsuza kadar değiştiren’ bilgi tanımına benzer şekilde, ‘arşivler, kişinin rahatlıkla modifiye edebileceği bir stok yığını değildir. Fakat sonsuza kadar eksik kalırlar.’” (s.54)

“Kelimeler pencerelerdir; bir veya birkaç bağlamı görmenize izin verir. Ancak kelimeler aynı zamanda karışık ve çelişkili olabilir. Anlaşılır olmaktan uzak olan tutarsızlıkları ifade edebilirler.” (s.84)

“Geçmişin kesin bir anlamı yoktur ve bu hiçbir yerde arşivlerdekinden daha net değildir. Belgelerdeki zayıf anılar tarihinin nesnelere izole etmesine ve onları deneyimlemesine izin verir.” (s.94)

Helin İLCEK

Kadıköy Belediyesi

Sinematek/Sinema Evi Arşivi

helin.ilcek@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8617-3364>

Kitap Tanıtımı

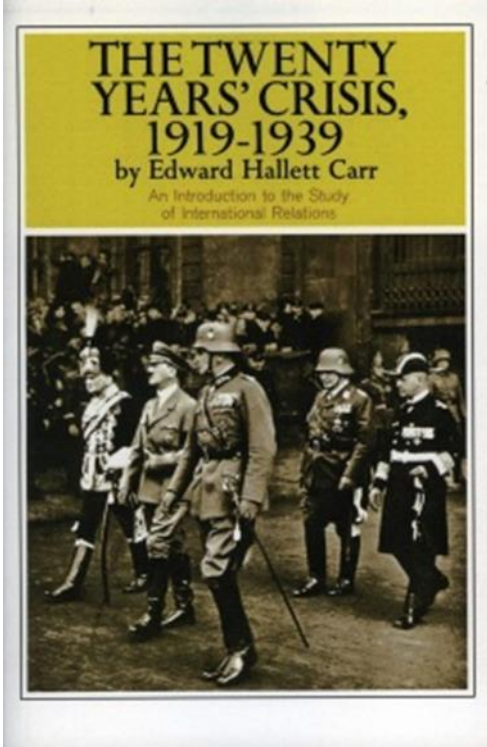
ARŞİV DÜNYASI

Cilt:7 - Sayı:2
2020/Kış

THE TWENTY YEARS' CRISIS, 1919-1939

YİRMİ YIL KRİZİ, 1919-1939

Carr, E. H. (1946). *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939*, London: MacMillan.

Edward Hallett Carr, 20. yüzyılın en seçkin tarihçilerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Başarılı bir eğitim hayatı geçiren Carr, üniversite için önce Dublin'deki Trinity College'da eğitimini tamamlamış sonrasında Cambridge Üniversitesinden mezun olmuştur. 1916 yılında Britanya Dışişleri Bakanlığında diplomatik mesleğine başlamıştır. Diplomatik kariyerinin sona ermesiyle beraber Carr, 1936 yılında Uluslararası Siyaset Profesörü olarak Cambridge Üniversitesinde akademisyen olarak devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşının patlak verdiği dönemde *The Times (Londra)* gazetesinde yayın yönetmen yardımcısı olarak çalışmalarına devam etmiştir. Sonuç olarak Carr, diplomatik, akademik, gazeteci-yazar ve kuramcı kimliği sayesinde uluslararası alandaki gelişmelere yabancı kalmamış, hem sahada hem de saha dışında etkili bir gözlem ve inceleme yaparak eserlerinde bunu profesyonel bir biçimde aktarmaya çalışmıştır. Pek çok kitap ve makalesi bulunan yazarımız 1982 yılında

hayatını kaybetmiştir.

Uluslararası ilişkiler disiplininin ana akım yaklaşımlarından realizmin ilk ayağı olan klasik realizm, geçmişten günümüze kadar sahip olduğu temel varsayım ve argümanlarla uluslararası sistemde yaşanan gelişmeleri kendi iddialarıyla yorumlayıp temsilcilerinin katkılarıyla birlikte disiplinde kendine yer bulmaktadır. Bu yaklaşımın disiplinindeki önemli ve etkili temsilcilerinden olan Edward Hallett Carr'ın ele almış olduğu "Yirmi Yıl Krizi, 1919-1939" başlıklı çalışmasıyla birlikte hem modern klasik realizmin temellerini atmakta hem de iki dünya savaşı arası dönemi anlamamız açısından kıymetli ve nadide eserlerden biri sayılmaktadır. Carr, bu çalışmasının yayınlamasıyla Birinci Dünya Savaşı sonrası hâkim olan liberal anlayışı yıkararak yerine klasik realist bir anlayış getirmiştir. Burada ütopyacılık veya idealizm olarak adlandırılan düşünceye yapmış olduğu eleştirilerinden ötürü realist kuramcı çizgide hareket etmektedir. Yazar idealist düşüncenin eksik yönlerini, yapılan yanlışların ve hatalı düşüncelerin önüne geçmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca bu eserinde ortaya atmış olduğu ütopyacılık-gerçekçilik tartışmasını da disiplinde büyük yankı uyandırmıştır. Bundan dolayı uluslararası ilişkiler disiplininde var olan tartışmaların ilki sayılan idealizm-realizm tartışmasına da katkı sağladığını görmekteyiz. Yazar, günümüzde hala geçerliliğini yitirmeyen bir eser ortaya koyarak savaşların yıkıcı boyutlarını anlamak ve bunun çözümü için neler yapılması gerektiğini okuyucuya bir nasihat niteliğinde sunmaktadır.

Carr'ın uluslararası ilişkiler disiplinine klasik eser olarak armağan ettiği "Yirmi Yıl Krizi, 1919-1939" dönemi anlama ve yorumlama açısından okuyucuya büyük imkân sağlamaktadır. 1939 yılında

ilk baskısı yapılsa da, 1940 ve 1946 yıllarında diğer baskıları yapılarak toplamda on iki kez baskıdan çıkmıştır. Kitabın ana maddesi veya tartışmanın ana konusu, Carr'ın disipline katkı sağladığı iki savaş arası dönemde yaşanan süreçler ve dönemin dinamiklerini ütopyacılık-gerçekçilik tartışmasıyla beraber eserinde incelemesidir.

Eser toplamda dört bölümden oluşmaktadır. Sırasıyla uluslararası siyaset bilimi, uluslararası kriz, siyaset, ahlak ve iktidar son olarak da hukuk ve değişim adlı kısımlardan oluşmaktadır. İlk kısımda, siyaset biliminde amaç ve analizlerin neler olduğunu, ütopyacılık ve gerçekçiliğin rolünü bize sunmaktadır. Siyaset biliminin bir ihtiyaç olduğunu bundan dolayı ortaya çıktığını ve bu bilimi bir amaca yönelik sunduğu pratikler olarak görmektedir. İlk olarak, talebe yönelik birtakım ihtiyaçların belirlenmesi, belirli bir amacın olması ve bu doğrultuda sınıflandırma yaparak bazı varsayımlarda bulunup çıkarım yapmak elzem olmuştur. Olguların ilk etapta ortaya çıkarılması ve bunun akıl yoluyla desteklenmesi vurgulanmaktadır. Yazar insanların akıl yoluyla kendilerine ait düşüncelerini, ortaya çıkan sorunları çözmeye kullanması gerektiğini düşünmektedir. Ütopyacılıkta insanların olumlu fikirleri veya hayalperest olarak adlandırılan birtakım düşünceleri ve olguları tanımlarken kullandıklarını belirtir. İnsan davranışı üzerinde birlikte yaşanacak bir ortamın oluşması, ideal cemaatler veya uyumlu grupların bir araya gelmesiyle dostane ilişkilerin kurulması gerçekleşecektir. Ütopik düşünce biçiminin uzun süren aşamasından sonra sona yaklaşan kısmında ve ideal düşünce biçiminin yıkılmasıyla gerçekçiliğin ortaya çıktığını görebilmekteyiz. Bilhassa, eylemlerde ve insan ilişkilerindeki kuvvet eğilimlerinde gerçekçiliğin kullanıldığını söyleyebiliriz. Olgun ve sağlam altyapısı bulunan düşüncelerin gerçekçilik olgusuyla tamamlandığını görmekteyiz. Fakat sağlıklı bir bilim yaparken bu ikisini (*ütopyacılık ve gerçekçilik*) olgularda göz ardı etmememiz gerektiğini yazar bu çalışmada vurgulamaktadır.

Yazar, ütopyacı gerçekliği reddetmektedir ve kendi sahip olduğu iradeyle kendi ütopyasını getirmek istemektedir. Gerçekçiler ise ütopyacıların yaptığı gibi değişim ve dönüşüm unsurlarına değil, daha çok gelişim üzerinde analizlerini yapmaktadırlar. Ütopyacılar siyaset teorisini bir norm olarak görmekte, gerçekçiler ise bu teoriyi bir pratiğin sonucu olarak ortaya atmaktadırlar. Çünkü onlara göre pratik teoriyi oluşturmaktadır ve ona yön vermektedir. Ütopyacılar siyasetten bağımsız bir etiğin olduğunu veya siyasetin etiğin bir fonksiyonu olduğunu vurgular. Gerçekçiler, etiği göreceli bir kavram olarak görmekte, siyasetin etiği yorumlaması gerektiğini ve siyaset dışında bir etik oluşturmanın mantıksız ve hata olduğunu kabul etmektedirler.

Kitabın ikinci kısmına baktığımızda ütopik arka plan, çıkarların uyumu, gerçekçi eleştiri ve gerçekçiliğin sınırları başlıklarıyla konu detaylandırılmaya çalışılmıştır. Aydınlanmayla beraber ütopyacılığın önündeki engellerin kalktığını, akıl yoluyla doğal ahlak kurallarının belirlenebildiğini ve mutluluğu aramanın önemi vurgulanır. 19. yüzyıla beraber Kant ve Rousseau'nun fikirleri sayesinde cumhuriyetçi ve demokratik yönetimler arasında savaşın olmayacağı görüşü yaygınlaşmıştır. Lakin bu düşünce biçiminin sağlam temellerinin olmadığı daha çok sarsıntılı veya kendi ayakları üzerinde duramayan bir iddia olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü devletler her ne kadar ütopya anlayışını ararken veya bunu uygulamak isterken bir taraftan yeni bir dünya savaşının çıkacağına farkında değillerdir. Devletlerin Birinci Dünya Savaşı sonrası Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına yönelik faaliyetleri, çıkarların uyumu adı altında yaptıkları faaliyetler ve barışın ortak çıkar olduğu düşüncesi sadece savaşın çıkma sürecini uzattığını göstermektedir (Carr, 1946, s. 27). Ulusal çıkarların daha ön planda olduğu vurgulanır. Uluslararası toplumdaki ayrıcalıklı grupların kullandığı "çıkartların uyumu" kavramı tamamen bu grupların kendi çıkarlarına yönelik faaliyetlerini meşrulaştırmak amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca Carr, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan anlaşmaların gerçeklikten uzak ve problemleri çözmeye yeteri kadar etkili olmadığını vurgulamıştır. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı yoluna giderken Almanya'nın agresif ve saldırgan politikalarına karşı İngiltere'nin başlattığı "yatıştırma politikasını (*appeasement policy*)" onaylasa da ne yazık ki İngiltere Almanya'nın ilerleyişini durduramamıştır. Yazar, idealizmdeki evrensel ilkelerin belirli bir zaman sonra ulusal çıkarlara hizmet edeceğini bu ilkelerin bilinçdışı bir söylem olduğunu bize vurgulamaktadır.

Kitaptaki üçüncü kısımda; siyasetin doğası, uluslararası siyasette güç ve uluslararası siyasette ahlak başlıklarıyla konu derinlemesine incelenmektedir. Siyaset ve ahlak konusunda ortaya çıkan

çatışmadan ve anlaşmazlıktan söz edilmektedir. Bu, üç farklı şekliyle bize sunulmaktadır. İlk olarak siyasetçiler, ahlaki insan penceresinden olumsuz bir perspektifte değerlendirilir fakat bu siyasetçilerin sahip olduğu iktidar veya güce karşı boyun eğmeyi zorunlu kılar. İkinci olarak, anarşik toplumda siyasetin ve siyasal kurumların ortadan kaldırılıp tamamen ahlaki değerlere bağlı bir toplumun kurulması ön görülür. Son olarak, siyasal alan ile ahlaki alanın birbirinden ayrı tutulması gerektiğine inanılır. Örnek olarak, 19. yüzyılda Almanya'da yaşayan bir papazın devletin oluşma sürecinde ahlakın kullanılmadığını, ahlakın doğasının bireysel olduğunu, kesinlikle siyasi olmadığını o dönemde vurgulamıştır. Ayrıca uluslararası siyasette askeri gücün ekonomik güçle tamamlanması gerektiği de vurgulanır. Özellikle devletlerin asgari olarak askeri gücüne ulaşması aşamasından sonra ekonomiye öncelik verdiğini zamanla refah veya gelişmiş devlet topluluğu oluşturması gerektiği vurgulamaktadır (Carr, 1946, s. 120).

Eserin son kısmında hukukun temelleri ve özellikle anlaşmaların kutsallığı başlığı ütopyan bir perspektifte eleştirilmektedir. Devletlerin çıkarları doğrultusunda haksız olduğu bir durumda anlaşmaya bağlı kalmadan tek taraflı olarak çekilmesi bize anlaşmaların ütöpik yaklaşımın sunduğu kutsallık kavramını sorgulamaya götürmektedir.

Sonuç olarak yazar, devletler arasındaki rasyonel ve iyi olarak düşünülen barış ve iş birlikçi fikirlerin uluslararası alanda kaos ve çatışma halini doğurduğunu göstermektedir. Genel olarak, Batı diplomasisinde var olan "ütöpik" düşünme şeklinin derin ve kalıcı bir eleştirisini yapmıştır. Bir taraftan Carr, ütopyacısız gerçekçiliğin olmayacağını vurgulamaktadır. Bu nedenle, mantıklı siyaset bilimi ve siyasal düşünce gerçekçilik ve ütopya unsurlarına dayanmalıdır. Böylece ütopya ve gerçekçilik birbirleri için tamamlayıcı unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Carr bu çalışmayla beraber klasik realist düşünürler arasında kendisini farklılaştırmıştır. Ütopyacılık-gerçekçilik tartışması hem kendi döneminde hem de günümüzde her ne kadar eleştirilere maruz kalsa da halen kullanmakta olduğumuz, referans gösterdiğimiz ve disiplinin başlangıcında ilk tartışma konumuzun bu olduğunu görmekteyiz. Uluslararası ilişkiler alanında çalışan akademisyenlerin klasik realist okumalar yaparken ihmal edeceği bir yazar ve çalışma olmamalıdır. Aslında eserleri sadece uluslararası ilişkiler çalışanlarına değil, herkese hitap eden ve herkesin istifade edeceği eserlerdir.

Fahri TELLİ

Yüksek Lisans Öğrencisi

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

fhritli@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6918-4133>

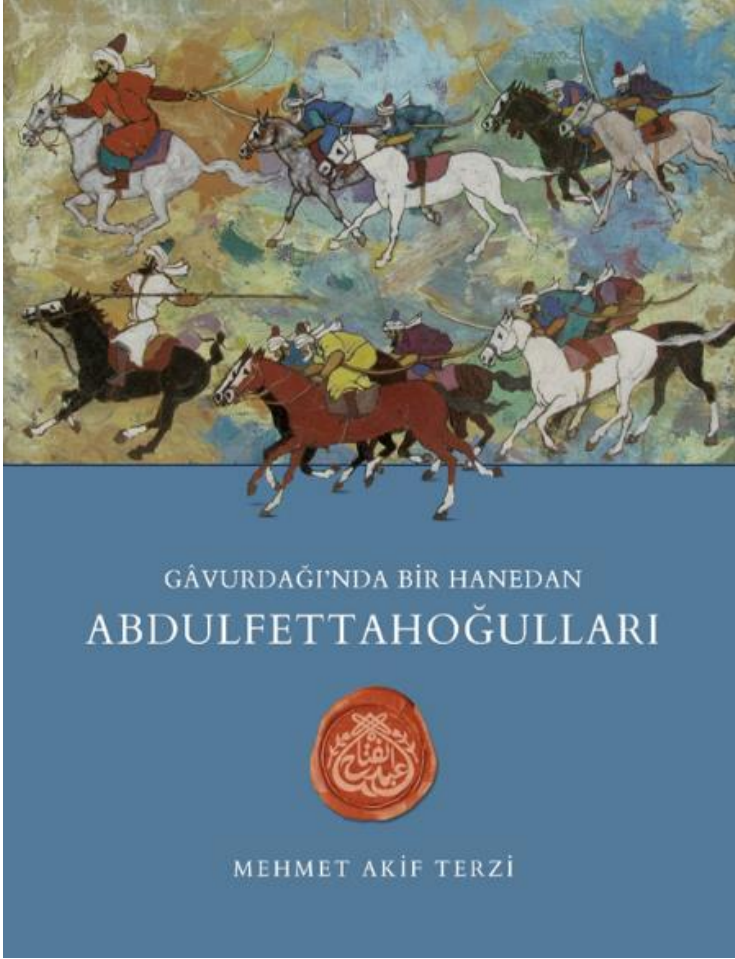
Kitap Tanıtımı

ARŞİV DÜNYASI

Cilt:7 - Sayı:2
2020/Kış

YAZARIN BASKISINI GÖREMEDİĞİ BİR KİTAP GAVURDAĞI'NDA BİR HANEDAN: ABDULFETTAHOĞULLARI

Terzi, M. A. (2020).
Gavurdağı'nda Bir Hanedan:
Abdulfettahoğulları. İstanbul.
128 s. ISBN 978-625- 400-426-1.

Biliriz ki, kalem ehlinin hayalini yazdıklarının eninde sonunda bir kitap halinde basılmış olması süsler. Ortaya çıkan basılı eser yapılan uzun ve zahmetli çalışmanın bütün yorgunluğunu alır götürür. Yakın bir geçmişte, 20 Ağustos 2020' de aramızdan ansızın ayrılan Mehmet Akif Terzi maalesef son çalışmasının kitap haline geldiğini göremedi. Baskı aşamasında bıraktığı çalışması kendisinin vefatından bir kaç ay sonra okuyucularıyla tanışabildi.

Kitap bir sosyal tarih çalışması olarak Abdulfettahoğulları ayan ailesini konu alır. Osmanlı Devleti'nde merkezi otoritenin iyice zaafa uğradığını gözlemlediğimiz 18. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan

yönetim boşluğunu doldurmaya başlayan ayan, eşraf, hânedan ve derebeyi aileleri memleketin birçok yerinde varlık ve üstünlüklerini kabul ettirmişlerdi. Bunlar arasında Tuzcuoğulları Rize dolaylarında, Canikli Hacı Ali Paşa ve oğulları Samsun ve çevresinde, Çapanoğulları Yozgat yöresinde, Zennecizâdeler Kayseri'de, Müderriszâdeler Ankara'da, Kalyoncuoğulları Bilecik'te, Kanlızâde Balıkesir'de, Karaosmanoğulları Manisa ve çevresinde, Kâtiboğulları İzmir'de, Yılanlıoğulları Isparta'da, Tekelioğulları Antalya'da, Azmzâdeler Suriye'de, Babanzâdeler Kuzey Irak'ta, Tirsiniklioğlu ile Alemdar Mustafa Rusçuk dolaylarında, Pazvandoğlu Vidin'de, Tepedelenli Ali Paşa ile oğulları da Yanya ve çevresinde ün kazanmışlardı.

Kitabın inceleme konusunu oluşturan Abdulfettahoğulları da Küçükalioğlu, Kozanoğlu, Karsantioğlu ve Menemencioğlu ile birlikte Çukurova bölgesinin bir ayan ailesidir. Coğrafi konumlandırma sırasıyla Küçükalioğulları Dört Yol-Payas, Abdulfettahoğulları Bahçe (Eski adıyla Bulanık)-Hasanbeyli, Kozanoğlu; Kozan (eski adıyla Sis)-Feke, Karsantioğulları; Sarıçam ve Menemencioğulları da Çukurova'nın en batısında yer alan Karaisalı merkezli birer ayan ailesiydi.

Gâvurdağı olarak adlandırılan dağlık bölge ise coğrafya olarak doğu tarafından Amik Ovası, batı taraftan da Çukurova ile çevrili olduğundan eski devirlerden bu yana önemli geçitleri barındırır.

Kitap üç bölüm üzere temellendirilmiştir. Yazarın kendi anlatımına göre; birinci bölümde Fettahoğulları aşiretinin menşei ve Bulanık bölgesini yurt tutuşları ve Osmanlı coğrafyasının sair yerlerindeki izleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bunun yanında Hanedan ailenin bölgedeki etkinlikleri, devlet ile olan ilişkileri, yaşadıkları olaylar da bu bölümün devamında ele alınmaya devam edilir. İkinci bölümde ise ailenin devlet ve yerel idarecilerle olan ilişkileri ve olayların gelişmesi ve bunun sonucunda idam fermanları çıkması ve infaz, idam sonrası ailenin yeni yol haritası işlenmiştir. Üçüncü bölüm; Tanzimat dönemi sonrası yeni bir idari anlayışın geldiği Osmanlı Devleti'nde ailenin yaşadığı olaylar ve Hasanbeyli'ye yerleşmeleri, Millî Mücadele dönemindeki faaliyetleri ve aileden geriye kalan eserlerden bahsedilmiştir.

Yazar 17. yüzyılın sonlarında Bulanıklı cemaatinden bir grubun Gavurdağı'nda Aslanlıbel civarına gelerek yerleştiğini söyler. Buna göre Osmanlı Arşivlerinde Abdulfettahoğullarına ait kayıtların ilki 1707 tarihli bir defter kaydudur. Osmanlı Arşivindeki defter tasnifleri arasında cemaatler ve yapılan iskânlar hakkında verilen hükümlerin kaydedildiği defterler bulunmaktadır. Bu defterlerde aşiretlerin ictimâî teşkilatları, iktisadî faaliyetleri, idarecilerinin adları, yaylak/kışlak mahalleri ve ziraat yaptıkları yerler ayrı ayrı kaydedilmiştir. Bu kayıtlarının incelenmesi esnasında İfrâz-ı Zulkadriye Cemaatleri içerisinde Bulanıklı Cemaati içinde Abdulfettahoğlu lakaplı kişilere rastlanır.

Gâvurdağı ve civarındaki Fettahoğullarına ait kayıtlar ailenin Bulanık kazası ayânı olarak bulunduğu 18. yüzyılın sonlarında çoğalmaya başlar. Maraş eyaletine bağlı olan Bulanık kazası, batıdan Çukurova'ya güney kısmından da Ulaşlı dağlarına bitişiktir. Çukurova ve Maraş ovasını birbirinden ayıran Gavurdağı'nın geçit veren nadir yerlerinden bir mahalde bulunan Bulanık kazası, Fettahoğlu Ağca Bey'in Bey konağının da bulunduğu yerdir. Bölgenin güvenliğinden ayan olmasından dolayı Ağca Bey sorumludur.

Payas ayanı ve Üzeyr sancağı beyi olarak görev yapan Küçükaliogullarından gerek Halil Paşa ve gerekse kendisinden sonra yerine geçen ve dönem dönem sancak beyliği yapan oğlu Mehmet Dede Bey icraatlarıyla Osmanlı Devleti'ni uzun yıllar meşgul etmiştiler. Hem denizden gelip geçen gemileri soyuyor hem de kervanlara saldırarak mallarını talan ediyorlardı. Devlet, çeşitli zamanlarda Halep ve Adana valilerinin oluşturdukları ordularla Küçükaliogullarını dize getirmek istemişse de bölge şartlarının zorluklarından dolayı bu mümkün olamamıştı. Devletin yaptığı her baskında Küçükaliogulları Payas'ın üst kısmında; Karbeyaz'daki korunağından çıkarak Amanoslar üzerinden kaçıp Ağca Bey'in Hasanbeyli'deki Savranlı Kalesi'ne sığınıyordu. Civar aşiretlerden yine başı sıkışan, yardıma ihtiyaç duyan ağalar ve beyler Fettahoğullarından yardım talep etmekteydiler.

Yazara göre; Fettahoğlu Ağca Bey ise kapısına gelenleri geri çevirmiyordu. Ancak Ağca Bey'in bu tavrı devlet tarafından hoş karşılanmıyor devletin bakış açısına göre askerlerden kaçanların sığınak yeri Fettahoğulları olarak görülüyordu. Oysa devleti temsilen ayanlık görevi yapan Ağca Bey'in bu kanun kaçaklarını kabul etmemesi ve görevlilere teslim etmesi gerekiyordu. Ağca Bey'in bu tavrı İstanbul tarafından kendisine karşı bir husumet oluşmasına sebebiyet verdi.

Hükûmet tarafından Ağca Bey'e karşı bir husumet oluşmasının bir başka nedeni de bölge valilerinin takındığı tutumdur. Gerek Adana ve gerekse Halep valileri, güçlerinin önünde engel olarak gördükleri yerli ayanlarla sürekli mücadele ediyorlar, Sadarete gönderdikleri yazılarda aşiret beylerinin kendilerine yardımcı olmadıklarından yakınıyorlardı.

Gâvurdağı ve çevresinde yaşanan huzursuzlukların faturası Fettahoğlu Ağca Bey, kardeşi ve adamlarına kesilmişti. III. Selim bir fermanında Ağca Bey, kardeşi Ahmet ve o bölgenin ileri gelenlerinden bazı şahısların idam edilerek kellelerinin İstanbul'a gönderilmesini emretmişti.

Nihayetinde Küçükaliolu Dede Bey'in kanunsuz davranışları sonucu Üzeyir sancak beyliği elinden alındı. Hükümet kuvvetleri onu yakalamak için 1816 yılının Ağustos ayında Payas'ın üst taraflarında saklandığı Karbeyaz'a baskın düzenledi. Dede Bey bu baskından son anda yaralı olarak kurtuldu ve orman içinden kaçıp gizlice Ağca Bey'in Hasanbeyli'de bulunan Savranlı Kalesine sığındı.

Ağca Bey bu durumda ani bir baskına karşı hazırlıklı olmak için gerekli tedbirleri almaya başladı. Kendisi Savranlı Kalesi'ne, kardeşi Ahmet Bey ise Kurtbeyolu Kalesi'ne yiyecek erzak ve mühimmat depolamaya başladılar.

Adana Valisi Mustafa Paşa'nın kardeşi İsmail Bey 1817 yılının Ramazan ayının hemen ertesinde, Savranlı Kalesine ani bir baskın yapmıştı. Belki de Savranlı Kalesi'nde Ramazan Bayramı rehabetinde olan ahali, askerlerin kaleyi sarmasıyla hızla toparlanmaya çalıştı ve büyük bir panik yaşandı. Uzun süren çatışmalar sonucunda kale içine giren askerler Ağca Bey ve kardeşi Ahmet Bey'i ve çoluk çocuk, ihtiyar ve kadınların haricindeki ileri gelen tüm erkekleri yakaladı. Beyler ile birlikte aranan ve kale ahali arasında bulunan yirmi beş kişi herkesin gözü önünde başları kesilmek suretiyle idam edildi. Dede Bey bu kargaşada bir yolunu bulup Andırın taraflarına kaçtı. Ancak sıkı bir takip sonunda yakalanarak onun da infazı yakalandığı yerde gerçekleştirildi. Kesilen başlar Sengi İbret'te teşhir olunmak üzere selam ağası ile İstanbul'a gönderildi.

II. Mahmud bu durumun kendisine arz edilmesi üzerine kendi eli ile yazdığı hatt-ı hümayun ile gelen kesik başların ibret için sergilenip müjdeyi getiren selâm ağasına samur kürk ve münâsîp mikdâr bahşiş verilmesini, yardımı geçen Beylere de teşekkürü havî cevâbnâme yazılmasını istemişti.

Kitabın kuşkusuz en dikkat çekici yerleri bu kısımları. Hanedanın zirve dönemi ve sonun başlangıcı sayılabilecek yılların anlatıldığı bu bölümden sonra Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına kadar ailenin geçirdiği serüven kitabın devam eden kısımlarından takip edilebilir.

Yazarın kitapta vurgulamak istediği ana düşünce Fettahoğulları ayan ailesinin hak etmedikleri bir cezalandırmaya tabi tutulduklarıdır. Buna yol açan olay ise Fettahoğlu Ağca Bey ve kardeşi Ahmet Bey'in Küçükaliolu Dede Bey'i saklamaları ve sahip çıkmalarıdır.

Yazara göre; Ağca Bey'in bu davranışının altında böyle bir psikolojinin yattığını Cevdet Paşa'da şu sözlerle teyit etmektedir: "... Kendilerine sığınan adamı himâye etmek yüce bir meziyet olduğundan Ağca Bey de Dede Bey'i himâye ettiği için ona suçlu nazarıyla bakılamazdı. ..." Cevdet Paşa yapılan idamları ise şu sözlerle eleştirmektedir: "Adana valisi Payaslı Küçükaliolu Dede Bey'i yakalayıp idam ettirmiş, Şevval ayında kesik başları devlete gelmişti. Kesilen başlar peyderpey İstanbul'a geldikçe siyâsetgâha konarak teşhir olunurdu. Bunlar hep zorba unvâniyle idam olunuyordu. Lâkin hangisi hakkıyla, hangisi haksız yere idam olundu, burasını tayin etmek çok güçtür". Cevdet Paşa, iyi bir soruşturma ve haklı sebeplere dayanmayan bu idamların hangisinin haklı ve hangisinin haksız yere yapıldığını sorgulayarak tartışmaya bir başka boyut getirmekte, bu görüşüyle Fettahoğullarının maruz kaldığı idamı hak etmediğini ifade etmektedir.

Hâlbuki devletin gözünde, gelinen noktada haklı haksız gibi bir ayırım söz konusu değildir. Ayanların devletin güç ve otoritesine ortak olmaları devrinin devletin bekası açısından sona ermesi gerektiğinden birer bahane ile ortadan kaldırılmaları kaçınılmaz olmuştur.

Ahmet ERGÜN

Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşiv Başkanlığı
ahmetergun@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8547-5854>